เอกสารสืบเนื่องการประชุมวิชาการระดับชาติด้านชายแดนศึกษา
และการพัฒนาระหว่างประเทศ ครั้งที่ 4

นโยบายชายแดน

ทบทวน • รื้อสร้าง • นิยามใหม่

Ab-SIRC

MAE FAH LUANG UNIVERSITY

10 กันยายน 2564

การประชุมออนไลน์ ผ่านระบบ Zoom

เอกสารสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการระดับชาติ
ด้านชายแดนศึกษาและการพัฒนาระหว่างประเทศ ครั้งที่ 4

นโยบายชายแดน

ทบทวน • รื้อสร้าง • นิยามใหม่

10 กันยายน 2564
การประชุมออนไลน์ ผ่านระบบ Zoom

Ab-SIRC

23 MAE FAH LUANG UNIVERSITY

เอกสารสืบเนื่องจากการประชุมวิชาการระดับชาติ ด้านชายแดนศึกษาและการพัฒนาระหว่างประเทศ ครั้งที่ 4

“นโยบายชายแดน: ทบทวน รื้อสร้าง นิยามใหม่”

10 กันยายน 2564 การประชุมออนไลน์ ผ่านระบบ Zoom

ออกแบบปกและรูปเล่ม วิชัย ลีสวัสดิ์วงศ์

เตรียมต้นฉบับ ปรีญาวัลย์ ใจปินตา
ออมสิน บุญเลิศ
ทิฆัมพร สิงโตมาศ

จัดทำและเผยแพร่โดย ศูนย์วิจัยนวัตกรรมสังคมเชิงพื้นที่
สำนักวิชานวัตกรรมสังคม มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง
ห้อง 416 ชั้น 4 อาคารสำนักวิชา 1 (E1)
333 หมู่ 1 ต.ท่าสุด อ.เมือง จ.เชียงราย 57100
โทรศัพท์ 053 916 667

สารบัญ

สารจากคณบดีสำนักวิชานวัตกรรมสังคม มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง **1**

โครงการประชุมวิชาการระดับชาติด้านชายแดนศึกษา และการพัฒนาระหว่างประเทศ ครั้งที่ 4 **4**

กำหนดการประชุมวิชาการระดับชาติด้านชายแดนศึกษา และการพัฒนาระหว่างประเทศ ครั้งที่ 4 **7**

ปาถกฐานำ **14**
ชายแดนและโรคระบาดในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง: ชีวิตวิถีใหม่หรือภาพสะท้อนของความเหลื่อมล้ำในสังคม?
Philip Hirsch

บทคัดย่อผลงานนำเสนอ

การปรับตัวของแรงงานมอญก่อสร้างข้ามชาติในจังหวัดปัตตานีในช่วงสถานการณ์โควิด-19 **26**
อรชา รักดี

การแสดงอัตลักษณ์ศาสนาอิสลาม: กรณีศึกษาการแต่งกายของผู้หญิงมุสลิมที่อาศัยในจังหวัดเชียงราย **28**
ธัญญธร สายปัญญา

ชีวิตชาติพันธุ์ชายแดน: คนข้ามแดนไทลื้อ การรวมกลุ่มและพื้นที่ทางสังคมข้ามชาติ **30**
จารุวรรณ หัตถผสุ

การฟื้นฟูป่าชายเลนในพื้นที่เอกชน: กรณีศึกษาพื้นที่ อำเภอเมืองและอำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี **33**
สุรวุฒน์ ช่อไม้ทอง

การค้นหาความต้องการทางเศรษฐกิจและสังคม (Social Need) พื้นที่ภาคใต้ชายแดน **36**
เอกรินทร์ ต่วนศิริ และ แพร ศิริศักดิ์ดำเกิง

ด่านข้าม(คน)พรมแดน: การเปลี่ยนแปลงด่านพรมแดน และการปรับตัวของคนชายแดนท่าลี่ จังหวัดเลย **38**
นพพน แก่งจำปา

พรมแดนการผลิตอาหารในโครงข่ายระเบียงเศรษฐกิจ ลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน **40**
ปฐมพงศ์ มโนหาญ

เมือง(สมัย)ใหม่: มองคาบสมุทรมลายูผ่านแนวพินิจ ว่าด้วยชายแดน **42**
มนวัธน์ พรหมรัตน์

ปฏิบัติการข้ามถิ่นที่ผ่านการบริโภคของชุมชนคนไทย แห่งหนึ่งในจังหวัดท่าขี้เหล็ก ประเทศเมียนมา **44**
ทิฆัมพร สิงโตมาศ

“เด็กเอ็นข้ามแดน”: การปรากฏตัวของแรงงานข้ามชาติรุ่นใหม่ในอาณาบริเวณพรมแดนไทยกับเพื่อนบ้านในสถานการณ์โรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 **46**
สืบสกุล กิจนุกร

ผลกระทบการค้าชายแดนตากใบ - มาเลเซีย หลังวิกฤติการณ์ COVID-19 **48**
ดนุรุจน์ ยา และอีกรอม อิงดิง

การตีพิมพ์บทความจากงานนำเสนอ

ข้อท้าทายในการบริหารจัดการน้ำแบบบูรณาการของไทยภายใต้กรอบความร่วมมือล้านช้าง-แม่โขง **51**
ฑริดา ใบเกษม

ความสัมพันธ์เมืองคู่มิตรกับการพัฒนาความเป็นนานาชาติของท้องถิ่น: กรณีศึกษาการสถาปนาเมืองคู่มิตรระหว่างจังหวัดเชียงรายและจังหวัดกุมมะ ประเทศญี่ปุ่น **75**
กฤษณ์ ขนาบศักดิ์

จากพื้นที่ควบคุม สู่ Bubble and Seal: การขยายพรมแดนความเป็นอื่นให้กับแรงงานข้ามชาติ **98**
ออมสิน บุญเลิศ

กือดาจีนอ วิถีความเชื่อ ผ่านอาหารบนโต๊ะรับพระในเทศกาลสมโภชเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว **129**
นายทนง นนทกาญจน์   และนายสุทธิภัทร สามทอง

สิทธิด้านการศึกษาของเด็กแรงงานข้ามชาติ ชาวกัมพูชาในพื้นที่สะพานปลา อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี **147**
นางสาวมุรณีย์ แวดอเลาะ และนางสาวอารีนา ดอรอนี

วิถีชีวิตชาวประมงในอ่าวปัตตานี พ.ศ. 2564 **162**
อนัส หะยีสะมะแอ

ภาคผนวก **183**

สารจากคณบดี
สำนักวิชานวัตกรรมสังคม มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

ตั้งแต่ปลายปี พ.ศ. 2562 เป็นต้นมา โลกได้เผชิญกับความท้าทายครั้งใหญ่จากสถานการณ์แพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 หรือ โควิด-19 (COVID 19) ที่แพร่กระจายเป็นวงกว้าง จนก่อให้เกิดการระบาดไปใหญ่ทั่วโลก ส่งผลให้นานาประเทศ รวมถึงประเทศไทยต้องตกอยู่ในวิกฤตจากโรคระบาดที่รุนแรงในครั้งนี้ เมื่อโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 มาพร้อมกับการเคลื่อนย้ายของผู้คนและสิ่งของ การปิดพรมแดนหรือปิดพื้นที่ได้กลายเป็นมาตรการสำคัญที่รัฐนำมาใช้ในการควบคุมโรคระบาดดังกล่าวเพื่อไม่ให้แพร่กระจาย ซึ่งมาตรการนี้ไม่ได้หมายรวมเพียงแค่การปิดพรมแดนทางกายภาพระหว่างประเทศ ไปจนถึงพื้นที่ตอนในอื่นๆ ของประเทศเท่านั้น แต่มาตรการในการสร้างระยะห่างทางสังคมยังนำมาสู่การเกิดพรมแดนทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงชีวิตประจำวันของผู้คน ทั้งในพื้นที่สาธารณะและภายในเคหสถานอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

สภาวการณ์ข้างต้นนี้ ชี้ชวนให้เราต้องตั้งคำถามเกี่ยวกับพรมแดนที่มีอยู่หลากหลายรูปแบบ ว่ามันจะเกิดขึ้น ดำรงอยู่ และมีความสัมพันธ์กับชีวิตของผู้คนต่อไปอย่างไรบ้าง หากโรคระบาดจะกลายมาเป็นทั้งความท้าทายและเป็นสิ่งที่จะต้องอยู่กับเราตลอดไป ในบทบาทของภาควิชาการนั้น เราควรจะสร้างความรู้และเครื่องมือใดบ้าง ที่จะสามารถศึกษา ทำความเข้าใจ และตั้งรับกับการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในอาณาบริเวณพรมแดนซึ่งถูกมองเสมือนว่าเป็นทั้งจุดตั้งต้นและจุดสุดท้ายของการระบาด

ของโรคดังกล่าว

เพื่อเป็นการเปิดพื้นที่ในการแลกเปลี่ยน ถกเถียง และพัฒนาองค์ความรู้ให้เท่าทันกับสถานการณ์ปัจจุบัน ศูนย์วิจัยนวัตกรรมสังคมเชิงพื้นที่ สำนักวิชานวัตกรรมสังคมเชิงพื้นที่ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง จึงได้จัดการประชุมวิชาการด้านชายแดนศึกษาและการพัฒนาระหว่างประเทศ ครั้งที่ 4 ขึ้นภายใต้หัวข้อ “นโยบายชายแดน: ทบทวน รื้อสร้าง นิยามใหม่” ซึ่งแม้สถานการณ์แพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 จะส่งผลให้การประชุมต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบจากเดิม มาเป็นรูปแบบออนไลน์ติดต่อกันเป็นปีที่ 2 แต่ทว่าภาพรวมของเวทีทางวิชาการแห่งนี้ ยังคงได้รับความสนใจจากนักวิชาการหลายกลุ่ม ทั้งคณาจารย์ นักวิจัย ตลอดจนนักศึกษา ในการเข้าร่วมนำเสนอผลงานวิชาการเป็นอย่างดี อีกทั้งยังมีผู้ทรงคุณวุฒิจากมหาวิทยาลัยชั้นนำของประเทศหลายท่านร่วมให้ความเห็นและแลกเปลี่ยนในเวทีวิชาการครั้งนี้ด้วย นอกจากนี้ ภายในงานยังจัดให้มีกิจกรรมหลากหลาย อาทิ การปาฐกถาประเด็นเกี่ยวกับชายแดนและโรคระบาดในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง โดย ศาสตราจารย์เกียรติคุณ Dr. Philip Hirsch จาก University of Sydney, Australia เวทีสาธารณะสะท้อนมุมมองและข้อเสนอแนะเชิงนโยบายต่อสถานการณ์โรคระบาดข้ามแดนที่เชียงรายโดยภาคประชาสังคมและนักวิชาการ งานเสวนาหนังสือที่มีเนื้อหาอยู่ในกระแสความสนใจของวงวิชาการ และนิทรรศการภาพถ่ายออนไลน์ ซึ่งฉายภาพเมืองเชียงรายภายใต้วิกฤติโรคระบาดจากมุมมองของนักศึกษาสำนักวิชานวัตกรรมสังคม มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

คณะกรรมการดำเนินงานประชุมฯ และสำนักวิชานวัตกรรมสังคม มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง ขอขอบคุณคณาจารย์ นักวิจัย นักศึกษา ผู้ทรงคุณวุฒิ และองค์กรภาคประชาสังคม ตลอดจนผู้สนใจเข้าร่วมงานทุกท่านที่ล้วนมีส่วนช่วยให้งานประชุมวิชาการในครั้งนี้เกิดขึ้นและดำเนินไปได้ด้วยดี

และเชื่อว่าผู้เข้าร่วมงานทุกท่านจะได้รับประโยชน์ พร้อมทั้งนำความรู้ที่ได้จากการแลกเปลี่ยนบนพื้นที่ทางวิชาการแห่งนี้ ไปต่อยอดเพื่อขับเคลื่อนการทำงานสืบไป สำนักวิชานวัตกรรมสังคมหวังเป็นอย่างยิ่งว่าการจัดประชุมวิชาการด้านชายแดนศึกษาและการพัฒนาระหว่างประเทศในครั้งต่อไป จะยังคงได้รับความร่วมมือจากนักวิชาการและผู้สนใจทุกท่าน เพื่อมาพบปะแลกเปลี่ยนทางวิชาการ ตลอดจนทำกิจกรรมที่น่าสนใจร่วมกันเฉกเช่นทุกครั้งที่ผ่านมา

ด้วยความขอบคุณ

ดร.วรรณวลี อินทร์ปิ่น
30 ตุลาคม 2564

โครงการการประชุมวิชาการระดับชาติ ด้านชายแดนศึกษาและการพัฒนา ระหว่างประเทศ ครั้งที่ 4

โครงการการประชุมวิชาการระดับชาติด้านชายแดนศึกษาและการพัฒนาระหว่างประเทศ ครั้งที่ 4

“นโยบายชายแดน: ทบทวน รื้อสร้าง นิยามใหม่”

หลักการและเหตุผล

อาณาบริเวณพรมแดนโดยทั่วไปแล้วยังคงเป็นพื้นที่ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และทรัพยากรธรรมชาติที่เกิดขึ้นอย่างสลับซับซ้อน มีผู้กระทำการหลายกลุ่มที่มีความแตกต่างหลากหลายในอำนาจและผลประโยชน์ที่คอยกำกับและช่วงชิงนิยามความหมายของพรมแดน รัฐจึงไม่สามารถผูกขาดอำนาจเอาไว้เพียงฝ่ายเดียวได้ตลอดไป แต่อย่างไรก็ตามอาณาบริเวณพรมแดนก็ยังคงมีสภาวะแวดล้อมเป็นของตัวเอง จึงทำให้พรมแดนแต่ละแห่งเปลี่ยนแปลงไปในแบบที่ไม่เท่าเทียมกันด้วย ในขณะเดียวกันเมื่อเกิดโรคติดเชื้อโควิด - 19 ที่มาพร้อมกับการเดินทางข้ามแดนของผู้คนและสิ่งของซึ่งได้กลายเป็นพาหะนำโรค พรมแดนประเทศก็กลายเป็นพื้นที่แรกที่รัฐเข้าไปจัดการสกัดกั้นมิให้โรคแพร่ระบาดข้ามเขตแดน อีกทั้งมีการสถาปนาพรมแดนประเภทต่างๆ เข้าไปยังพื้นที่ตอนในของประเทศ เพื่อป้องกันการแพร่ระบาดของโรคอีกด้วย อาณาบริเวณพรมแดนจึงเป็นทั้งจุดแรกและจุดสุดท้ายของการแพร่ระบาด

จากสภาวการณ์ดังกล่าวข้างต้น การทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงในอาณาบริเวณพรมแดนจึงต้องการความรู้และวิธีการศึกษาที่ต้องตาม

ให้ทันกับความเป็นไปที่เกิดขึ้น ศูนย์วิจัยนวัตกรรมสังคมเชิงพื้นที่ สำนักวิชานวัตกรรมสังคมเชิงพื้นที่ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง จึงได้กำหนดให้มีการจัดประชุมวิชาการด้านชายแดนศึกษาและการพัฒนาระหว่างประเทศ ครั้งที่ 4 ขึ้นมาภายใต้หัวข้อ “นโยบายชายแดน: ทบทวน รื้อสร้าง นิยามใหม่”

วัตถุประสงค์

1. เพื่อเปิดโอกาสให้นักวิชาการและนักวิจัย ทั้งภายในและภายนอกสถาบันการศึกษา นำเสนอผลงานวิชาการด้านชายแดนศึกษาและการพัฒนาระหว่างประเทศ
2. เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูล ทัศนะ ความรู้ ระหว่างนักวิชาการกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาและองค์กรภาคประชาสังคม ที่ทำงานในพื้นที่ชายแดนและสนใจประเด็นการพัฒนาระหว่างประเทศ
3. เพื่อสร้างการเรียนรู้และเข้าใจสถานการณ์การพัฒนาในพื้นที่ชายแดน

กำหนดการประชุมวิชาการด้านชายแดนศึกษาและการพัฒนาระหว่างประเทศ ครั้งที่ 4

วันที่ 10 กันยายน 2564 เวลา 09.00-17.00 น.
การประชุมออนไลน์ ผ่านระบบ Zoom

กำหนดการประชุมวิชาการด้านชายแดนศึกษา และการพัฒนาระหว่างประเทศ ครั้งที่ 4

วันที่ 10 กันยายน 2564 เวลา 09.00-17.00 น.

การประชุมออนไลน์ ผ่านระบบ Zoom

จัดโดย สำนักวิชานวัตกรรมสังคม มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

วันที่ 10 กันยายน 2564

09.00-09.15 น.	**กล่าวรายงานโดย** ดร.วรรณวลี อินทร์ปิ่น รักษาการแทนคณบดีสำนักวิชานวัตกรรมสังคม **กล่าวเปิดงานโดย** อธิการบดีมหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง
09.15-10.00 น.	**ปาฐกถานำ "ชายแดนและโรคระบาดในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง: ชีวิตวิถีใหม่หรือภาพสะท้อนของความเหลื่อมล้ำที่มีอยู่"** โดย ศาตราจารย์ เกียรติคุณ ดร.ฟิลิป เฮิร์ช University of Sydney, Australia
10.00-12.00 น.	**การนำเสนอผลงานวิชาการ (นำเสนอคนละ 15 นาที)**
	หัวข้อนำเสนอ 01 "ชาติพันธุ์ และอัตลักษณ์เมืองชายแดน"

การปรับตัวของแรงงานมอญก่อสร้างข้ามชาติในจังหวัดปัตตานี ในช่วงสถานการณ์โควิด-19
โดย ผศ.ดร.อรชา รักดี

การแสดงอัตลักษณ์ศาสนาอิสลาม: กรณีศึกษาการแต่งกายของผู้หญิงมุสลิมที่อาศัยในจังหวัดเชียงราย
โดย อ.ธัญญูธร สายปัญญา

ชีวิตชาติพันธุ์ชายแดน: คนข้ามแดนไทลื้อ การรวมกลุ่มและพื้นที่ทางสังคมข้ามชาติ
โดย ดร.จารุวรรณ หัตถผสุ

ให้ความเห็นโดย: รศ.ดร.ขวัญชีวัน บัวแดง
ดำเนินรายการโดย: ดร.ธนิกุล จันทรา

หัวข้อนำเสนอ 02 “ชายแดนกับความมั่นคงของมนุษย์”

การฟื้นฟูป่าชายเลนในพื้นที่เอกชน: กรณีศึกษาพื้นที่อำเภอเมืองและอำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี
โดย ผศ.ดร.สุรวุฒน์ ช่อไม้ทอง

การค้นหาความต้องการทางเศรษฐกิจและสังคม (Social Need) พื้นที่ภาคใต้ชายแดน
โดย ผศ.เอกรินทร์ ต่วนศิริ
และผศ.ดร.แพร ศิริศักดิ์ดำเกิง

ข้อท้าทายในการบริหารจัดการน้ำแบบบูรณาการของไทยภายใต้กรอบความร่วมมือล้านช้าง-แม่โขง
โดย ฑริดา ใบเกษม

ให้ความเห็นโดย: ผศ.ดร.ไพบูลย์ เฮงสุวรรณ
ดำเนินรายการโดย: ดร.นิชานท์ สิงหพุทธางกูร

หัวข้อนำเสนอ 03 "พัฒนาการขอบเขตของรัฐ 'ก่อน' และ 'หลัง' เขตแดน"

ด่านข้าม(คน)พรมแดน: การเปลี่ยนแปลงด่านพรมแดนและการปรับตัวของคนชายแดนท่าลี่ จังหวัดเลย
โดย ผศ.นพพน แก่งจำปา

พรมแดนการผลิตอาหารในโครงข่ายระเบียงเศรษฐกิจลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน
โดย ผศ.ปฐมพงศ์ มโนหาญ

เมือง(สมัย)ใหม่: มองคาบสมุทรมลายูผ่านแนวพินิจว่าด้วยชายแดน
โดย อ.มนวัธน์ พรหมรัตน์

การสร้างความสัมพันธ์เมืองคู่มิตรระหว่างเชียงรายและญี่ปุ่น
โดย อ.กฤษณ์ ขนาบศักดิ์

ให้ความเห็นโดย: รศ.ดร.ภิญญูพันธุ์ พจนะลาวัณย์
ดำเนินรายการโดย: ดร.ฉลองรัฐ เจริญศรี

หัวข้อนำเสนอ 04 “คนในพื้นที่ชายแดน: นโยบาย ปฏิบัติการและการปรากฎตัว”

จากมาตรการพื้นที่ควบคุมสู่ Bubble and Seal: การขยายพรมแดนความเป็นอื่นให้กับแรงงานข้ามชาติ
โดย ออมสิน บุญเลิศ

ปฏิบัติการข้ามถิ่นที่ผ่านการบริโภคของชุมชนคนไทยแห่งหนึ่งในจังหวัดท่าขี้เหล็ก ประเทศเมียนมา
โดย ทิฆัมพร สิงโตมาศ

“เด็กเอ็นข้ามแดน”: การปรากฎตัวของแรงงานข้ามชาติรุ่นใหม่ในอาณาบริเวณพรมแดนไทยกับเพื่อนบ้านในสถานการณ์โรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019
โดย อ.สืบสกุล กิจนุกร

ให้ความเห็นโดย: รศ.สมหมาย ชินนาค
ดำเนินรายการโดย: ทิฆัมพร สิงโตมาศ

หัวข้อนำเสนอ 05 “การนำเสนอผลงานของนักศึกษาปริญญาตรี มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์”

กือดาจีนอ วิถีความเชื่อ ผ่านอาหารบนโต๊ะรับพระในเทศกาลสมโภชเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว
โดย ทนง นนทกาญจน์ และสุทธิภัทร สามทอง

วิถีชีวิตของชาวประมงในอ่าวปัตตานี
โดย อนัส หะยีสะมะแอ

สิทธิด้านการศึกษาของเด็กต่างด้าวชาวกัมพูชาในพื้นที่สะพานปลา อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี
โดย มุรณีย์ แวดอเลาะ และอารีนา ดอรอนี

ผลกระทบการค้าชายแดนตากใบ - มาเลเซีย หลังวิกฤติการณ์ COVID – 19
โดย ดนุรุจน์ ยาและอีกรอม อิงดิง

ให้ความเห็นโดย: อ.ศรยุทธ์ เอี่ยมเอื้อยุทธ
ดำเนินรายการโดย: อ.สว่าง มีแสง

13.00-14.00 น. Book talk 1 “**ภววิทยาแม่น้ำโขง** (Mekong Ontology): **เขื่อน น้ำของ และ ผู้คน**”
โดย รศ.ดร.กนกวรรณ มะโนรมย์
ร่วมเสวนาโดย: รศ.ดร.เก่งกิจ กิตติเรียงลาภ

14.00-15.00 น.	**Book talk 2 "แม่สอด เชียงของ: เศรษฐกิจการพัฒนา และชีวิตของผู้คนในพื้นที่ชายแดนไทย-ลาว-พม่า"** โดย รศ.ดร.วสันต์ ปัญญาแก้ว **ร่วมเสวนาโดย:** รศ.สมหมาย ชินนาค ผศ.ดร.จันทร์พันธ์ ขัดชุ่มแสง และคุณนิวัฒน์ ร้อยแก้ว
15.00-17.00 น.	**เวทีสาธารณะ "โควิด 19 ข้ามแดนที่เชียงราย: ปัญหาและข้อเสนอแนะ"** โดย ณรงค์ ลือชา เพรียวภูรินทร์ มะโนเพียว นายแพทย์สมหมาย เอี๋ยวประดิษฐ์ นิวัฒน์ ร้อยแก้ว อ.สืบสกุล กิจนุกร **ร่วมเสวนาโดย:** รศ.ดร.วสันต์ ปัญญาแก้ว **สรุปและให้ข้อเสนอแนะโดย:** ศาตราจารย์ เกียรติคุณ ดร.สุริชัย หวันแก้ว

ปาฐกถานำ

ชายแดนและโรคระบาดในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง: ชีวิตวิถีใหม่หรือภาพสะท้อนของความเหลื่อมล้ำในสังคม?

Philip Hirsch
Emeritus Professor of Human Geography
University of Sydney

บทคัดย่อ

วันนี้จะขอพูดถึงนัยของชายแดน ในบริบทของสภาวะโรคระบาดโควิด-19 ในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง โดยใช้หัวข้อ “ชายแดนและโรคระบาดในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง: ชีวิตวิถีใหม่หรือภาพสะท้อนของความเหลื่อมล้ำในสังคม” ซึ่งก่อนจะเข้าเรื่องจะขอพูดถึงความเป็นมาของโควิด-19 ในลักษณะเฉพาะในภูมิภาคลุ่มน้ำโขงว่าโควิด-19 มีลักษณะเฉพาะอย่างไร ที่มีผลทำให้เรานึกถึงนัยของชายแดนภูมิภาคนี้

เริ่มแรกขอให้ดูภาพด้านล่างซึ่งเป็นภาพที่มาจากรายงานเกี่ยวกับแรงงานอพยพในเอเชียแปซิฟิกในยุคโควิด-19 เทียบสองประเทศข้างบนคือประเทศไทย ข้างล่างคือประเทศพม่าในช่วงประมาณเดือนกุมภาพันธ์ถึงพฤศจิกายน 2563 หมายถึงว่า 11 เดือนแรกของโรคระบาด ซึ่งสิ่งหนึ่งที่เห็น

ได้ชัดคือประเทศไทยมีกรณีก่อนเพื่อน ช่วงระลอกแรกในประเทศไทยเกิดขึ้นประมาณเดือนมีนาคม-เมษายน ในช่วงนี้พม่าไม่ค่อยจะมี อันนี้มีผลทำให้แรงงาน (ไม่ใช่ทุกคน) หลายคนกลัว มีการตกงาน แล้วมีการพยายามกลับประเทศก่อนที่รัฐบาลไทยจะปิดชายแดน แต่ในช่วงเดือนกันยายน หลังจากที่สถานการณ์ในไทยปกติแล้ว เริ่มมีการระบาดในประเทศพม่า เพราะฉะนั้นช่วงเวลาของแต่ละประเทศที่มีโรคระบาดมีผลต่อการเคลื่อนย้ายข้ามชายแดนของหลายคน รวมทั้งแรงงาน อีกอย่างที่อยากให้ดูจากภาพนี้นะครับ จากแผนที่นี้คือถ้าจะเทียบกับสถานการณ์โลก ลักษณะเฉพาะในลุ่มน้ำโขงคือเป็นภูมิภาคซึ่งในช่วงต้นๆ ดูเหมือนโชคดีกว่าเพื่อนหรือว่าจัดการดีกว่าเพื่อนแล้วแต่จะมองยังไง หมายความว่าจำนวนเคสที่ติดโควิด-19 มีน้อยมากถ้าเทียบกับอเมริกา ในอังกฤษ ในประเทศอื่นๆ เราเพิ่งมาระบาดอย่างหนักในช่วงหลัง อันนี้เป็นเบื้องหลังนะครับ

ความเป็นมาของการเสนอครั้งนี้มี 2-3 อย่างจากงานวิจัยที่ทำในช่วงโควิด อันหนึ่งเป็นรายงานที่เขียนให้ USAID เขียนเมื่อเดือนธันวาคมปีที่แล้ว เป็นการศึกษาในช่วงสั้นๆ ประมาณ2-3 เดือน ซึ่งมีทีม 5 คน ดูหลายประเด็นด้วยกัน ทั้งเรื่องการกำกับดูแล เพศภาพ (gender) สิ่งแวดล้อม และสาธารณสุข แล้วดูว่าโควิด-19 มีผลกระทบต่อแรงงานข้ามชาติในเอเชียแปซิฟิกรวมทั้งในภูมิภาคลุ่มน้ำโขงใน 4 ด้านนี้ เพื่อให้เห็นว่าเวลาจะพูดถึงชายแดนกับโควิด-19 มีหลายมิติไม่ใช่เฉพาะเรื่องแรงงาน แต่มีเรื่องการบริหารกำกับดูแล เรื่อง gender เรื่องสิ่งแวดล้อม สาธารณสุขด้วย อีกงานหนึ่งที่กำลังทำอยู่กับนักวิจัยที่มหาวิทยาลัยแห่งชาติสิงคโปร์ (National University of Singapore-NUS) ก็คือการศึกษาการกำกับดูแลสิ่งแวดล้อมข้ามชายแดน หรือว่า transboundary environmental governance ในช่วงหลังโควิดก็เขียนบทความด้วยกันเกี่ยวกับผลจากโควิดต่อการกำกับดูแลสิ่งแวดล้อมข้ามชายแดนซึ่งทั้งสองรายงานนี้จะอธิบาย

ระหว่างบรรยาย นอกจากนั้น มีความสนใจเฉพาะตัวเกี่ยวกับกระบวนการสร้างภูมิภาค ซึ่งเวลาจะพูดถึงอาเซียน องค์กรแม่น้ำโขง หรือว่าองค์กรอื่นๆ ก็ตามในการสร้างภูมิภาค จะเห็นว่านี่ไม่ใช่เรื่องของทุกคน เป็นเรื่องที่ให้สิทธิให้ความได้เปรียบกับบางกลุ่มคน เนื่องจากว่ากระบวนการนี้เป็นกระบวนการที่มีลักษณะเฉพาะ มีลักษณะแบบคัดเลือก (selective) ซึ่งการวิเคราะห์แบบนี้เป็นการวิเคราะห์ที่สะท้อนการวิพากษ์วิจารณ์สถานการณ์โลกาภิวัตน์ด้วย ว่าจะเป็นสิ่งที่ไม่ได้ให้ทุกสิ่งทุกอย่าง หรือทุกคนจะมีสิทธิข้ามชายแดนเท่ากัน

หากจะพูดถึงสภาวะโควิด-19 มีคำหนึ่งที่ติดปากเราทุกคนทั่วโลกตั้งแต่ช่วงต้นๆ ภาษาอังกฤษก็เป็นคำว่า “new normal” หรือว่า “ชีวิตวิถีใหม่” ซึ่งมีความหมายหลายอย่าง แต่ว่า 2 อย่างหลักก็คือว่า อันที่หนึ่ง new normal อาจจะดูว่าเป็นการประนีประนอมเพื่อจะใช้ชีวิตที่เหมาะสม ที่จะยังใช้ชีวิตปกติเท่าที่ปกติได้ แต่ว่าในขณะเดียวกันก็ป้องกันให้ไม่ติดโรคระบาด ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการยืนห่าง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการใส่หน้ากาก แล้วก็เรื่องอื่นๆ อันนี้เป็น new normal นอกจากนั้น new normal มีนัยว่าไม่ใช่ว่าจะให้กลับสู่ปกติไม่เร็วก็ช้า กลับสู่สภาพเดิม ให้ดีกว่าเดิม จะสร้างโลกให้ดีกว่าเดิม new normal ก็มีนัยอันนี้สำหรับคนบางคนด้วย ซึ่งเวลาเราจะมองตรงนี้เราต้องเข้าใจว่า ดีกว่าเดิมมาจากความเข้าใจว่า “เดิม” มีอะไรบ้างที่ต้องแก้ เช่น ปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมว่าชีวิตวิถีใหม่จะทำให้มีความเหลื่อมล้ำน้อยกว่าเดิมได้อย่างไร หรือว่าการใช้ทรัพยากรการใช้สิ่งของสิ้นเปลืองที่ไม่ยั่งยืน จะทำอย่างไรถึงจะทำให้ชีวิตหลังโควิดดีกว่าเดิม จะทำให้ชีวิตวิถีใหม่ดีได้อย่างไร นอกจากนี้ก็มีอีกลักษณะหนึ่งคือการปฏิบัติในลักษณะลูกผสมหรือ Hybrid practices เช่นการประชุม/สัมมนาที่มีในวันนี้ มีคนออนไลน์บ้าง มีคนในห้องประชุมบ้าง นั่นก็คือ Hybrid ซึ่งอันนี้เป็นสภาพจำเป็นในช่วงโควิด แต่ในขณะเดียวกันก็จะเป็น

ประสบการณ์ที่เราจะถือไว้ แม้ว่าหลังจากที่โควิดจบไปแล้ว หมดไปแล้ว เบาไปแล้ว เราอาจจะไม่ได้กลับไปบินไปทั่วโลก บินไปประชุมนั่น ไปประชุมนี่ เราอาจจะได้บทเรียนในช่วงโควิด อันนี้ก็เป็น new normal อันนี้ก็เป็นวิธีการหลักในการมองโควิดในเชิงบวก

แต่วันนี้จะขอเสนอมุมมองต่างของ new normal ก็คือสภาวะโรคระบาดจะช่วยให้เราเห็นชัดขึ้นว่ามีอะไรที่ต้องแก้ไขบ้าง ที่จริงแล้วสิ่งที่เกิดขึ้นในช่วงโรคระบาดไม่ใช่สิ่งที่ใหม่ทีเดียว ไม่ใช่ new normal ทีเดียว ไม่ว่าจะพูดถึงความเหลื่อมล้ำหรือว่าความไม่แน่นอนหรือที่ภาษาอังกฤษเรียกว่า (inequality and precarity) หรือจะดูที่ความไม่ยั่งยืน เราก็ทราบอยู่แล้วว่าอันนี้เป็นปัญหาที่มีอยู่ยาวนานแล้ว จะมีบางสิ่งบางอย่างที่เรามองไม่ค่อยเห็นหรือว่าไม่ได้ให้ความสำคัญเท่าที่ควร แล้วการที่สภาพปัญหาต่างๆ เข้มข้นขึ้นช่วงยุคโควิดจะช่วยให้เรามองเห็น มองทะลุถึงปัญหาบางอย่างได้ ซึ่งจะยกตัวอย่างสิ่งที่มีความสำคัญมากกับความหมายของชายแดนก็คือ แรงงานอพยพในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ซึ่งเป็นที่ทราบกันดีอยู่แล้วว่าไทยเป็นเป้าหมายของแรงงานอพยพส่วนใหญ่ ไม่ว่าจะมาจากเขมร มาจากลาว มาจากพม่า จะเห็นว่าในช่วง 3 ทศวรรษ ที่ผ่านมาจะมีเพิ่มมากขึ้นทีเดียว จนกระทั่งทุกวันนี้น่าจะมีแรงงานอพยพเฉพาะจาก 3 ประเทศนี้อยู่ที่ไทยประมาณ 5 ล้านกว่าคน ทั้งคนที่ลงทะเบียนปกติ ทั้งคนที่ไม่ได้มาแบบถูกกฎหมาย ซึ่งในช่วงโควิดนี้ แรงงานอพยพเผชิญกับปัญหาหลายสิ่งหลายอย่าง สิ่งหนึ่งที่เห็นชัดเจนมากก็คือการติดค้างอยู่หลายที่ ไม่ว่าจะเป็นคนที่ติดค้างในชายแดนที่พยายามจะกลับเข้าประเทศในช่วงต้นๆ เนื่องจากว่าไทยโดนโควิดก่อนเพื่อน คนจะกลับไปกัมพูชา คนจะกลับไปพม่าแต่ไปไม่ทันชายแดนดันปิดไปก่อนแล้วก็ติดอยู่ชายแดน หรือไม่ก็มีคนติดค้างอยู่ในหอพัก ในแคมป์ก่อสร้างในที่ต่างๆ ซึ่งในตรงนี้เป็นสิ่งที่ทำให้เห็นความหมายของชายแดนชัดเจนมากเพราะว่าชายแดนเป็นสิ่งที่กั้นเขาอยู่ ที่ทำให้เขาต้องติดค้าง

อันที่สอง ก็คือ “การตีตราบาป” เรียกว่า Stigmatization คือการที่คนจะมองแรงงานต่างด้าวว่าเป็นแหล่งนำโรคต่างๆ เข้ามา แล้วคนจะเลี่ยงหรือจะถูกเตือนว่าอย่าเข้าไปใกล้ มันทำให้ปัญหาที่แรงงานเผชิญอยู่แล้วจะยิ่งหนักขึ้นในช่วงแบบนี้ นอกจากนั้น ก็มีความไม่เท่าเทียมกันในการเข้าถึงบริการต่างๆ โดยเฉพาะบริการทางการแพทย์และบริการอื่นๆ นี่ก็เป็นชายแดนอีกแบบหนึ่งระหว่างแต่ละกลุ่มในสังคม คนต่างด้าวจะถูกกันออกแยกออกจากคนส่วนใหญ่ ไม่มีสิทธิ์เท่ากับคนส่วนใหญ่ ไม่ว่าจะมีโครงการดีๆ หลายโครงการที่พยายามที่จะทำให้แรงงานต่างด้าวอย่างน้อยก็เข้าถึงได้ แต่ว่ามันจะเป็นอีกประเภทหนึ่งกับคนไทยที่เป็นสัญชาติไทยที่อยู่ในประเทศ ทั้งหมดนี้ไม่ใช่เรื่องใหม่ เป็นเรื่องที่มีอยู่แล้ว แต่ว่าโควิดมันช่วยให้เรามองเห็นพวกนี้ได้ชัดขึ้น ซึ่งตรงนี้จะเข้าประเด็นเรื่องชายแดนและกระบวนการสร้างชายแดนด้วย เพราะชายแดนไม่ใช่สิ่งที่มีแต่แนวแบ่งประเทศหนึ่งกับประเทศเพื่อนบ้าน ไทย-พม่า ไทย-ลาว ไทย-กัมพูชา ไทย-มาเลเซีย แต่ชายแดนเป็นสิ่งที่กำลังถูกสร้างตลอด แล้วในช่วงเข้มข้นอย่างช่วงโควิด ความหมายของชายแดนมันจะยิ่งหนักกว่าและจะยิ่งถูกเน้นในนโยบายของรัฐบาลมากขึ้น เพื่อจะควบคุมและจะพยายามจัดการกับปัญหาการติดโรคจากที่หนึ่งไปอีกที่หนึ่ง เวลาเราพูดถึงการสร้างชายแดน ในการสร้างขึ้นเพื่อจะจัดการโควิด มีหลายกรณีที่จะเห็นได้ อันที่เห็นได้ง่ายก็คือการที่คุมการเข้าออกประเทศมากกว่าเดิม จนกระทั่งการท่องเที่ยวไม่มีแล้ว แรงงานจะกลับบ้านแล้วกลับเข้ามาอีกก็ไม่มีแล้ว มีหลายสิ่งหลายอย่างที่เปลี่ยนไปคือชายแดนที่มีความหมายเข้มข้นขึ้น นอกจากนี้ ก็มีโครงการอย่าง Sand Box ที่เรารู้จัก คือการที่ให้มีจุดเล็กๆ อย่างภูเก็ตซึ่งก็ถือว่าเป็นเกาะที่สามารถที่จะควบคุมได้ แล้วก็สร้างชายแดนระหว่างภูเก็ตกับส่วนอื่นๆ ต่อไปก็อาจจะเป็นเกาะสมุย อันนี้จะเป็นชายแดนภายในประเทศ นอกจากนั้นก็มีชายแดนในระดับอื่น เช่น ในระดับจุลภาค เช่น Bubble and Seal ที่จะพูดถึงใน

สไลด์ต่อไป

นอกจากนี้แล้วก็มีการตั้งชายแดนทางเวลาด้วยคือ เคอร์ฟิว ภาษาอังกฤษจะใช้คำไม่ใช่แค่ Border แต่จะพูดถึง Bordering มันเป็นคำกริยาที่ active เป็นสิ่งที่มีการสร้างอยู่ โควทนี้มาจากบทความใน Progress in Human Geography ปีที่แล้ว เป็นของหัวหน้าทีมที่ NUS ที่ทำเรื่องการกำกับดูแลสิ่งแวดล้อมข้ามชายแดนที่พูดถึงเมื่อสักครู่นี้ Michelle Miller ซึ่ง Miller นิยาม border ว่า “การสร้างชายแดน ไม่ได้หมายถึงเฉพาะแค่อำนาจทางกายภาพแบบภูมิรัฐศาสตร์ของชายแดนในการกำหนดและแบ่งสิทธิ์ในการเข้าถึงทรัพยากรส่วนรวมเท่านั้น แต่หมายรวมทั้งกระบวนการการจัดระเบียบใหม่ แบ่งใหม่ แยกส่วนใหม่ และปิดล้อมใหม่ ทั้งทรัพยากร รายได้ และแรงงาน ซึ่งกำหนดว่าใครจะมีส่วนได้ส่วนเสียและใครจะถูกกั้นออก” ทั้งหมดนี้ถ้าพูดถึงอย่างละเอียด โจทย์หลักของอันนี้ Border มันไม่ได้เป็นแค่เส้นแบ่ง ผลผลิต พื้นที่ แต่ว่าเป็นระเบียบ มันเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นภายในเขตที่ถูกล้อมชายแดนใหม่ ซึ่งชายแดนนี้ไม่ใช่ว่าจะให้ทุกสิ่งทุกอย่างผ่านได้ง่ายหรือเท่ากัน

ตรงนี้จะมีแนวคิดที่เราใช้ในบทความที่เพิ่งเขียนลงวารสาร Progress in Human Geography ที่จะพูดถึงการกำกับดูและสิ่งแวดล้อมข้ามชายแดนที่เราใช้คำว่า Selective permeability ถ้าแปลเป็นภาษาไทยก็น่าจะแปลว่า “การซึมผ่านเฉพาะเรื่อง” การซึมผ่านคือ permeability คือการให้บางสิ่งบางอย่างผ่านได้ แต่ว่าไม่ใช่ทุกสิ่งทุกอย่างจะผ่านเท่ากัน และการซึมผ่านชายแดนในยุคโควิด-19 มีการเปลี่ยนใหม่ มีการจัดระเบียบใหม่ซึ่งทำให้บางสิ่งบางอย่างมันจะข้ามยากกว่าเดิมเยอะ แต่ขณะเดียวกันก็เปิดให้บางสิ่งบางอย่างข้ามได้อย่างสะดวก ชายแดนจะให้สิ่งต่างๆ ไหลผ่านได้อย่างไม่เท่ากัน ซึ่งสภาวะโรคระบาดโควิด-19 มีผลต่อความง่าย ความยากในการผ่านชายแดนของสิ่งเหล่านี้ต่างๆ นอกจากนั้น ก็ยังสะท้อนความ

ไม่เท่าเทียมกันที่มีอยู่แล้ว แล้วก็ความไม่ยั่งยืนที่มีอยู่แล้วที่เกิดจากชายแดน ถูกใช้เป็นเครื่องมือทางอำนาจ โดยควบคุมว่าอะไรที่ผ่านได้ อะไรที่ผ่านไม่ได้ อะไรที่ผ่านง่าย อะไรที่ผ่านยาก

ถ้าจะให้ยกตัวอย่างการซึมผ่านเฉพาะเรื่องก็มี 3 -4 กรณีที่จะพูดถึงในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง อันที่เห็นชัดที่สุดอาจเป็นการเทียบแรงงานทางหนึ่ง กับสินค้า ทุน อีกทางหนึ่ง คือทุนก็ยังข้ามได้ สินค้าก็ยังข้ามได้ ใครอยากจะไปสร้างอะไรจากไทยในลาวก็ยังสร้างได้ ซึ่งก็มีการยกตัวอย่าง อันนี้มาจากบทความที่ลงบางกอกโพสต์ต้นเดือนที่แล้วเกี่ยวกับกรณีของเขื่อนหลวงพระบาง ซึ่งคงทราบกันดีอยู่แล้วว่าอันนี้เป็นเขื่อนที่สร้างในลาว แต่ว่าอาจจะเรียกได้ว่าเป็นเขื่อนไทย ขายไฟฟ้าให้กับไทย ผู้ลงทุน CK Power ก็เป็นบริษัทไทย ทุนที่จะใช้ เงินที่จะยืมสร้างเขื่อนก็น่าจะมาจากธนาคารไทย ก็เหมือนเขื่อนไซยะบุรี อันนี้ก็ยังปฏิบัติได้ แต่ว่าในขณะเดียวกัน แรงงานจะข้ามชาติยาก และนอกจากแรงงานสิ่งที่จะข้ามชาติยากก็คือโอกาสที่จะค้านโครงการขนาดใหญ่อย่างนี้ คือที่จริงแล้วมีกลไกบางอย่างที่เกิดขึ้นมาในช่วง 10 ปีที่ผ่านมานี้ที่ทำให้ประชาคมอย่างน้อยมีโอกาสที่ได้เสนอความคิด ความเห็นซึ่งองค์กรแม่น้ำโขงได้จัดขึ้นมา เรียกว่า prior consultation หรือว่าการปรึกษาล่วงหน้า ซึ่งกลไกนี้ก็ถูกวิจารณ์เยอะ แต่อย่างน้อยก็มีโอกาสอยู่ แต่ในช่วงโควิด-19 ก็หมดโอกาสแล้วเพราะว่าคนไปไม่ได้ แต่ทุนที่จะสร้างเขื่อนก็ยังไปได้ นอกจากนั้น ถ้าจะดูการซึมผ่านเฉพาะเรื่อง เราดูในลักษณะของสถาบันหลักในภูมิภาคแล้วก็เทียบกับประชาสังคม เฉพาะในพื้นที่ของรัฐชาติ จะเห็นว่าไม่เท่าเทียมกัน คนที่จะยังสามารถติดต่อกันได้ก็เป็นอีลีท (Elite) เป็นรัฐบาล เป็นผู้นำ แต่ในขณะเดียวกัน NGO หรือว่าองค์กรเอกชนซึ่งเริ่มจะมีการติดต่อกัน มีการจะสร้างยุทธศาสตร์ร่วมกัน ตอนนี้ถูกแยกแยะ ถูกแยกส่วนออก อันนี้เป็นความหมายใหม่ของชายแดนใหม่ในช่วงโควิด

นอกจากนั้นก็มีพื้นที่ใหม่ มีระดับใหม่ที่เกิดขึ้นในการสร้างชายแดน เช่น ชายแดนไม่มีเฉพาะระหว่างประเทศแล้ว แต่มีระหว่างจังหวัด ก็เป็นที่ทราบกันดีว่าตอนนี้มีการงดเที่ยวบิน งดรถโดยสาร ทำให้เหมือนจะมีชายแดนระหว่างจังหวัด แล้วในระดับที่ทำงานของแรงงานข้ามชาติมีนโยบายเพื่อจะให้ยังทำงานได้อยู่ก็คือ “bubble and seal” อันนี้เป็นการสร้างชายแดนในพื้นที่ที่ทำงาน ซึ่งสไลด์ต่อไปก็จะอธิบายมากขึ้นทั้งในโรงงานและในแคมป์ก่อสร้าง ซึ่งมองในทางดีมันเป็นโอกาสที่จะยังได้ทำงานในช่วงที่มีโรคระบาดแต่ว่าทำได้อย่างปลอดภัยกว่าไม่มีนโยบายอย่างนี้ ก็เป็นสิ่งรัฐบาลมองว่ามีความจำเป็นเนื่องจากว่าอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวมันหยุดไปแล้ว เพราะฉะนั้นในการสร้างรายได้ในการส่งออกต่างประเทศ ถ้าไม่มีนโยบายที่จะทำให้พวกโรงงานทำงานได้อาจจะยิ่งแย่กว่านี้ มองในทางแรงงานกันเอง ถ้าโรงงานจะต้องปิดอาจจะยิ่งแย่กว่าการจำกัดพื้นที่ แม้แต่อย่างนั้นก็มีการสร้างชายแดนอยู่ แต่เป็นชายแดนภายใน/ชายแดนจุลภาค นอกจากนั้น ก็มีชายแดนระหว่างบริการต่างๆ ที่แรงงานต่างชาติจะเข้าถึงได้ กับแรงงานที่เป็นพลเมืองที่เป็น citizen ในประเทศ เช่น โรงพยาบาลภาคสนามเฉพาะของคนต่างด้าว และนอกจากนั้นมีชายแดนที่มองไม่เห็น เช่น ชายแดนระหว่างชนชั้น ระหว่างเมืองกับชนบท แม้แต่การเข้าถึงวัคซีนในกลุ่มต่างๆ ของคนมีเงิน ของคนไม่มีเงิน อันนี้ก็จะถือว่าเป็นชายแดนอีกแบบหนึ่ง เป็นชายแดนทางสังคมที่มีความเข้มข้นมากขึ้นในช่วงยุคโควิด

นอกจากว่าโรคระบาดทำให้เรามองเห็นบางสิ่งบางอย่างที่มีมานานแล้วแต่ว่าเพิ่มขึ้นในช่วงนี้ ก็ยังมีผลจากโรคระบาดที่ทำให้สถานการณ์มันหนักกว่าปกติ โดยเฉพาะการเฝ้าระวังตามแม่น้ำเมย ชายแดนระหว่างพม่ากับไทย โดยเฉพาะหลังรัฐประหารในพม่าหลังวันที่ 1 กุมภาพันธ์ ที่ผ่านมาทำให้สถานการณ์ทั้งโควิด ทั้งทางการเมือง ทั้งความปลอดภัย ทำให้หลายคน

พยายามจะข้ามชายแดนแล้วก็มีการเฝ้าระวังมากขึ้น หรือว่ามีการเฝ้าระวังในที่ทำงานอย่างเมื่อสักครู่คือ “bubble and seal” Seal หมายถึงว่าจะให้ทั้งที่ทำงานและที่อยู่อยู่ในเขตเดียวกัน อันนี้ถือว่าเป็นชายแดน กำแพงนี้ถือว่าเป็นชายแดน แม้แต่โรงงานที่ถูก seal มาแล้วก็ยังมีชายแดนภายในอีก จะมีการแบ่งเป็นกลุ่ม กลุ่มละ 5 คน 10 คน ตามหลัก เพื่อจะทำงานด้วยกัน พักด้วยกัน แล้วก็ไม่สัมผัส ไม่ติดต่อคนอื่น เผื่อคนหนึ่งเป็นโควิดจะได้ไม่เป็นทั้งโรงงาน หรือแม้แต่ในกรณีที่คนพักอยู่ข้างนอก คนพักอยู่ที่นอกแคมป์ นอกพื้นที่ก่อสร้าง อยู่ในแคมป์หรือว่านอกโรงงานมี bubble หมายถึงว่าคนจะเจอเฉพาะคนที่ทำงานด้วยกัน คนที่ขึ้นรถบัสด้วยกันจะถูกนำเข้าไปแล้วก็มีมาตรการ เงื่อนไขมากมายควบคุม ก็เป็นการเฝ้าระวังเป็นการควบคุมเป็นการสร้างชายแดนใหม่มีผลต่อชีวิตคน ทำให้คนต้องอยู่ในโลกที่แคบกว่าเดิม ในด้านกลับอย่างน้อยก็ยังได้ทำงานอยู่

นอกจากนั้น ก็มีการสร้างชายแดนอื่นๆ เช่นชายแดนกลางเมือง เช่นคอนเทนเนอร์ ลวดหนาม การใช้ประกาศสถานการณ์ฉุกเฉินเพื่อจะควบคุมในเชิงการเมือง แต่ว่าอ้างโควิด ก็เป็นการสร้างกำแพง สร้างชายแดนอีกลักษณะหนึ่ง หรือว่าการสร้างชายแดนทางเวลาหรือว่าเคอร์ฟิว อันนี้เป็นบทความจากบางกอกโพสต์เมื่อเดือนที่แล้ว ที่มีคนพยายามจะกลับพม่าน่าจะเป็นคนที่เข้ามาโดยผิดกฎหมายแล้วก็พยายามที่จะแอบกลับพม่าแต่ว่าไปนอกเวลาเคอร์ฟิวก็เลยถูกจับก็เป็นอีกมิติหนึ่งของชายแดน

โดยสรุปแล้วมีโจทย์หลักๆที่จะขอฝากคือ 1) โควิด-19 นอกจากว่าจะสร้างชีวิตวิถีใหม่ เลยทำให้เราสำนึกถึงชีวิตวิถีใหม่นั้น แต่ในขณะเดียวกันยังทำให้เห็นความเหลื่อมล้ำที่มีมายาวนานแล้ว อันนี้ไม่ใช่สิ่งใหม่ เนื่องจากความเข้มข้นที่เกิดขึ้นมาทำให้เราอาจจะมองเห็นบางสิ่งบางอย่าง เช่นเกี่ยวกับสภาพชีวิตของคนที่ต้องข้ามชายแดนมาขายแรงงานในไทยชัดกว่าเดิม อาจจะนึกถึงว่าโควิดไม่มีแล้วจะทำอย่างไรถึงจะสร้างความเป็นธรรม สร้าง

ความแน่นอน ลดความเหลื่อมล้ำตรงนี้ 2) ถ้าจะมองเฉพาะเรื่องชายแดนในสภาวะที่มีโรคระบาดเป็นบริบทที่ทำให้หลายอย่างทั้งถูกเปิดเผยแล้วก็ทำให้เข้มข้นขึ้นด้วย ชายแดนเป็นเครื่องมือที่คนถืออำนาจจะใช้ในการควบคุมคน 3) สภาวะโรคระบาดกระตุ้นให้มีการสร้างเขตแดนในหลายระดับ ไม่ใช่เฉพาะในระดับประเทศชาติ ซึ่งทำให้บางกลุ่มถูกแยกออกจากกันและอยู่โดดเดี่ยว แต่ในขณะเดียวกันบางกลุ่มโดยเฉพาะกลุ่มอำนาจนิยมยิ่งจะเข้มแข็งมากขึ้น

บทคัดย่อ
ผลงานนำเสนอ

การปรับตัวของแรงงานมอญก่อสร้างข้ามชาติใน จังหวัดปัตตานีในช่วงสถานการณ์โควิด-19

อรชา รักดี
คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

บทคัดย่อ

แม้จังหวัดปัตตานีจะมีแรงงานข้ามชาติส่วนใหญ่ในภาคอุตสาหกรรมประมงและอุตสาหกรรมประมงต่อเนื่อง แต่ยังคงพบเห็นได้เช่นกันในอาชีพอื่นๆ เช่น แรงงานก่อสร้าง การศึกษานี้ศึกษาการปรับตัวของแรงงานชาติพันธุ์มอญอาชีพก่อสร้างในสถานการณ์โรคติดต่อร้ายแรงโควิด-19 ในระยะแรกของการระบาดและปิดจังหวัดปัตตานี การศึกษาใช้การสัมภาษณ์ร่วมกับการสังเกตุการณ์แบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมในกลุ่มแรงงานมอญก่อสร้างจำนวน 6 คน ใน 2 พื้นที่ของจังหวัดปัตตานี คือ ชุมชนดือราแฮ และชุมชนรูสะมิแล โดยใช้แนวคิดการปรับตัวซึ่งพิจารณาใน 3 ด้านที่สำคัญ คือ การปรับตัวด้านสังคม การปรับตัวด้านวัฒนธรรม และการปรับตัวด้านเศรษฐกิจ ผลการศึกษาพบว่า แรงงานมอญก่อสร้างมีการปรับตัวทางด้านสังคมในช่วงสถานการณ์โควิด-19 ที่จำกัด ยังพบการไปมาหาสู่ระหว่างกลุ่มแรงงานมอญก่อสร้างต่างพื้นที่ในช่วงสถานการณ์โควิด

ในขณะที่มีการปิดจังหวัด ในขณะเดียวกันพบว่ากลุ่มแรงงานมอญก่อสร้างมีการปรับตัวทางเศรษฐกิจโดยอาศัยการใช้เครือข่ายทางสังคมในช่วงสถานการณ์โควิด-19 ทั้งในด้านการเคลื่อนย้ายหางานทำ และการย้ายที่พักอาศัย เป็นต้น นอกจากนี้การศึกษายังพบว่า กลุ่มตัวอย่างแรงงานมอญก่อสร้างใช้จุดเด่นด้านอัตลักษณ์ของแรงงานข้ามชาติในการปรับตัวและเอาตัวรอดในสถานการณ์ที่ตึงเครียด อาทิ การเพิกเฉย การแสดงอัตลักษณ์การเป็นแรงงานต่างด้าว เป็นต้น

คำสำคัญ แรงงานมอญก่อสร้าง ปัตตานี สถานการณ์โควิด-19 การปรับตัว

การแสดงอัตลักษณ์ศาสนาอิสลาม: กรณีศึกษาการแต่งกายของผู้หญิงมุสลิมที่อาศัยในจังหวัดเชียงราย

ธัญญธร สายปัญญา
สำนักวิชานวัตกรรมสังคม มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

บทคัดย่อ

บทความนี้ศึกษาปรากฏการณ์การแต่งกายที่สะท้อนอัตลักษณ์ทางศาสนาของผู้หญิงมุสลิม ในชุมชนมัสญิดดารุ้ลอามาน (ประจำจังหวัด) ต.เวียง อ.เมือง จังหวัดเชียงราย ซึ่งถือว่าเป็นสังคมที่คนมุสลิมเป็นคนกลุ่มน้อย ผลการศึกษาพบว่าการปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็น subjectivity ของผู้หญิงมุสลิม พวกเขาเห็นว่านอกเหนือจากบัญญัติ 5 ประการที่มุสลิมทุกคนต้องปฏิบัติตามแล้วการแต่งกายมิดชิดตามข้อบัญญัติเป็นสิ่งที่ต้องปฏิบัติตามและเป็นขั้นตอนหนึ่งในการพัฒนาตนเองให้เป็นมุสลิมมะฮ์ที่ดี ทัศนคตินี้สะท้อนให้เห็นอิทธิพลของโครงสร้างสังคมวัฒนธรรมอิสลาม (Islamic Social Structure) อย่างไรก็ตามพวกเขาในฐานะ subject ก็มี agency ในการตัดสินใจว่าจะแต่งกายเช่นนี้เมื่อไรและอย่างไร การตัดสินใจขึ้นอยู่กับความพร้อมของแต่ละคน

เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงนี้กระทบต่อการปฏิสัมพันธ์กับคนมุสลิมด้วยกันและคนต่างศาสนา สำหรับคนมุสลิมด้วยกันเองการแต่งกายเช่นนี้มาพร้อมกับความคาดหวังว่าพวกเขาจะปฏิบัติตนเป็นตัวแทนของศาสนิกที่ดี และในสายตาของคนต่างศาสนาการแต่งกายดังกล่าวสะท้อนให้เห็นความแตกต่างของอัตลักษณ์ทางศาสนาที่อาจนำไปสู่ความอึดอัดใจและส่งผลต่อการปฏิบัติสัมพันธ์ระหว่างกันได้ อีกทั้งผู้หญิงมุสลิมแต่ละรุ่นอายุนิยามความพร้อมแตกต่างกัน รุ่น Baby Boomer มองว่าการแต่งกายดังกล่าวควรทำเมื่อตนเองสามารถบรรลุวัตรปฏิบัติ 5 ประการแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งควรเริ่มหลังจากทำฮัจญ์ที่นครเมกกะ ดังนั้นผู้หญิงมุสลิมกลุ่มนี้จึงเริ่มแต่งกายสะท้อนอัตลักษณ์ศาสนาอิสลามเมื่ออายุมากแล้ว สำหรับผู้หญิงมุสลิมรุ่น X generation ลงมา พวกเขานิยามความพร้อมว่าเมื่อมีความตั้งใจแน่วแน่และสามารถทำได้ทุกโอกาสโดยไม่จำเป็นต้องมีเงื่อนไขว่าต้องทำฮัจญ์ก่อนถึงจะเริ่มแต่งกายมิดชิดตามหลักศาสนาอิสลาม นอกจากนี้ยังมีแฟชั่นการแต่งกายของผู้หญิงมุสลิมหลากหลายรูปแบบให้เลือกอีกด้วย

คำสำคัญ: การแต่งกายของผู้หญิงมุสลิม อัตบุคคล โครงสร้างทางสังคม ผู้กระทำการ

ชีวิตชาติพันธุ์ชายแดน: คนข้ามแดนไทลื้อ การรวมกลุ่มและพื้นที่ทางสังคมข้ามชาติ

จารุวรรณ หัตถผสุ
สำนักวิชานวัตกรรมสังคม มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

บทคัดย่อ

ในปัจจุบันพรมแดนได้กลายเป็นมากกว่าสันปันน้ำหรือแนวภูเขาระหว่างรัฐต่างๆ ภายในระบบระหว่างประเทศ ทุกเขตแดนของรัฐมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ดังนั้นความหมายและความสำคัญของชายแดนแต่ละแห่งอาจแตกต่างกันตามพื้นที่และเวลา เช่น เมื่อระบอบการปกครองเปลี่ยนแปลงไปในรัฐหนึ่งก็จะส่งผลไปยังอีกรัฐใกล้เคียง หรือเมื่อพรมแดนถูก “ปิด” หรือ “เปิด” (Anderson and O’Dowd, 1999: 594) งานศึกษาชายแดนมีการมองชายแดนในลักษณะเฉพาะไม่ว่าจะเป็นพื้นที่ของโอกาสหรือข้อจำกัด ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

ในแง่หนึ่งพรมแดนได้เปลี่ยนจากกำแพงหรือสิ่งกีดขวางมาเป็นพื้นที่ของการเผชิญหน้า การติดต่อ และการโต้ตอบ เมื่อมองเข้าไปในบริบทชายแดน เราจะเห็นปรากฏการณ์ข้ามชาติ นั่นคือการหลั่งไหลอย่างต่อเนื่องของผู้คน สินค้าที่เต็มไปด้วยความหลากหลายทางวัฒนธรรม และยังเป็น

สถานที่สำหรับผู้พลัดถิ่น ผู้อพยพ และแรงงานข้ามชาติอีกด้วย

แม่สายเป็นหนึ่งในเมืองชายแดน ซึ่งตั้งอยู่ในจังหวัดเชียงราย ทางตอนเหนือของประเทศไทย พรมแดนของแม่สายไม่เพียงแต่ให้ความหมายแก่ตัวแสดงที่แตกต่างกัน อาทิคนไทย พ่อค้า แรงงานข้ามชาติ หรือรัฐบาล แต่ยังเป็นพื้นที่ที่แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงอำนาจและความสัมพันธ์ทางสังคมในระดับต่างๆ กัน ยิ่งไปกว่านั้น เราจะเห็นความสัมพันธ์ ปฏิสัมพันธ์ และความขัดแย้งของผู้มีบทบาทมากมาย ตลอดจนปฏิบัติการของผู้คนที่มีประวัติศาสตร์ทางวัฒนธรรม การอพยพย้ายถิ่น การเคลื่อนย้ายและประสบการณ์ข้ามชาติที่หลากหลาย

คนข้ามแดนไทลื้อ คืออีกกลุ่มชาติพันธุ์ที่ข้ามแดนมาจากฝั่งพม่าและเข้ามาอาศัยอยู่ในแม่สายในตลอดช่วงระยะเวลา 50 ปีที่ผ่านมา หลายคนอยู่ในสถานะแรงงานข้ามชาติและคนไร้สัญชาติ โดยส่วนใหญ่เข้ามารับจ้างทำงานค้าขายในตลาดแม่สายหรือทำเกษตรกรรม และหลายคนได้พยายามตั้งถิ่นฐานในชายแดนแม่สายเพื่อหวังว่าจะมีชีวิตที่ดีกว่า

งานศึกษาชิ้นนี้ได้ศึกษาและทำความเข้าใจชีวิตของกลุ่มคนข้ามแดนไทลื้อ และการเคลื่อนย้ายของผู้คนกลุ่มดังกล่าวในชายแดนแม่สาย โดยมองชายแดนแม่สายในฐานะพื้นที่แห่งโอกาส และมุ่งศึกษาปฏิบัติการของกลุ่มคนดังกล่าวในการสร้างและใช้เครือข่ายทางชาติพันธุ์/ข้ามชาติเพื่อสร้างชีวิตที่ดีขึ้น โดยการศึกษาในระดับบุคคลแสดงให้เห็นถึงกลยุทธ์ทางชาติพันธุ์ที่ผู้อพยพชาวไทลื้อแต่ละคนใช้วิธี/กลยุทธ์ที่แตกต่างกันในการใช้ชีวิตในบริบทชายแดนเพื่อแสวงหา ‘ชีวิตที่ดีกว่า’ และโอกาสทางเศรษฐกิจและสังคม ในระดับสมาคมมุ่งเน้นไปที่สมาคมไทลื้อ (แม่สาย) ซึ่งสะท้อนให้เห็นการรวมกลุ่ม การช่วยเหลือกัน และบทสนทนาระหว่างคนข้ามแดนไทลื้อและรัฐไทย พวกเขาใช้การเชื่อมโยงพื้นที่แห่งนี้เป็นเวที

ในการสร้างอำนาจ เจรจา และนำเสนอตัวเองกับตัวแสดงคนอื่นๆ

งานศึกษาครั้งนี้พบว่าปฏิบัติการและการเคลื่อนไหวของคนข้ามแดนไทลื้อกลุ่มนี้ทั้งสองระดับเชื่อมโยงถึงกัน เป็นภาพสะท้อนของการตอบโต้ในฐานะ "คนชายขอบ" ในบริบทชายขอบทั้งภูมิศาสตร์ ชาติพันธุ์ และภายในกลุ่มชาติพันธุ์ ในสังคมไทย ในฐานะผู้อพยพ พวกเขามี 'ชีวิต' ที่ปราศจาก 'สิทธิ' ไม่มีเสียง ไม่มีพื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรม ถูกเข้าใจผิดว่าเป็นภัยต่อความมั่นคงของชาติ พวกเขาใช้ชายแดนแม่สายเป็น 'เขตเปลี่ยนผ่าน' (transnational social space) เพื่อสร้างชีวิตที่ดีขึ้น ในบริบทดังกล่าว ชาติพันธุ์ไทลื้อและเครือข่ายชาติพันธุ์ถูกใช้เป็นทรัพยากรที่สำคัญในรูปแบบต่างๆ เพื่อให้ได้มาซึ่งโอกาสที่แตกต่างและนำมาสู่การเปลี่ยนจากสถานะเดิมหรือตำแหน่งเป็นสถานะใหม่

คำสำคัญ: ไทลื้อ พื้นที่ทางสังคม เครือข่ายทางชาติพันธุ์

การฟื้นฟูป่าชายเลนในพื้นที่เอกชน: กรณีศึกษาพื้นที่ อำเภอเมืองและอำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี

สุรวุฒน์ ช่อไม้ทอง
คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

บทคัดย่อ

ป่าชายเลนเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญต่อระบบนิเวศชายฝั่งเพราะเป็นแหล่งอนุบาลสัตว์น้ำและยังเป็นพื้นที่เศรษฐกิจของประชาชน อย่างไรก็ตาม ในช่วงระยะเวลาปัจจุบันพื้นที่ป่าชายเลนถูกทำลายอย่างมากมายรวมทั้งมีพื้นที่เอกชนที่อยู่ริมชายฝั่งทะเลที่ถูกปล่อยทิ้งให้รกร้างโดยไม่ได้รับการส่งเสริมให้เกิดประโยชน์ ดังนั้นการวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษากระบวนการส่งเสริมการปลูกไม้โกงกางเพื่อเป็นการเพิ่มพื้นที่ป่าชายเลนในพื้นที่เอกชนในเขตอำเภอเมืองและอำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี เพราะการปลูกป่าโกงกางนอกจากจะเป็นการฟื้นฟูระบบนิเวศชายฝั่งแล้ว เกษตรกรผู้ปลูกยังได้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากการขายไม้โกงกางด้วยเช่นเดียวกัน

ซึ่งการศึกษาในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ค้นหาปัจจัยขับเคลื่อนที่ส่งเสริมการปลูกไม้โกงกางในพื้นที่เอกชน 2) ค้นหาปัจจัยอุปสรรคที่ส่งเสริม

การปลูกไม้โกงกางในพื้นที่เอกชน 3) เพื่อเสนอแนะแนวทางที่เหมาะสมต่อการส่งเสริมการไม้โกงกางในพื้นที่เอกชน การศึกษาในครั้งนี้ใช้รูปแบบการวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ สำหรับกลุ่มเป้าหมายในการศึกษาในครั้งนี้จะประกอบไปด้วย เจ้าหน้าที่จากสถานีพัฒนาทรัพยากรป่าชายเลนที่ 39 ผู้นำชุมชนและกลุ่มภาคประชาชนในพื้นที่ ผู้วิจัยใช้เทคนิคการสุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจงและการสุ่มตัวอย่างแบบลูกโซ่ (Snowball Sampling) สำหรับการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่าง และใช้แบบสอบถามเชิงปริมาณและแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างเป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล โปรแกรม SPSS ถูกใช้สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ ในส่วนข้อมูลเชิงคุณภาพถูกวิเคราะห์ด้วยเทคนิคการจำแนกและการจับกลุ่มข้อมูล การสรุปประเด็นและนำเสนอแบบพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่าลำดับคะแนนค่าเฉลี่ยของปัจจัยที่ส่งผลต่อการปลูกไม้โกงกางในพื้นที่เอกชนมีดังต่อไปนี้ 1) เจ้าหน้าที่มีความรู้และสามารถให้ความรู้หรือคำแนะนำเกี่ยวกับการปลูกป่าโกงกางได้เป็นอย่างดี มีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ 4.10 2) การประชาสัมพันธ์โครงการอย่างทั่วถึงถึงประโยชน์ที่จะได้รับมีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ 3.97 3) เจ้าของที่ดินรู้วิธีในการดูแลต้นไม้ในโครงการ มีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ 3.23 4) หน่วยงานรัฐสนับสนุนกล้าไม้โดยเป็นผู้จัดหาให้หรือแนะนำแหล่งจำหน่ายให้ความรู้เกี่ยวกับการเตรียมพื้นที่ปลูกป่าประโยชน์ทางเศรษฐกิจ มีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ 3.20 5) การส่งเสริมการเลี้ยงสัตว์หรือปลูกพืชชนิดอื่นแซมในพื้นที่โครงการ มีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ 3.07 6) หน่วยงานรัฐจัดหาตลาดรองรับไม้ที่ส่งเสริมให้ปลูก มีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ 2.87 7) การกำหนดนโยบายการประกันราคาการรับซื้อไม้ มีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ 2.47 8) การขนส่งผลผลิตสู่ตลาดและการเข้าถึงผู้บริโภค มีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ 2.40 9) การส่งเสริมให้มีอุตสาหกรรมไม้ขนาดเล็กในท้องถิ่น มีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ 2.37

โดยปัจจัยอุปสรรคจะมีดังต่อไปนี้ 1) ความไม่มั่นใจต่อกฎหมาย (ว่าจะอนุญาตให้ตัดไม้โกงกางได้) มีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ 3.73 2) โรคและแมลงรบกวน มีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ 3.67 3) ปัญหาการกัดเซาะพื้นที่ชายฝั่ง มีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ 3.57 4) ต้องการใช้พื้นที่ในการทำกิจกรรมประเภทอื่นเช่น ต้องการขายที่ดิน มีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ 3.47 5) ไม่มีเงินทุนสำรองในการลงทุนปลูกป่าโกงกาง มีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ 3.43 6) ความไม่มั่นใจในหน่วยงานที่ให้การสนับสนุน มีค่าเฉลี่ยอยู่ที่ 3.27 นอกจากนั้นผู้ให้ข้อมูลสำคัญยังกล่าวว่าสาเหตุที่ไม่มีความสนใจที่จะปลูกไม้โกงกางในพื้นที่ของตนเองเพราะว่า ไม่มีความสนใจและคิดว่าจะต้องเสียเวลาในการฟื้นฟูพื้นดินเพื่อปลูกไม้โกงกาง มีความคิดที่จะขายที่ดินเพราะมีรายได้แน่นอนกว่าการปลูกไม้โกงกาง ความกลัวว่าหากมีการปลูกไม้โกงกางพื้นที่ของตนเองแล้วหน่วยงานภาครัฐจะยึดพื้นที่ให้กลายเป็นพื้นที่สาธารณะ

สำหรับแนวทางในการส่งเสริมการปลูกไม้โกงกางเพื่อเป็นการเพิ่มพื้นที่ป่าชายเลนในพื้นที่เอกชนคือ ภาครัฐควรส่งเสริมสนับสนุนงบประมาณเพื่อให้มีเงินสำรองในการลงทุนให้กับกลุ่มชุมชนในการปลูกป่าชายเลน การเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมเกี่ยวกับป่าชายเลน การให้ความรู้แก่ประชาชนในการปลูกป่าชายเลน การแก้ไขปัญหาเรื่องการกัดเซาะพื้นที่ของชายฝั่ง ความเข้มงวดในการรักษากฎหมายและการลงโทษผู้ที่บุกรุกทำลายพื้นที่ป่าชายเลนและสุดท้ายหน่วยงานภาครัฐควรหาตลาดรองรับในการรับซื้อไม้โกงกางที่ปลูกในพื้นที่ของเอกชน

คำสำคัญ: ป่าชายเลน การฟื้นฟูป่าชายเลน ไม้โกงกาง พื้นที่เอกชน
จังหวัดปัตตานี

การค้นหาความต้องการทางเศรษฐกิจและสังคม (Social Need) พื้นที่ภาคใต้ชายแดน [1]

เอกรินทร์ ต่วนศิริ
คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
แพร ศิริศักดิ์ดำเกิง
คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

บทคัดย่อ

การดำเนินโครงการ "Foresight การวิเคราะห์ข้อมูลสถานการณ์และการสร้างฉากทัศน์เพื่อสนับสนุนการทำแผนวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (ววน.)" โดยใช้การพัฒนาอย่างยั่งยืน (SDGs) เป็นกรอบหลักในการเก็บข้อมูล วิธีการศึกษาของงานวิจัยนี้คือเทคนิค Foresight ที่ใช้การสำรวจแบบเดลฟี (Delphi Survey) เพื่อสำรวจความคิดเห็นจากผู้เชี่ยวชาญสาขาต่างๆ ทั้งจากภาครัฐ ภาคการเมือง ภาคประชาสังคม และภาคเอกชน 26 คนในพื้นที่

---

[1] บทความชิ้นนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการ Foresight: การวิเคราะห์ข้อมูลสถานการณ์และการสร้างฉากทัศน์เพื่อสนับสนุนการทำแผนวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (ววน.) โดยได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.)

ผลการสำรวจพบว่า ประเด็นสำคัญเร่งด่วนในพื้นที่ภาคใต้ชายแดนเชื่อมโยงกันภายใต้กรอบการพัฒนาอย่างยั่งยืน 3 เรื่อง คือ ประเด็นยาเสพติดในเรื่องคุณภาพชีวิตผู้คน (people) ประเด็นเศรษฐกิจภาคการเกษตรถดถอย และการเติบโตทางเศรษฐกิจที่ต่ำ ในเรื่องความเจริญทางเศรษฐกิจอย่างยั่งยืนและครอบคลุม (prosperity) และเรื่องนิติธรรมกับสถานการณ์ความรุนแรงในพื้นที่ ภายใต้เรื่องสันติภาพ สถาบันที่เข้มแข็ง และความยุติธรรม (peace)

โดยมีข้อเสนอทิศทางเชิงยุทธศาสตร์ (strategic direction คือ “ยุทธศาสตร์ความมั่นคงมนุษย์ วัฒนธรรม และเศรษฐกิจ” ด้านเศรษฐกิจ สร้างทักษะใหม่ (Reskilling) และเพิ่มพูนทักษะ (Upskilling) สำหรับแรงงาน ส่งเสริมทักษะการทำงานและ digital platform ให้กับเยาวชนในพื้นที่ ส่งเสริมเทคโนโลยี อุตสาหกรรม การรักษาและแปรรูปผลิตผลการเกษตร 1.4 ส่งเสริมการค้าชายแดน คาบสมุทรมลายูและโลกอาหรับ ด้านคุณภาพของคน สร้างนโยบายออกแบบการศึกษาใหม่ (Redesign Education) ปรับแนวทางการแก้ปัญหายาเสพติด ด้านสันติภาพ ส่งเสริมการสื่อสารเปิดโอกาสและสนับสนุนให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วม สนับสนุนกระบวนการพูดคุยที่ต่อเนื่องและจริงใจ ลด เลิกกฎหมายความมั่นคงที่ส่งผลต่อสิทธิมนุษยชน สร้างและส่งเสริมกระบวนการยุติธรรมที่โปร่งใสตรวจสอบได้ ขจัดวัฒนธรรมลอยนวลพ้นผิด

คำสำคัญ: การพัฒนาอย่างยั่งยืน (SDGs) ความต้องการทางเศรษฐกิจและสังคม ชายแดนใต้

ด่านข้าม(คน)พรมแดน: การเปลี่ยนแปลงด่านพรมแดนและการปรับตัวของคนชายแดนท่าลี่ จังหวัดเลย

นพพน แก่งจำปา
คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

บทคัดย่อ

บทความนี้มีจุดประสงค์เพื่ออธิบายการเปลี่ยนแปลงด่านพรมแดนและการปรับตัวของผู้คนชายแดนท่าลี่ จังหวัดเลย ในบริบทความร่วมมือภูมิภาคที่ส่งผลให้พื้นที่ชายแดนได้รับการให้ความสำคัญจากทุกภาคส่วนในฐานะการเป็นพื้นที่บ่งบอกถึงเขตแดนอำนาจอธิปไตยและการควบคุมของรัฐ ตลอดจนการเป็นพื้นที่เศรษฐกิจซึ่งมีการเคลื่อนไหวของผู้คน สินค้า และวัฒนธรรมข้ามพรมแดนรัฐชาติอย่างเข้มข้น การศึกษาพบว่า ชายแดนท่าลี่กลายเป็นชายแดนประเทศไทยภายหลังการปักปันเขตแดนระหว่างสยามกับฝรั่งเศสในปี พ.ศ. 2449 ซึ่งส่งผลให้ด่านพรมแดนเริ่มเข้ามามีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของผู้คนชายแดนท่าลี่เพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองของสปป.ลาวในปี พ.ศ. 2518 ที่ทำให้การข้ามพรมแดนไม่สามารถทำได้โดยอิสระอีกต่อไป ต้องข้ามพรมแดนในจุดผ่านแดนที่รัฐบาลของทั้งสองประเทศกำหนดขึ้นเท่านั้น ขณะเดียวกัน

นโยบายพัฒนาภายใต้กรอบความร่วมมือภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีความเข้มข้นนับตั้งแต่ทศวรรษ 2530 เป็นต้นมา ได้ส่งผลให้ชุมชนซึ่งเป็นที่ตั้งด่านพรมแดนกลายเป็นพื้นที่มีพลวัตทางเศรษฐกิจและสังคม โดยปรากฏมีการเคลื่อนย้ายแรงงาน การขนถ่ายสินค้าข้ามพรมแดน การขยายตัวของโรงงานอุตสาหกรรม ตลอดจนธุรกิจที่พักและสถานเริงรมย์ แต่เมื่อด่านพรมแดนเปลี่ยนไปในปี พ.ศ.2547 การดำเนินชีวิตและเศรษฐกิจของชุมชนซึ่งเคยเป็นที่ตั้งด่านพรมแดนมีความสัมพันธ์ชายแดนน้อยลง ตรงข้ามกับชุมชนที่ตั้งด่านพรมแดนแห่งใหม่ที่เศรษฐกิจสังคมเข้ามาเกี่ยวข้องกับชายแดนมากขึ้น มีการประดิษฐ์สร้างพื้นที่และวัฒนธรรมความเป็นชายแดนให้มีความโดดเด่น เพื่อให้ชุมชนมีตัวตนและความสำคัญขึ้นมา

คำสำคัญ: ด่านพรมแดน ชายแดนท่าลี่ เศรษฐกิจชายแดนจังหวัดเลย

พรมแดนการผลิตอาหารในโครงข่ายระเบียงเศรษฐกิจลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน

ปฐมพงศ์ มโนหาญ
สำนักวิชานวัตกรรมสังคม มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

บทคัดย่อ

พรมแดนการผลิตอาหารในโครงข่ายระเบียงเศรษฐกิจลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน เป็นงานที่มุ่งอธิบายโครงข่ายการผลิตสินค้าที่เกี่ยวข้องกับอาหารที่อยู่บนอาณาบริเวณประเทศในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงตอนบน อันมีลักษณะข้ามเขตแดนภายใต้กรอบความร่วมมือทางเศรษฐกิจต่างๆ ซึ่งโครงข่ายนี้กำลังมีอิทธิพลต่อชีวิตผู้คนในท้องถิ่นเช่นการถูกกีดกันออกจากระบบการค้าที่มีจุดหมายปลายทางคือตอนใต้ของประเทศจีนยกตัวอย่างสินค้า เช่น กล้วยหอม สับปะรด และ ลำไย ปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้กำลังเข้ามาท้าทายรัฐไทยภายใต้กระแสกระบวนทัศน์เสรีนิยมใหม่ เพราะรัฐไทยต้องการให้เศรษฐกิจมีการเคลื่อนไหวในระดับระหว่างประเทศโดยตลาดเสรีทั้งทุนและสินค้า ขณะเดียวกันในหลักการก็ต้องปกป้องบรรดาเกษตรกรในท้องถิ่นและปกป้องกลไกตลาดเสรี ซึ่งทำให้รัฐไม่สามารถจะกระทำการอันใดให้ชัดเจนได้ ดังนั้นการจัดการกับชะตากรรมของเกษตรกรไทยก็ต้องกลาย

เป็นเรื่องของเกษตรกรไทยเอง คำอธิบายที่เชื่อกันมาตลอดว่าประเทศไทยจะเป็นครัวโลกนั้นอาจไม่เป็นจริงเสมอไป

คำสำคัญ: พรมแดนการผลิตอาหาร ชายแดนเชียงราย เศรษฐกิจลุ่มแม่น้ำโขง

เมือง(สมัย)ใหม่: มองคาบสมุทรมลายูผ่านแนวพินิจว่าด้วยชายแดน

มนวัธน์ พรหมรัตน์
อาจารย์ประจำสำนักวิชาพหุภาษาและการศึกษาทั่วไป
มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์

บทคัดย่อ

คาบสมุทรมลายูตอนบนเป็นบริเวณที่มีความสำคัญในโลกการค้าระหว่างจีนและอินเดียมาเป็นเวลายาวนาน เนื่องจากเป็นช่องทางในการขนถ่ายเคลื่อนย้ายสินค้าข้ามคอคอดของแผ่นดินโดยทางบก และด้วยภูมิประเทศที่ยังมีที่ราบชายฝั่งทะเลค่อนข้างกว้างกว่าคาบสมุทรตอนล่างซึ่งเหมาะแก่การเพาะปลูก ภูมิภาคนี้จึงไม่เพียงแต่มีเมืองท่าชายฝั่งกระจายตัวอยู่หลายแห่ง แต่ยังเป็นแหล่งผลิตสินค้าสำคัญป้อนตลาดการค้าโลกหลายประเภท เป็นต้นว่า พริกไทย สีเสียด และเครื่องเทศอื่นๆ คาบสมุทรตอนบนจึงเป็นพื้นที่เชื่อมต่อทางการค้าที่มีความสัมพันธ์กับเมืองท่าชายฝั่งที่สำคัญทั่วทั้งมหาสมุทรอินเดียและแปซิฟิก ภายหลังจากการขยายอิทธิพลของเจ้าอาณานิคมยุโรปในคาบสมุทรและหมู่เกาะที่มาพร้อมกับความเปลี่ยนแปลงของโลกการค้าจากจีนมาสู่การมีอังกฤษเป็นศูนย์กลางคาบสมุทรตอนบน

ได้กลายเป็นแหล่งผลิตสินค้าที่มีอุปสงค์สูงในตลาดโลก เช่น ดีบุก ยางพารา นำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของเมืองต่างๆ เพื่อตอบสนองต่อการขยายตัวของการค้า

งานชิ้นนี้ได้นำแนวพินิจว่าด้วยชายแดน (Frontier Approach) มาใช้เป็นกระบวนทัศน์ในการศึกษาความเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของเมืองในคาบสมุทรตอนบน ในช่วงทศวรรษที่ 1820-1930 โดยมุ่งมองพลวัตของคาบสมุทรตอนบนในฐานะพื้นที่ชายแดนที่มีความสัมพันธ์กับโลกภายนอกอย่างซับซ้อน และมีอิสระเชิงสัมพัทธ์จากอำนาจทางการเมืองของทั้งราชสำนักกรุงเทพฯ และอาณานิคมอังกฤษ ผลการศึกษาพบว่าความเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของเมืองในคาบสมุทรมลายูตอนบนสัมพันธ์กับความเปลี่ยนแปลงของเครือข่ายชนชั้นนำในพื้นที่ เกิดเครือข่ายของชนชั้นนำใหม่ที่มีความสัมพันธ์กันผ่านเครือข่ายการค้าขนาดใหญ่และทุนระดับข้ามภูมิภาค แทนที่เครือข่ายชนชั้นนำแบบเดิมที่มีฐานทางเศรษฐกิจอยู่ที่การรวบรวมทรัพยากรผ่านการเกณฑ์แรงงาน ชนชั้นนำใหม่เหล่านี้ได้มีส่วนสำคัญในการพัฒนาเมืองให้มีความเป็นสมัยใหม่ขึ้น เพื่อรองรับการขยายตัวทางเศรษฐกิจ เช่น การวางระบบสาธารณูปโภคพื้นฐาน ระบบการเงินการธนาคาร ระบบคมนาคมขนส่ง ระบบสาธารณสุขไปพร้อมๆ กับการจัดโครงสร้างทางการเมืองการปกครองในลักษณะของความเป็นเหตุผล (Rationalization) เพื่อให้สามารถควบคุมและจัดระเบียบในการปกครองได้อย่างมีประสิทธิภาพขึ้น เช่น ระบบยุติธรรม ระบบรักษาความมั่นคงปลอดภัย เกิดเมืองใหม่ที่มาพร้อมความเป็นสมัยใหม่หลายแห่งที่มาการริเริ่มและจัดการจากภายในเครือข่ายของชนชั้นนำใหม่บนคาบสมุทรอย่างค่อนข้างเป็นอิสระจากรัฐบาลสยามและอังกฤษ เช่น กันตัง ทุ่งคา ปากพนัง

คำสำคัญ: เมืองสมัยใหม่ คาบสมุทรมลายู แนวพินิจชายแดน

ปฏิบัติการข้ามถิ่นที่ผ่านการบริโภคของชุมชนคนไทยแห่งหนึ่งในจังหวัดท่าขี้เหล็ก ประเทศเมียนมา[1]

ทิฆัมพร สิงโตมาศ
ศูนย์วิจัยนวัตกรรมสังคมเชิงพื้นที่ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

บทคัดย่อ

งานชิ้นนี้นำเสนอการสร้างพื้นที่ทางสังคมผ่านการบริโภคสินค้าในชีวิตประจำวันของชุมชนคนไทยแห่งหนึ่งในจังหวัดท่าขี้เหล็ก ประเทศเมียนมา โดยอาศัยแนวคิดการข้ามถิ่นที่ (translocality) มามองปรากฏการณ์เพื่อศึกษาว่า การบริโภคที่เกิดขึ้นในพื้นที่กายภาพ เช่น ตลาดนัดและท่าน้ำจุดผ่อนปรนการค้าของชุมชน นำมาสู่ปฏิบัติการข้ามถิ่นที่เพื่อสร้างพื้นที่ทางสังคมระหว่างชุมชนคนไทยในท่าขี้เหล็กกับชุมชนคนไทยอีกฝากฝั่งของพรมแดนและกับท้องถิ่นอื่นๆ โดยรอบอย่างไร ผลการศึกษาพบว่า

[1] งานนำเสนอนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัย “กระบวนการผลิตพื้นที่เพื่อการพัฒนาชุมชนชายแดนและปฏิสัมพันธ์ข้ามพรมแดน: กรณีศึกษาชุมชนบ้านปางห้า อ.แม่สาย จ.เชียงราย” ได้รับทุนสนับสนุนจากแผนบูรณาการพัฒนาศักยภาพวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี วิจัย และนวัตกรรม ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2562

ภายใต้บริบทของพื้นที่ชายแดนที่การเคลื่อนย้ายและปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้คนมากกว่าหนึ่งดินแดน หนึ่งชาติพันธุ์ หนึ่งเชื้อชาติ เกิดขึ้นอย่างเข้มข้นและซับซ้อนมายาวนานทั้งก่อนและในยุคโลกาภิวัตน์ คนไทยในท่าขี้เหล็กไม่ได้นิยามตัวตนแบบยึดติดกับรัฐใดรัฐหนึ่งโดยเฉพาะ แต่ยึดโยงกับพื้นที่หรือถิ่นที่มากกว่าหนึ่งแห่ง อีกทั้งบางส่วนยังไม่นิยามตนเองว่าเป็นคนไทยพลัดถิ่น หากเป็นทั้งคนไทย คนเมือง และพลเมืองของสองรัฐชาติที่สามารถปรับตัวในการเคลื่อนย้ายและลงหลักปักฐานไปพร้อมกันในหลายพื้นที่ ความเป็นถิ่นที่ของชุมชนคนไทยแห่งนี้จึงวางอยู่บนความสัมพันธ์แบบข้ามเขตแดนและก่อให้เกิดอัตลักษณ์ท้องถิ่นที่หลากหลายซับซ้อน ในการรักษาอัตลักษณ์ดังกล่าว การบริโภคสินค้า เช่น อาหารสำเร็จรูป ของป่า วัตถุดิบ เครื่องแต่งกาย เครื่องอุปโภค ความบันเทิง ฯลฯ ได้กลายมาปฏิบัติการอย่างหนึ่งที่สร้างความผูกพันเป็นสมาชิกและเชื่อมร้อยสายสัมพันธ์ทางสังคมของผู้คนในแบบข้ามท้องถิ่น ทั้งที่เป็นไปในแบบข้ามพาดระหว่างท้องถิ่นกับท้องถิ่นและ/หรือข้ามพาดพรมแดนความเป็นชาติออกไป อย่างไรก็ดี การบริโภคที่เกิดขึ้นผ่านสถานที่ทั้ง 2 แห่ง ด้านหนึ่งสร้างนิยามความเป็นบ้านของชุมชนคนไทยทั้งสองฝั่งพรมแดนที่มีรากเหง้าเดียวกันและทำให้เกิดการสลายความเป็นเขตแดนของรัฐชาติระหว่างถิ่นที่ ทว่าอีกด้านหนึ่งก็สร้างนิยามความเป็นเพื่อนบ้านที่ต่างออกไปจากเดิมและบางกรณียังมีนัยยะความเป็นคนอื่นหรือผู้รุกล้ำ จนทำให้เกิดการสร้างความเป็นเขตแดนขึ้นมาใหม่ระหว่างชุมชนคนไทยในท่าขี้เหล็กกับและชุมชนชาติพันธุ์อื่นๆ ในละแวกใกล้เคียงกัน

คำสำคัญ: ปฏิบัติการข้ามถิ่นที่ คนไทยพลัดถิ่น การบริโภค

“เด็กเอ็นข้ามแดน”: การปรากฎตัวของแรงงานข้ามชาติรุ่นใหม่ในอาณาบริเวณพรมแดนไทยกับเพื่อนบ้านในสถานการณ์โรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019

สืบสกุล กิจนุกร
ศูนย์วิจัยนวัตกรรมสังคมเชิงพื้นที่ มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

บทคัดย่อ

บทความชิ้นนี้เป็นการพยายามทำความเข้าใจ“เด็กเอ็น”ในฐานะที่เป็นแรงงานชาวไทยวัยหนุ่มสาวที่เคลื่อนย้ายตัวเองไปมาระหว่างพรมแดนไทยกับเพื่อนบ้าน แต่เนื่องจากงานศึกษาที่ผ่านมาไม่ได้ให้ความสำคัญต่อคนกลุ่มนี้ กล่าวคืองานศึกษาด้านการเคลื่อนย้ายแรงงานระหว่างประเทศของนักวิชาการไทยในด้านหนึ่งมุ่งเน้นศึกษาแรงงานข้ามชาติที่เข้ามาทำงานประเทศไทยเป็นหลัก ในขณะที่อีกด้านหนึ่งก็ศึกษาแรงงานไทยที่ไปทำงานในต่างประเทศที่อยู่ไกลจากอาณาบริเวณพรมแดน ส่วนงานวิชาการด้านชายแดนศึกษามักให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นที่และกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในเมืองชายแดนและผลกระทบที่เกิดขึ้น อีกทั้งการนำเสนอข่าวสารของสื่อมวลชนไทยมักสร้างภาพลักษณ์ที่เป็นลบต่อคนทำงานในฐานะที่เป็นเหยื่อของขบวนการค้ามนุษย์ และมองแรงงานกลุ่มนี้เป็น

สาเหตุสำคัญของการแพร่ระบาดโรคไวรัสโคโรนา 19 ดังนั้นบทความชิ้นนี้ต้องการชี้ให้เห็นว่า “เด็กเอ็นข้ามแดน” เป็นแรงงานไทยกลุ่มใหม่ที่เป็นผลผลิตของพลวัตการพัฒนาเมืองชายแดนในรอบสิบปีที่ผ่านมา พวกเขาและเธอทำงานในสถานบันเทิงและเวปพนันออนไลน์ซึ่งเป็นสถานที่ทำงานตั้งอยู่ในเมืองชายแดนของประเทศเพื่อนบ้านที่เมืองกำลังขยายตัวและมีความต้องการแรงงานชาวไทยเข้าไปทำงานเป็นจำนวนมาก ในขณะเดียวกันพวกเขาก็เป็นผู้กระทำการสำคัญที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงในอาณาบริเวณพรมแดนด้วยเช่นกัน

คำสำคัญ: เด็กเอ็นข้ามแดน แรงงานข้ามชาติ อาณาบริเวณพรมแดน

ผลกระทบการค้าชายแดนตากใบ - มาเลเซีย หลังวิกฤติการณ์ COVID-19

ดนุรุจน์ ยา และอีกรอม อิงดิง
นักศึกษาคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาผลกระทบด้านเศรษฐกิจของพื้นที่ชายแดนอำเภอตากใบ และปัญหาของผู้ประกอบการ พ่อค้าแม่ค้า เมื่อเจอปัญหาโควิด-19 และเพื่อศึกษาแนวทางในการรับมือและการปรับตัวกิจการของผู้ประกอบการพ่อค้าแม่ค้า หลังวิกฤตการณ์โควิด-19 ใช้การวิจัยแบบเชิงคุณภาพ โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก เก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง พ่อค้าแม่ค้า ผู้ประกอบการในตลาดชายแดนด่านตากใบ อำเภอตากใบ จังหวัดนราธิวาส จำนวน 8 คน โดยมีความแตกต่างและหลากหลายในรูปแบบของการประกอบการ

กลุ่มตัวอย่างผู้ประกอบการส่วนใหญ่เป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบจากสถานการณ์โควิด – 19 เนื่องจากการปิดด่าน ปิดประเทศ และส่วนใหญ่เป็นผู้ประกอบการเพศหญิง ศาสนาอิสลาม รองลงมาเป็นศาสนาพุทธ มีภูมิลำเนา

ในอำเภอตากใบ จังหวัดนราธิวาส การศึกษาส่วนใหญ่ต่ำกว่าปริญญาตรี การประกอบการส่วนใหญ่เป็นการค้าแบบปลีก รองลงมาเป็นสินค้าอุปโภคบริโภค ทำการค้ามานานกว่า 10 ปี ภาษาเพื่อการค้าขาย คือภาษามาลายูถิ่น และภาษามาเลเซีย และสินค้าส่วนใหญ่เป็นสินค้าที่ผลิตในประเทศไทย สินค้าอุปโภคบริโภค บริการท่องเที่ยว โดยมีการมาซื้อด้วยตนเอง ปัญหาในช่วงโควิด – 19 ผู้ประกอบการกังวลเรื่องการขายไม่ออก เนื่องจากกลุ่มลูกค้าหลักที่มาจากประเทศมาเลเซีย 90% เพราะมีการล็อคดาวน์ ปิดประเทศไม่สามารถข้ามฝั่งไทย – มาเลเซียได้ตามปกติ จึงทำให้เกิดผลกระทบโดยตรงต่อกลุ่มผู้ประกอบการในพื้นที่ชายแดนตากใบ - มาเลเซีย

คำสำคัญ: การค้าชายแดน วิกฤติการณ์โควิด – 19 ล็อคดาวน์

การตีพิมพ์บทความ
จากงานนำเสนอ

ข้อท้าทายในการบริหารจัดการน้ำแบบบูรณาการของไทยภายใต้กรอบความร่วมมือล้านช้าง-แม่โขง

The Challenges of Integrated Water Resources Management in Thailand under the Lancang-Mekong Cooperation

ฑริดา ใบเกษม[1]
Tarida Baikasame

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “ไทย-จีนในความร่วมมือทรัพยากรน้ำภายใต้กรอบความร่วมมือล้านช้าง-แม่โขง” ซึ่งนำเสนอมุมมองของฝ่ายไทยในการบริหารจัดการน้ำแบบบูรณาการภายใต้กรอบความร่วมมือล้านช้าง-แม่โขง แม้ว่าความร่วมมือล้านช้าง-แม่โขงจะมีกลไกและแผนงานในการดำเนินงานด้านทรัพยากรน้ำ แต่เมื่อนำมาปรับใช้ภายในประเทศไทย

พบว่ายังมีข้อท้าทายในการบริหารจัดการน้ำแบบบูรณาการ ไม่ว่าจะเป็นการดำเนินงานด้านทรัพยากรน้ำของไทยภายใต้กรอบความร่วมมือล้านช้าง-แม่โขง การยกระดับการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนและการผลักดันประเด็นปัญหาสิ่งแวดล้อมข้ามพรมแดน รวมถึงการถ่วงดุลอำนาจระหว่างประเทศอำนาจอย่างประเทศจีนและสหรัฐอเมริกาที่พยายามเข้ามีอิทธิพลในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง บทความนี้ได้วิเคราะห์ถึงข้อท้าทายเหล่านี้และให้

1 นักวิจัย ประจำศูนย์วิจัยเอเชียเพื่อการพัฒนาระหว่างประเทศ สำนักวิชานวัตกรรมสังคม มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

ข้อเสนอแนะต่อข้อท้าทายดังกล่าว เช่น การสร้างองค์ความรู้แม่น้ำโขงร่วมกันในระดับประเทศ การจัดทำข้อมูลแม่น้ำโขงและแม่น้ำสาขาให้มีความชัดเจน เปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการน้ำ และสร้างเครือข่ายการบริหารจัดการน้ำทั้งในระดับประเทศและอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง เป็นต้น

คำสำคัญ
ความร่วมมือล้านช้าง-แม่โขง การบริหารจัดการน้ำแบบบูรณาการ ทรัพยากรน้ำ

Abstract

This article is a part of a research project entitled "Thailand-China cooperation on the Lancang-Mekong Water Resources Management." It proposed perspectives of the Thai side on the integrated water resources management (IWRM) under the Lancang-Mekong Cooperation (LMC) framework. The LMC has mechanisms and plans for water resources management. However, there are many challenges for implementing the IWRM in Thailand. For example, the water resources operations under the LMC framework in Thailand, the enhancing public participation in water resources management, the advocating cross-border environmental issues, and the balance of power between China and the United States that trying to gain influence in the Mekong sub-region. The recommendations to mitigate the challenges

include building a common knowledge on the Mekong River among Thai people, providing accurate water data of the Mekong River and its tributaries, increasing opportunities for all stakeholders to participate in water resources management, and establishing a network on water resources management at the national and sub-regional level in the Mekong River Basin.

Keyword

Lancang-Mekong Cooperation, Integrated Water Resources Management, Water Resource

บทนำ

“แม่น้ำโขง” หรือในประเทศจีนเรียกว่า “แม่น้ำล้านช้าง” มีความยาว 4,909 กิโลเมตร ต้นกำเนิดอยู่ในเทือกเขาหิมาลัย ไหลผ่าน 6 ประเทศ ได้แก่ จีน เมียนมา ลาว ไทย กัมพูชา และเวียดนาม เป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์และมีความหลากหลายทางชีวภาพ อนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงเป็นพื้นที่ทางภูมิรัฐศาสตร์ที่มีความสำคัญทั้งในทางการเมืองและความมั่นคง เศรษฐกิจ และสังคมวัฒนธรรม ความร่วมมือในอนุภูมิภาคนี้เกิดขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 ที่มีการก่อตั้ง “โครงการพัฒนาความร่วมมือทางเศรษฐกิจในอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง (The Greater Mekong Subregion: GMS) โดยการสนับสนุนจากธนาคารพัฒนาเอเชีย (Asian Development Bank: ADB) เพื่อส่งเสริมการพัฒนาทางเศรษฐกิจ มีสมาชิก 6 ประเทศ ได้แก่ ไทย ลาว กัมพูชา เวียดนาม เมียนมา และจีนตอนใต้ (มณฑลยูนนานและเขตปกครองตนเองกวางสี) ต่อมาในปี พ.ศ. 2538 ได้มีการจัดตั้ง “คณะกรรมาธิการแม่น้ำโขง” (Mekong River Commission: MRC) ที่มีสมาชิก 4 ประเทศลุ่มน้ำโขงตอนล่าง ได้แก่ ไทย ลาว กัมพูชา และเวียดนาม จัดตั้งขึ้นมาเพื่อการจัดการทรัพยากรน้ำและการพัฒนาลุ่มน้ำโขงอย่างยั่งยืน อย่างไรก็ตาม เนื่องจากประเทศลุ่มน้ำโขงตอนบนอย่างเมียนมาและจีน ไม่ได้เข้าร่วมเป็นสมาชิก MRC และจีนได้สร้างเขื่อนเป็นจำนวนมากบนแม่น้ำโขงในเขตประเทศตนเอง ซึ่งส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศแม่น้ำโขงและประเทศลุ่มน้ำโขงตอนล่างเป็นอย่างมาก กลไกการบริหารจัดการน้ำของ MRC จึงไม่มีประสิทธิภาพมากพอที่จะจัดการกับวิกฤตปัญหาแม่น้ำโขงได้

เมื่อจีนต้องการขยายอิทธิพลลงมายังภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และสร้างเส้นทางการค้าและการขนส่งเพื่อขนสินค้าให้กับดินแดนทางตอนในของประเทศ ส่งผลให้มีการพัฒนาเส้นทางการขนส่งทั้งทางบก ทางราง และ

ทางน้ำมายังภูมิภาคนี้ด้วย จีนต้องการพัฒนาเส้นทางการเดินเรือบนแม่น้ำโขง และต้องการมีบทบาทในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงจนนำไปสู่การก่อตั้งความร่วมมือกับประเทศลุ่มน้ำโขงที่มีจีนเข้ามาเป็นสมาชิกแบบเต็มตัวอย่าง “ความร่วมมือล้านช้าง-แม่โขง” (Lancang-Mekong Cooperation: LMC) ประกอบไปด้วยสมาชิก 6 ประเทศ ได้แก่ จีน เมียนมา ไทย ลาว กัมพูชา และเวียดนาม ก่อตั้งอย่างเป็นทางการในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2559 มีกรอบความร่วมมือ 3 สาขาหลัก ได้แก่ การเมืองและความมั่นคง เศรษฐกิจและการพัฒนาอย่างยั่งยืน และสังคมวัฒนธรรมและปฏิสัมพันธ์ระหว่างประชาชน โดยมีความร่วมมือใน 5 ด้าน ได้แก่ การเกษตรและการลดความยากจน ความสามารถในการผลิต เศรษฐกิจข้ามพรมแดน การเชื่อมโยงกันระหว่างอนุภูมิภาค และทรัพยากรน้ำ ซึ่งเป็นประเด็นที่บทความนี้ให้ความสนใจ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “ไทย-จีนในความร่วมมือทรัพยากรน้ำภายใต้กรอบความร่วมมือล้านช้าง-แม่โขง” ที่ได้รับทุนสนับสนุนจากมหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง ประเภททุนนักวิจัยใหม่ ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2563 เนื่องจากการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำที่มีอยู่อย่างจำกัดเพื่อตอบสนองต่อการพัฒนาสมัยใหม่ในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ทั้งการเกษตรสมัยใหม่ การพัฒนาอุตสาหกรรม และการสร้างชุมชนเมืองที่มีการขยายตัวมากขึ้นเรื่อยๆ จำเป็นจะต้องอาศัยการบริหารจัดการน้ำแบบบูรณาการ และการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกภาคส่วน บทความนี้จะนำเสนอข้อมูลความร่วมมือด้านทรัพยากรน้ำของ LMC และวิเคราะห์ข้อท้าทายในการบริหารจัดการน้ำแบบบูรณาการของไทยภายใต้กรอบ LMC รวมถึงให้ข้อเสนอแนะ โดยมีแนวคิดที่ใช้ในการวิเคราะห์และกล่าวถึงในบทความ ดังต่อไปนี้

แนวคิดการบริหารจัดการน้ำแบบบูรณาการ (Integrated Water Resources Management: IWRM)

การบริหารจัดการน้ำแบบบูรณาการ หมายถึง กระบวนการที่ส่งเสริมความร่วมมือในการพัฒนาและการจัดการน้ำ ดิน และทรัพยากรอื่นๆ เพื่อให้เกิดผลลัพธ์ทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างเป็นธรรม โดยที่ไม่ทำลายการเติบโตอย่างยั่งยืนของระบบนิเวศ (United Nations, 2014) เป็นแนวคิดที่มีการพูดถึงตั้งแต่ปี พ.ศ. 2520 ในการประชุมครั้งแรกด้านน้ำของสหประชาชาติ แต่ได้รับการอภิปรายกันอย่างกว้างขวางในเวทีระหว่างประเทศเมื่อมีการประชุม "The International Conference on Water and the Environment" ที่จัดขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2535 ที่เมืองดับลิน ประเทศไอร์แลนด์ หลักการของ IWRM มีอยู่ 3 ประการ คือ 1) ความเท่าเทียมกันทางสังคม ทุกคนจะต้องสามารถเข้าถึงทรัพยากรน้ำได้อย่างเท่าเทียมกันทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ ไม่ว่าจะเพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจหรือกิจกรรมทั่วไป จะต้องได้รับการจัดสรรทรัพยากรน้ำอย่างเท่าเทียมกัน 2) ประสิทธิภาพทางเศรษฐกิจ โดยการใช้ทรัพยากรน้ำและเงินที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับคนจำนวนมากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ ทั้งประโยชน์ทางด้านตัวเงิน ประโยชน์ต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมในปัจจุบันและอนาคต 3) ความยั่งยืนของระบบนิเวศ ที่ต้องได้รับการจัดสรรน้ำที่เพียงพอและสามารถดำรงอยู่ได้ตามธรรมชาติ รวมถึงหลีกเลี่ยงและจำกัดการใช้ทรัพยากรดินและการพัฒนาต่าง ๆ ที่จะส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศทางน้ำ (IWA, 2019)

แนวคิด IWRM สอดคล้องกับกระแสการพัฒนาอย่างยั่งยืน (Sustainable Development) ที่มีการพูดถึงและถกเถียงกันเป็นอย่างมากตั้งแต่ทศวรรษที่ 1980 โดย IWRM ได้มีการบูรณาการหลัก "3Es" ของการพัฒนาอย่างยั่งยืนเข้ากับหลัก IWRM ได้แก่ ประสิทธิภาพทางเศรษฐกิจ (economic efficiency) ความเท่าเทียมกันทางสังคม (social equity) และความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม

และระบบนิเวศ (environmental and ecological sustainability) โดยเน้น 3 เสาหลัก ได้แก่ 1) การสร้างปัจจัยทางสิ่งแวดล้อมที่ส่งเสริมการจัดการและการพัฒนาทรัพยากรน้ำอย่างยั่งยืน ไม่ว่าจะเป็นนโยบาย กลยุทธ์ และ กฎหมายที่มีความเหมาะสม 2) การวางกรอบทางสถาบันเพื่อนำนโยบาย กลยุทธ์ และกฎหมายดังกล่าวไปใช้ในทางปฏิบัติ และ 3) การสร้างเครื่องมือการจัดการเพื่อดำเนินงานดังกล่าว ดังแสดงในภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กรอบ IWRM กับหลัก 3Es
ที่มา: GWP (2020)

แนวคิดโศกนาฏกรรมของสาธารณสมบัติ (The Tragedy of the Commons)

แนวคิดดังกล่าวมาจากบทความของ Garrett Hardin ที่ถูกตีพิมพ์ในนิตยสาร Science ในปี พ.ศ. 2511 (ค.ศ. 1968) ซึ่งมีสาระสำคัญว่าสิ่งใดที่เป็นของทุกคนและไม่มีใครเป็นเจ้าของที่แท้จริง จะมีจุดจบเป็นความเสียหายที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ กลายเป็นโศกนาฏกรรมของสาธารณสมบัติที่ไม่มีใครดูแลรักษาและหาประโยชน์จากมันอย่างเต็มที่ (Hardin, 1968) การเพิ่มขึ้นของประชากรทำให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมและมลภาวะ เพราะคนจะเอาแต่

ประโยชน์ส่วนตนและมองว่าทรัพยากรเป็นของส่วนรวม ทำให้ทรัพยากรดังกล่าวต้องเสื่อมโทรมลงไป Hardin ยกตัวอย่างสถานการณ์ของทุ่งหญ้าในชุมชนแห่งหนึ่งที่เปิดกว้างให้ทุกคนสามารถนำวัวมาเลี้ยงได้อย่างไม่จำกัด คนเลี้ยงวัวย่อมนำวัวของตนมากินหญ้าในทุ่งหญ้าให้มากที่สุดเท่าที่จะสามารถทำได้ แต่ทุ่งหญ้าเป็นพื้นที่ที่มีอยู่อย่างจำกัด ไม่สามารถรองรับวัวจำนวนไม่จำกัดได้ ในที่สุดก็จะเสื่อมสภาพลงไปในเวลาอันรวดเร็วและเป็นผลเสียต่อสังคม ดังนั้นจึงต้องมีการจัดการทางสังคมโดยการมีมาตรการบังคับ (coercion) อย่างการควบคุมจากรัฐโดยการใช้กฎหมาย การเก็บภาษี และกำหนดระบบกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล เป็นต้น

แนวคิดปริมณฑลสาธารณะ (The Public Sphere)

แนวคิดปริมณฑลสาธารณะเป็นแนวคิดของ Jürgen Habermas นักปรัชญาชาวเยอรมันที่เขียนหนังสือเรื่อง “Structural Transformation of Public Sphere” ตีพิมพ์ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2505 (ค.ศ.1962) (Hohendahl and Russian, 1974) โดย Habermas อธิบายถึงปริมณฑลสาธารณะว่าเป็นพื้นที่ของการสนทนาและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นที่มีผลประโยชน์สาธารณะร่วมกัน ทุกคนสามารถเข้าถึงพื้นที่ดังกล่าวได้โดยไม่มีการปิดกั้นการแลกเปลี่ยนสื่อสารกัน จึงเป็นพื้นที่ประชาธิปไตยเชิงอุดมคติที่สามารถเกิดการวิพากษ์วิจารณ์ในสังคมได้ ปริมณฑลสาธารณะยังเกี่ยวข้องกับการมีเหตุผล ระบบทุนนิยม และความเป็นสมัยใหม่ ซึ่งนำไปสู่ความเป็นประชาธิปไตยทั้งในเชิงวาทกรรมและการมีส่วนร่วม เป็นพื้นที่ตัวแทนในการต่อรองระหว่างรัฐกับประชาสังคมอันได้รับอิทธิพลมาจากระบบทุนนิยมและการเกิดรัฐเสรีนิยม (ศุภชัย ชัยจันทร์ และณรงพน ไล่ประกอบทรัพย์, 2559, หน้า 76-77)

การดำเนินงานด้านทรัพยากรน้ำของไทยภายใต้กรอบความร่วมมือล้านช้าง-แม่โขง (LMC)

LMC มีการจัดตั้งคณะทำงานร่วมสาขาทรัพยากรน้ำอย่างเป็นทางการและมีการประชุมครั้งแรกเมื่อวันที่ 27 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2560 ที่กรุงปักกิ่ง ประเทศจีน (LMC Water Cooperation, 2017) และยังมีการจัดตั้งคณะทำงานเพื่อร่างแผนปฏิบัติการระยะ 5 ปี สำหรับความร่วมมือด้านทรัพยากรน้ำ การประชุมของคณะทำงานร่วมจัดขึ้นเป็นประจำทุกปีเพื่อหารือในประเด็นต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรน้ำ เช่น ปัญหาภัยแล้ง น้ำท่วม การเปลี่ยนแปลงสภาพอากาศ พลังงานน้ำ ฯลฯ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการบริหารจัดการน้ำของแต่ละประเทศสมาชิกและความร่วมมือระหว่างประเทศ การคัดเลือกผู้นำความร่วมมือในด้านต่าง ๆ เกี่ยวกับทรัพยากรน้ำ การจัดตั้งกลไกการแบ่งปันข้อมูลน้ำระหว่างประเทศสมาชิก การแลกเปลี่ยนข้อมูลสถานการณ์น้ำของแต่ละประเทศสมาชิกและหารือแนวทางในการตอบสนองต่อข้อมูลดังกล่าว จนนำไปสู่การที่จีนได้สร้างแพลตฟอร์มแบ่งปันข้อมูลน้ำให้แก่ประเทศสมาชิกอื่น ๆ ได้แก่ “The LMC Water Resources Cooperation Information Sharing Platform” (LMC Water Cooperation, 2020) ซึ่งเป็นเว็บไซต์รายงานข้อมูลน้ำที่มาจากเขื่อน Jinghong และ Manan ในประเทศจีน นอกจากการประชุมคณะทำงานร่วมแล้วยังมีการประชุมทางวิชาการด้านทรัพยากรน้ำด้วย

คณะทำงานร่วมสาขาทรัพยากรน้ำของ LMC ได้จัดการประชุมที่ประเทศไทย 2 ครั้ง ได้แก่ การประชุมคณะทำงานร่วมสาขาทรัพยากรน้ำภายใต้กรอบ LMC ครั้งที่ 2 เมื่อวันที่ 1-2 มีนาคม พ.ศ. 2561 ที่จังหวัดเชียงราย ซึ่งฝ่ายไทยได้เสนอกลไกเกี่ยวกับความร่วมมือข้ามพรมแดนว่าด้วยการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและโครงการพัฒนาไฟฟ้าพลังงานน้ำ และการประชุมคณะทำงานร่วมสมัยวิสามัญสาขาทรัพยากรน้ำ ครั้งที่ 2 ภายใต้

LMC ประจำปี พ.ศ. 2562 เมื่อวันที่ 10 สิงหาคม พ.ศ. 2562 ที่จังหวัดหนองคาย ในครั้งนั้นได้มีการแลกเปลี่ยนข้อมูลสถานการณ์น้ำระหว่างประเทศสมาชิก และการลงพื้นที่รับฟังปัญหาจากประชาชนในพื้นที่ริมฝั่งแม่น้ำโขงในประเทศไทย (LMC Water Cooperation, 2019)

ในส่วนของแผนปฏิบัติการระยะ 5 ปี สำหรับความร่วมมือด้านทรัพยากรน้ำล้านช้าง-แม่โขง พ.ศ. 2561-2565 ได้เริ่มมีการจัดทำตั้งแต่เดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2561 และได้รับการรับรองและเผยแพร่อย่างเป็นทางการในการประชุมรัฐมนตรีต่างประเทศ LMC ครั้งที่ 4 เมื่อวันที่ 16-17 ธันวาคม พ.ศ. 2561 ที่เมืองหลวงพระบาง ประเทศลาว (LMC Water Cooperation, 2018) แผนปฏิบัติการดังกล่าวเป็นตัวกำหนดทิศทางในการดำเนินงานด้านทรัพยากรน้ำของ LMC โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมการพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างยั่งยืน และความเป็นอยู่ที่ดีของประชาชนผ่านการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำอย่างเหมาะสม โดยได้กล่าวถึงการนำหลักการ IWRM มาใช้ในการปรับปรุงความสามารถด้านการบริหารจัดการน้ำ การแลกเปลี่ยนกลยุทธ์และแผนงาน การวิเคราะห์ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศต่อทรัพยากรน้ำ เพื่อยกระดับการปรับตัวต่อภัยแล้งและน้ำท่วม นอกจากนี้ยังระบุถึงรูปแบบของความร่วมมือด้านทรัพยากรน้ำระหว่างประเทศสมาชิก ได้แก่ การหารือเชิงนโยบาย การศึกษาร่วมกัน การสร้างขีดความสามารถและการทำโครงการร่วมกัน

LMC ยังได้จัดตั้งกองทุนพิเศษความร่วมมือล้านช้าง-แม่โขง เมื่อปี พ.ศ. 2559 โดยประเทศจีนจะให้เงินสนับสนุนโครงการที่ประเทศสมาชิกเสนอขึ้นมาภายใต้ LMC ในระยะเวลา 5 ปี โดยประเทศไทยมีโครงการด้านทรัพยากรน้ำที่ได้รับเงินทุนสนับสนุนจากกองทุนดังกล่าวจำนวน 2 โครงการ ได้แก่ 1) โครงการกลไกความร่วมมือข้ามพรมแดนเพื่อการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและการพัฒนาโครงการไฟฟ้าพลังน้ำ (Transboundary

Cooperation Mechanism on Adaptation to Climate Change and Hydropower Development Project) ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากกองทุนพิเศษประจำปี พ.ศ. 2560 และ 2) โครงการวิจัยร่วมเพื่อการบริหารจัดการน้ำข้ามพรมแดน ด้านอุทกภัยและภัยแล้งในพื้นที่ลุ่มน้ำสาย – น้ำรวกระหว่างประเทศไทยและสาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา (Joint Assessment of Thailand and Myanmar on Flood and Drought for Transboundary Water resources Management) ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากกองทุนพิเศษประจำปี พ.ศ. 2561 (สำนักงานทรัพยากรน้ำแห่งชาติ, 2561)
สำหรับหน่วยงานที่เป็นคลังสมองของ LMC ได้แก่ ศูนย์ระดับโลกเพื่อการศึกษาแม่น้ำโขง (The Global Center for Mekong Studies: GCMS) จัดตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการในปี พ.ศ. 2559 โดยในส่วนของ GCMS Thailand ดำเนินงานโดยสถาบันการต่างประเทศเทวะวงศ์วโรปการ กระทรวงการต่างประเทศ มีหน้าที่ในการสร้างเครือข่ายความร่วมมือและแลกเปลี่ยนทางวิชาการภายใต้ LMC โดยหาข้อมูลและศึกษาวิจัยทางวิชาการในการจัดทำนโยบายต่าง ๆ ของ LMC จึงเป็นการดำเนินงานตามที่ได้รับมอบหมายจากการประชุมของ LMC ไม่มีอิสระทางวิชาการ พึ่งพาเงินทุนจากกองทุนพิเศษของ LMC เป็นหลัก ไม่มีเงินทุนและนักวิชาการเป็นของตนเอง ในการดำเนินงานที่ผ่านมาเน้นการศึกษาวิจัยทางด้านเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นประเด็นที่ LMC ให้ความสนใจ โดยไม่เคยทำวิจัยเรื่องเกี่ยวกับทรัพยากรน้ำมาก่อน (อนุสนธิ์ ชินวรรโณ, สัมภาษณ์, 15 มีนาคม 2564)

แม่น้ำโขงไหลผ่านประเทศไทยเป็นระยะทาง 1,520 กิโลเมตร ใน 8 จังหวัด ได้แก่ เชียงราย เลย หนองคาย บึงกาฬ นครพนม มุกดาหาร อำนาจเจริญ และอุบลราชธานี โดยเป็นแม่น้ำขนาดใหญ่และมีแม่น้ำสาขาเป็นจำนวนมาก หล่อเลี้ยงวิถีชีวิตของชุมชนที่พึ่งพาอาศัยแม่น้ำทั้งด้านการทำการเกษตร การประมง การสัญจรโดยเส้นทางน้ำ การขนส่งสินค้าและผู้คน รวม

ถึงการท่องเที่ยว ประเทศไทยเป็นผู้ริเริ่มแนวความคิดที่เสนอให้มีการจัดการประชุมระหว่างประเทศว่าด้วยการพัฒนาอย่างยั่งยืนในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2555 และประเทศจีนได้สนับสนุนความคิดดังกล่าวจนนำไปสู่การจัดตั้ง LMC อย่างเป็นทางการ นอกจากนี้ ประเทศไทยยังมีส่วนร่วมกับประเทศจีนในการจัดทำเอกสารหลักการของ LMC เป็นประธานการประชุมร่วมกับประเทศจีนในระดับต่าง ๆ เข้าร่วมการประชุมทุกระดับ รวมถึงการให้ความช่วยเหลือทางด้านวิชาการและเศรษฐกิจกับประเทศลุ่มน้ำโขง โดยหน่วยงานที่ดำเนินงานด้านทรัพยากรน้ำของไทย ได้แก่ สำนักงานทรัพยากรน้ำแห่งชาติ (สทนช.) สังกัดสำนักนายกรัฐมนตรี มีหน้าที่ในการประสานงานและบริหารจัดการน้ำกับองค์การระหว่างประเทศ ความร่วมมือด้านทรัพยากรน้ำทั้งในระดับทวิภาคีและพหุภาคี และกระจายภารกิจไปให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง สทนช.เข้าร่วมเป็นคณะทำงานร่วมด้านทรัพยากรน้ำของ LMC ตั้งแต่ พ.ศ. 2562 (สำนักงานทรัพยากรน้ำแห่งชาติ, 2562)

สถานการณ์แม่น้ำโขงในประเทศไทยในทศวรรษที่ผ่านมา กล่าวได้ว่าอยู่ในขั้นวิกฤต ไม่ว่าจะเป็นปรากฏการณ์น้ำท่วมและน้ำแล้งที่ไม่เป็นไปตามฤดูกาล ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศที่เกิดความเสียหาย จำนวนปลาที่ลดลงและพันธุ์ปลาในแม่น้ำโขงหลายสายพันธุ์หายไป นกประจำถิ่นและนกอพยพไม่สามารถขยายพันธุ์ได้ รวมถึงสีของแม่น้ำที่เปลี่ยนไปจากสีน้ำตาลไปเป็นสีฟ้าน้ำทะเลอันเนื่องมาจากการขาดตะกอนและแร่ธาตุในแม่น้ำ ระบบนิเวศที่เปลี่ยนแปลงไปเหล่านี้ยังส่งผลกระทบต่อชุมชนริมฝั่งโขงที่พึ่งพาอาศัยและดำรงชีวิตอยู่กับแม่น้ำมาเป็นเวลายาวนาน ชาวบ้านเหล่านี้ไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ เนื่องจากสูญเสียวิถีทางเศรษฐกิจทั้งการประมงและการเกษตรริมฝั่งโขง สำหรับสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงในแม่น้ำโขงโดยเฉพาะประเด็นระดับน้ำที่ลดลงเป็นประวัติการณ์ยังคงมีการศึกษาและถกเถียงกันมาอย่างต่อเนื่อง สาเหตุส่วนหนึ่งมาจากผลกระทบจากการสร้างเขื่อนบนแม่น้ำโขง การกักน้ำ

และปล่อยน้ำที่ไม่เป็นไปตามฤดูกาลของเขื่อน ซึ่งโดยส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในเขตประเทศจีนในบริเวณแม่น้ำโขงตอนบน และในประเทศลาวที่ต้องการจะเป็นแหล่งพลังงานน้ำของเอเชีย นอกจากนี้ ยังมีการกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศที่ทั่วโลกกำลังเผชิญว่าเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ระบบนิเวศแม่น้ำโขงเปลี่ยนไปเช่นกัน ความเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำโขงนำไปสู่การเรียกร้องของภาคประชาชนไทยให้ยุติการสร้างเขื่อนและระเบิดแก่งในแม่น้ำโขง รวมถึงการพัฒนา การทำกิจกรรมต่าง ๆ และการใช้ทรัพยากรที่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศแม่น้ำโขง

แม่น้ำโขงเป็นสาธารณสมบัติอย่างหนึ่งที่ไม่มีใครเป็นเจ้าของที่แท้จริง แต่กลับใช้ประโยชน์จากทรัพยากรน้ำซึ่งมีอยู่อย่างจำกัด เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของมนุษย์ที่ไม่จำกัดและการพัฒนาที่ดำเนินต่อไปเรื่อย ๆ การเป็นสาธารณสมบัติทำให้ไม่มีใครที่จะถือกรรมสิทธิ์ในการครอบครองและดูแล ในที่สุดทรัพยากรก็จะเสื่อมโทรมอย่างที่แม่น้ำโขงได้ส่งสัญญาณของความเสียหายออกมาอย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตาม ความเสียหายที่เกิดขึ้นย่อมกระทบต่อสังคมทั้งหมดที่เกี่ยวข้องและใช้ประโยชน์จากแม่น้ำโขง ทั้งในประเทศไทยและระหว่างประเทศสมาชิก LMC การแก้ไขปัญหาแม่น้ำโขงจึงจำเป็นจะต้องอาศัยการบริหารจัดการน้ำแบบบูรณาการที่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมในการเสนอแนวทางร่วมกัน เนื่องจากแม่น้ำโขงเป็นแม่น้ำนานาชาติที่มีการใช้ทรัพยากรน้ำร่วมกันในหมู่ประเทศสมาชิก LMC และประเด็นปัญหาสิ่งแวดล้อมยังเป็นปัญหาข้ามพรมแดนที่ไม่สามารถจัดการได้โดยประเทศใดประเทศหนึ่งเท่านั้น จึงต้องมีหลายหน่วยงานเข้ามาดำเนินการแก้ไข มีกระบวนการเจรจาทั้งภายในประเทศและระหว่างประเทศสมาชิก LMC โดยมีการนำหลักการ IWRM มาเป็นแนวทางเพื่อให้เกิดการบริหารจัดการน้ำที่มีความเท่าเทียมกันทางสังคม มีประสิทธิภาพทางเศรษฐกิจ และรักษาระบบนิเวศให้มีความยั่งยืน ซึ่ง LMC ได้ระบุถึงหลักการดังกล่าวเอาไว้ในแผนปฏิบัติ

การด้านทรัพยากรน้ำด้วย อย่างไรก็ตาม เมื่อกล่าวถึงการบริหารจัดการน้ำของไทยภายใต้กรอบ LMC ยังมีข้อท้าทายในการที่จะทำให้เกิดการบริหารจัดการน้ำแบบบูรณาการอย่างแท้จริงตามหลักการ IWRM

ข้อท้าทายในการบริหารจัดการน้ำแบบบูรณาการของไทยภายใต้กรอบความร่วมมือล้านช้าง-แม่โขง (LMC)

1. การดำเนินงานด้านทรัพยากรน้ำของไทยภายใต้กรอบ LMC ให้เกิดประสิทธิภาพ

การบริหารจัดการน้ำแบบบูรณาการเป็นหลักการที่กว้างมาก และประกอบไปด้วยหลักการหลายอย่าง ไม่ว่าจะเป็นประเด็นข้ามพรมแดน ความเท่าเทียมกัน เพศสภาพ ประชาสังคม การมีส่วนร่วม ฯลฯ ซึ่งต้องมองในภาพรวมจึงจะเป็นการบูรณาการในการจัดการน้ำ อย่างไรก็ตาม หน่วยงานที่มีหน้าที่ดำเนินงานด้านทรัพยากรน้ำของไทยภายใต้กรอบ LMC ได้แก่ สำนักงานทรัพยากรน้ำแห่งชาติ (สทนช.) ยังขาดบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถด้านสหวิทยาการ (interdisciplinary) บุคลากรยังใหม่ และบางส่วนย้ายมาจากกรมชลประทาน ซึ่งมองทรัพยากรน้ำในมิติเดียว การบริหารจัดการน้ำยังยึดติดอยู่กับความรู้ทางอุทกศาสตร์เป็นหลัก ไม่ได้มองภาพรวมไปถึงระบบนิเวศทางน้ำและความสัมพันธ์ของทรัพยากรน้ำกับทรัพยากรอื่น ๆ

ข้อมูลแม่น้ำโขงยังไม่มีความชัดเจน เนื่องจากข้อมูลเดิมที่มีการเก็บรวบรวมมาหลายทศวรรษอยู่ที่การพลังงานแห่งชาติ (ปัจจุบันคือกรมพัฒนาพลังงานทดแทนและอนุรักษ์พลังงาน) (ทศพล วงศ์วาร, สัมภาษณ์, 17 มีนาคม 2564) เมื่อระดับน้ำในแม่น้ำโขงลดลง จำเป็นต้องจัดทำข้อมูลน้ำในปัจจุบันเทียบเคียงกับข้อมูลเดิม และจัดทำข้อมูลความต้องการปริมาณการไหลของน้ำเพื่อนำไปเจรจากับประเทศจีนในการกักน้ำและปล่อยน้ำในเขื่อน แต่ข้อมูล

เหล่านี้ยังไม่ได้มีการจัดทำอย่างชัดเจนและเป็นระบบ ต้องมีการศึกษาและเก็บข้อมูลอีกมาก นอกจากนี้ ยังมีข้อท้าทายในการใช้ข้อมูลน้ำที่ได้รับจากประเทศจีนที่มีการแบ่งปันผ่านแพลตฟอร์มออนไลน์ให้เกิดประโยชน์กับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยเฉพาะประชาชนที่อาศัยบริเวณริมฝั่งแม่น้ำโขง เนื่องจากข้อมูลเหล่านั้นมีความไม่ตรงเวลา ไม่สะท้อนสถานการณ์ระดับน้ำที่เกิดขึ้นจริง ณ เวลาที่เผยแพร่ข้อมูล ทำให้ไม่สามารถเตรียมการแก้ไขได้ทันต่อสถานการณ์ การเข้าถึงข้อมูลยังไม่ทั่วถึงด้วยข้อจำกัดเรื่องความรู้ทางเทคโนโลยีสารสนเทศของประชาชนบางกลุ่ม และข้อจำกัดทางภาษา ซึ่งข้อมูลบนเว็บไซต์เป็นภาษาอังกฤษ ทำให้ชาวบ้านบางส่วนไม่สามารถทำความเข้าใจได้ นอกจากนี้ การเจรจากับประเทศสมาชิก LMC ในประเด็นเรื่องเขื่อน การกักน้ำ การปล่อยน้ำ ข้อมูลน้ำ ฯลฯ ยังต้องอาศัยกระทรวงการต่างประเทศเป็นผู้เจรจา ซึ่งมีกระบวนการทำงานเป็นของตนเอง กระบวนการเจรจาค่อนข้างช้า และมักเป็นลักษณะของการเจรจาในระดับทวิภาคีมากกว่าการเจรจาผ่านเวที LMC

เครื่องมือ กลไก และแผนการดำเนินงานต่าง ๆ ภายใต้กรอบ LMC ยังไม่เกิดการนำไปใช้ (implementation) ให้เกิดผลอย่างเป็นรูปธรรมในการแก้ไขปัญหาในแม่น้ำโขงของไทย สาเหตุส่วนหนึ่งมาจากรูปแบบความร่วมมือด้านทรัพยากรน้ำของ LMC เป็นการประชุมหารือร่วมกัน การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ การศึกษาและการจัดทำโครงการร่วมกัน แต่ละประเทศสมาชิกมีข้อมูลการบริหารจัดการน้ำของตนเองที่ไม่ชัดเจน หรือมีข้อมูลที่ไม่สามารถเปิดเผยได้ อย่างเช่นกรณีของประเทศไทย หากต้องมีการนำข้อมูลน้ำไปเผยแพร่บนเวที LMC จำเป็นจะต้องผ่านกระบวนการขออนุญาตคณะรัฐมนตรีตามระเบียบราชการไทยหลายขั้นตอน นอกจากนี้ ประเทศจีนยังมีบทบาทเป็นผู้นำทั้งในการก่อตั้ง การกำหนดนโยบายและวาระการประชุมต่าง ๆ รวมถึงเงินทุนสนับสนุนในการทำโครงการและกิจกรรมต่าง ๆ โครงการด้านทรัพยากรน้ำของไทยที่ได้รับเงินสนับสนุนจากกองทุนของ LMC ก็ไม่มีโครงการ

ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการแม่น้ำโขงโดยตรง อำนาจของไทยในการที่จะต่อรองกับประเทศจีนมีอยู่อย่างจำกัด ทำให้ความร่วมมือในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำแบบบูรณาการไม่ได้เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม และไม่ได้มีการนำมาปรับใช้ในระดับประเทศอย่างแท้จริง

2. การยกระดับการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนและการผลักดันประเด็นปัญหาสิ่งแวดล้อมข้ามพรมแดน

ประชาชนที่อาศัยอยู่ริมฝั่งแม่น้ำโขงในประเทศไทยมีวิถีชีวิตและความสัมพันธ์กับแม่น้ำโขงมาเป็นเวลายาวนาน เป็นกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียขนาดใหญ่ที่สุดที่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงในแม่น้ำโขงโดยตรง แต่กลับไม่ได้มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในแม่น้ำโขง กรอบความร่วมมือ LMC ซึ่งเป็นเวทีใหม่ที่เปรียบเสมือนความหวังใหม่ของภาคประชาชนที่จะได้แสดงความคิดเห็น แบ่งปันข้อมูล และมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ อย่างไรก็ตาม รูปแบบความร่วมมือของ LMC เป็นรูปแบบเก่าที่เป็นความร่วมมือระหว่างรัฐกับรัฐ ตอบโจทย์การพัฒนาของรัฐ เป็นความร่วมมือแบบรวมศูนย์อำนาจ ตัวแทนที่เข้าร่วมการประชุมต่าง ๆ ก็เป็นตัวแทนของรัฐ ไม่มีกลไกที่เปิดโอกาสให้ภาคประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมหรือรับฟังความคิดเห็น LMC เป็นเวทีสาธารณะของประเทศที่มีอำนาจไม่เท่ากันใน 2 ระดับ ได้แก่ ระดับระหว่างประเทศ คือ ประเทศจีนที่เป็นประเทศมหาอำนาจและประเทศสมาชิกลุ่มน้ำโขงอื่น ๆ ได้แก่ เมียนมา ลาว กัมพูชา ไทย และเวียดนาม ซึ่งล้วนเป็นประเทศกำลังพัฒนา ต้องพึ่งพาเงินทุนจากต่างประเทศ และมีอำนาจในการต่อรองต่ำ และระดับภายในประเทศ คือ รัฐกับกลุ่มทุนที่มักจะให้การสนับสนุนกันและกัน และประชาชนที่มักเป็นฝ่ายได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาและนโยบายที่กำหนดโดยรัฐ อำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันนี้ส่งผลให้ความร่วมมือกลายเป็นการเมืองเรื่องของการแย่งชิงทรัพยากรและการเมือง

เรื่องข้อมูลที่ต่างฝ่ายต่างก็นำเสนอข้อมูลที่ให้ผลประโยชน์กับตนเองโดยไม่รับฟังข้อมูลของอีกฝ่ายหนึ่ง เป็นต้น

ความท้าทายจึงอยู่ที่การจะทำอย่างไรให้ภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้นในการบริหารจัดการน้ำภายใต้กรอบ LMC ให้เป็นเวทีสาธารณะที่ภาคประชาชนได้แสดงความคิดเห็น ความกังวล เสนอแนวทางการพัฒนาและแก้ไขปัญหาแม่น้ำ และแบ่งปันข้อมูลระบบนิเวศน้ำโขงของชาวบ้าน รวมถึงภูมิปัญญาและวิถีชีวิตที่ดำรงอยู่กับแม่น้ำ ทำให้ความร่วมมือแบบรวมศูนย์อำนาจไปสู่ความร่วมมือแนวระนาบ ความร่วมมือระหว่างรัฐกับรัฐไปสู่ประชาชนกับประชาชน เป็นต้น ภาครัฐไทยได้รับฟังข้อเรียกร้องของภาคประชาชนในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในแม่น้ำโขง อย่างไรก็ตาม การดำเนินการแก้ไขเป็นไปอย่างล่าช้าและไม่เป็นไปตามที่ประชาชนคาดหวัง แม้ว่าภาคประชาชนจะมีข้อมูลระบบนิเวศแม่น้ำโขงและปัญหาที่เกิดขึ้นมารายงานให้กับภาครัฐ แต่ในมุมมองของภาครัฐเสียงของประชาชนเหล่านี้ยังคงเป็นเพียงแค่เสียงบ่น และอยากให้ภาคประชาชนยกระดับข้อมูลของตนเองให้เป็นหลักวิชาการที่สามารถอ้างอิงได้ เพราะข้อมูลเป็นอำนาจอย่างหนึ่งเช่นกัน ทำให้นักวิชาการเข้ามามีบทบาทอย่างมากในการทำงานร่วมกับภาคประชาชน เพื่อยกระดับประเด็นแม่น้ำโขงให้ได้รับการแก้ไขและให้ภาครัฐฟังเสียงของประชาชนมากขึ้น นอกจากนี้ ภาคประชาชนยังพยายามสร้างเครือข่ายแนวระนาบทั้งในระดับประเทศ ได้แก่ การร่วมมือกันจัดตั้ง “สภาประชาชนลุ่มน้ำโขง” ระหว่างกลุ่มรักษ์เชียงของ และเครือข่ายสภาองค์กรชุมชนลุ่มน้ำโขง 7 จังหวัดภาคอีสาน (นิวัฒน์ ร้อยแก้ว, สัมภาษณ์, 10 มีนาคม 2564) ที่เปิดโอกาสให้ภาคประชาสังคมอื่น ๆ นักวิชาการ และสื่อ เข้ามามีส่วนร่วม และมีแผนการที่จะขยายความร่วมมือไปยังภาคประชาชนในประเทศสมาชิก LMC อื่น ๆ เพื่อให้เกิดสภาประชาชนลุ่มน้ำโขงในระดับอนุภูมิภาคในอนาคต

อย่างไรก็ตาม ประเด็นปัญหาแม่น้ำโขงไม่ได้เกิดขึ้นในเขตประเทศไทย

เท่านั้น แต่เป็นผลกระทบมาจากกิจกรรมบนแม่น้ำโขงของเหล่าประเทศสมาชิก LMC ไม่ว่าจะเป็นการสร้างเขื่อน การระเบิดแก่งในแม่น้ำ เป็นต้น ประเด็นปัญหาสิ่งแวดล้อมในแม่น้ำโขงเป็นปัญหาข้ามพรมแดนที่กฎหมายภายในประเทศไม่สามารถครอบคลุมและจัดการแก้ไขปัญหาได้ ทำให้เมื่อเกิดการฟ้องร้องของประชาชนไทยต่อกรณีการสร้างเขื่อนในลาว ศาลได้ยกฟ้องกรณีดังกล่าวเนื่องจากกฎหมายไทยไม่สามารถตีความการกระทำที่เกิดภายนอกประเทศได้ แม้ว่าประเทศไทยจะได้รับผลกระทบก็ตาม ประเด็นปัญหาสิ่งแวดล้อมข้ามพรมแดนจึงจำเป็นต้องได้รับการผลักดันให้เป็นที่ตระหนักของประชาคมระหว่างประเทศ เพื่อให้เกิดการแสวงหาแนวทางและมาตรการต่างๆ ที่สามารถนำมาบังคับใช้ร่วมกันบนมาตรฐานเดียวกันได้

3. การถ่วงดุลอำนาจระหว่างประเทศจีนและสหรัฐอเมริกาที่พยายามเข้ามามีอิทธิพลในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง

ประเทศไทยมีความสัมพันธ์กับ 2 ประเทศมหาอำนาจอย่างจีนและสหรัฐฯมาอย่างยาวนาน การเป็นประเทศกำลังพัฒนาทำให้เราต้องอาศัยเงินทุนจากต่างประเทศในการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและโครงการต่าง ๆ จีนและสหรัฐฯ ยังเป็นตลาดการค้าและการส่งออกที่สำคัญของไทย โดยจีนเป็นประเทศคู่ค้าอันดับที่ 1 ของไทย มีมูลค่ามากกว่า 2 ล้านล้านบาท ในขณะที่สหรัฐฯ อยู่ในอันดับที่ 3 (ข้อมูลปี พ.ศ. 2562) (BillionWay, 2563) จีนได้ขยายอิทธิพลลงมายังอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงผ่านโครงการความร่วมมือต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาเส้นทางการค้าอย่างโครงการหนึ่งแถบหนึ่งเส้นทาง (Belt and Road Initiative: BRI) รวมถึงการพัฒนาเส้นทางการขนส่งทางน้ำบนแม่น้ำโขง เพื่อให้เกิดการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าและพัฒนาเศรษฐกิจในประเทศจีนและประเทศลุ่มน้ำโขง จนนำไปสู่การก่อตั้ง LMC อย่างไรก็ตาม การพัฒนาบนแม่น้ำโขงได้นำผลกระทบมาสู่ประชาชนใน

ลุ่มน้ำโขงตอนล่างอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ การขยายอิทธิพลของจีนเป็นประเด็นการเมืองระหว่างประเทศที่สหรัฐฯ ต้องการสกัดกั้นและเข้ามามีบทบาทในลุ่มน้ำโขงมากขึ้น การก่อตั้งโครงการ “Mekong Dam Monitoring” ของ Stimson Center ซึ่งเป็นหน่วยงานวิเคราะห์ด้านความมั่นคงของสหรัฐฯ (The Standard, 2563) เพื่อตรวจสอบระดับน้ำในเขื่อนบนแม่น้ำโขงและเผยแพร่ข้อมูลออนไลน์โดยได้รับเงินทุนสนับสนุนบางส่วนจากกระทรวงการต่างประเทศสหรัฐฯ ทำให้เกิดเป็นการเมืองเรื่องข้อมูลทางวิทยาศาสตร์และทางวิชาการทั้งจากสหรัฐฯ และจีนต่อกรณีผลกระทบจากเขื่อนบนแม่น้ำโขง นอกจากนี้ สถานทูตสหรัฐฯ ยังส่งตัวแทนเข้าร่วมงานเสวนาลุ่มน้ำโขงที่จัดขึ้นโดยภาคประชาสังคมเมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ. 2563 (อ้อมบุญ ทิพย์สุนา, สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2564) โดยจะให้การสนับสนุนและความร่วมมือในการแก้ไขปัญหาแม่น้ำโขงร่วมกับภาคประชาสังคมในไทย อย่างไรก็ตาม สหรัฐฯ ให้ความสนใจกับเขื่อนในจีนมากกว่าในลาวซึ่งก็สร้างผลกระทบเช่นเดียวกัน การแย่งชิงการมีอิทธิพลและการเมืองเรื่องทรัพยากรของ 2 ประเทศมหาอำนาจนี้ เป็นข้อท้าทายของประเทศไทยที่มีภาคประชาชนที่เข้มแข็งและพร้อมที่จะต่อสู้เพื่ออนุรักษ์แม่น้ำโขง ทำให้ประเทศไทยต้องพิจารณาถึงความเหมาะสมและการวางท่าทีที่มีต่อประเทศมหาอำนาจเหล่านี้ เพื่อไม่ให้กระทบต่อความมั่นคงและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

ความร่วมมือด้านทรัพยากรน้ำของ LMC มีการสร้างกลไกในการบริหารจัดการน้ำร่วมกับประเทศสมาชิก ไม่ว่าจะเป็นการประชุมด้านทรัพยากรน้ำ แผนปฏิบัติการ กองทุน และคลังสมอง รวมถึงมีการนำหลักการ IWRM มาปรับใช้ในการบริหารจัดการน้ำ เมื่อศึกษาการบริหารจัดการน้ำแบบบูรณาการของไทยภายใต้กรอบ LMC พบว่าสถานการณ์แม่น้ำโขงในประเทศไทยยังคงวิกฤต และมีภาคประชาสังคมออกมาเรียกร้องให้ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาแม่น้ำโขง ซึ่งความเสียหายที่เกิดขึ้นกับแม่น้ำโขงส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนริมฝั่งโขงเป็นอย่างมาก LMC เป็นพื้นที่สาธารณะที่ควรเปิดพื้นที่ให้กับการเข้ามามีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกภาคส่วนให้เกิดการบริหารจัดการน้ำแบบบูรณาการ มิฉะนั้นแล้วการเป็นสาธารณสมบัติของแม่น้ำโขงที่ไม่มีใครเป็นเจ้าของอย่างแท้จริงอาจนำมาสู่โศกนาฏกรรมความเสื่อมของทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดได้ อย่างไรก็ตาม การบริหารจัดการน้ำแบบบูรณาการของไทยภายใต้กรอบ LMC ยังมีข้อท้าทาย ได้แก่ การดำเนินงานด้านทรัพยากรน้ำของไทยภายใต้กรอบ LMC ให้มีประสิทธิภาพ การยกระดับการมีส่วนร่วมและการผลักดันประเด็นปัญหาสิ่งแวดล้อมข้ามพรมแดน และการถ่วงดุลอำนาจระหว่างประเทศจีนและสหรัฐอเมริกาที่พยายามเข้ามามีอิทธิพลในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง นอกจากนี้ผู้เขียนมีข้อเสนอแนะต่อข้อท้าทายในการบริหารจัดการน้ำแบบบูรณาการของไทยภายใต้กรอบ LMC ดังต่อไปนี้

1) สร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับแม่น้ำโขงร่วมกันในระดับประเทศ สร้างความเข้าใจในประเด็นสิ่งแวดล้อมข้ามพรมแดนในหมู่ประชาชน

2) หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการดำเนินงานด้านทรัพยากรน้ำต้องจัดทำข้อมูลน้ำในแม่น้ำโขงและแม่น้ำสาขาในเขตประเทศไทยให้ชัดเจน ครบถ้วน และเป็นระบบ สามารถนำออกมาใช้ได้

3) ให้ภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการนำเสนอนโยบาย ข้อกังวลและความคิดเห็นในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ด้านทรัพยากรน้ำภายใต้กรอบ LMC

4) เปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกภาคส่วนได้ร่วมกันแสวงหาและเสนอแนวทางในการนำการบริหารจัดการน้ำแบบบูรณาการไปใช้ในทางปฏิบัติ

5) สร้างเครือข่ายการบริหารจัดการน้ำทั้งในระดับประเทศและอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง

เอกสารอ้างอิง (References)

ภาษาไทย

ศุภชัย ชัยจันทร์ และ ณรงพน ไล่ประกอบทรัพย์. (2559). แนวคิดสาธารณะของพื้นที่สาธารณะในเมือง. *วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 15*(2), 76-77. สืบค้น 9 มิถุนายน 2564, จาก https://architservice.kku.ac.th/wp-content/uploads/2017/02/05-Supachai.pdf

สำนักทรัพยากรน้ำแห่งชาติ. (2562). *ความเป็นมาของสำนักทรัพยากรน้ำแห่งชาติ.* สืบค้น 10 มิถุนายน 2564, จาก http://www.onwr.go.th/?page_id=3992

สำนักงานทรัพยากรน้ำแห่งชาติ. (2561). *โครงการงบประมาณสนับสนุนภายใต้กองทุน LMC (LMCSF project).* สืบค้น 8 กรกฎาคม 2564, จาก http://fad.onwr.go.th/foreign/mlc/lmcsf

Billion Way. (2563). *10 ประเทศคู่ค้าสำคัญของไทย เราขาดดุล-เกินดุลเท่าไรบ้าง?.* สืบค้น 11 ตุลาคม 2564, จาก https://www.billionway.co/top-10-thailand-trade-country-summary/

The Standard. (2563). *สหรัฐฯ เปิดตัวโครงการใช้ดาวเทียมตรวจสอบเขื่อนใหญ่ 11 แห่งของจีนในแม่น้ำโขง พร้อมเผยแพร่ข้อมูลแบบเกือบเรียลไทม์.* สืบค้น 29 พฤษภาคม 2564, จาก https://thestandard.co/united-states-launched-satellite-inspect-china-dam/

ภาษาอังกฤษ

Garrett Hardin. (1968). *The Tragedy of the Commons.* Retrieved October 2, 2021, from https://www.hendrix.edu/uploaded

Files/Admission/GarrettHardinArticle.pdf

GCMS. (2018). *GCMS in Brief.* Retrieved May 22, 2021, from http://www.gcms.org.cn/class/1

GWP. (2020). *The Need for an Integrated Approach.* Retrieved April 22, 2021, from https://www.gwp.org/en/About/why/the-need-for-an-integrated-approach/

Hohendahl, P. and Russian, P.. (1974). *Jürgen Habermas: "The Public Sphere" (1964).* Retrieved October 5, 2021, from https://www.jstor.org/stable/487736

IWA. (2019). *Integrated Water Resources Management: Basic Concepts.* Retrieved May 25, 2021, from https://www.iwapublishing.com/news/integrated-water-resources-management-basic-concepts

LMC Water Cooperation. (2017). *Minutes of the First Meeting of Joint Working Group on Water Resources Cooperation of LMC.* Retrieved August 15, 2021, from http://www.lmcwater.org.cn/cooperative_achievements/important_documents/files/202008/t20200825_162715.html

LMC Water Cooperation. (2018). *Joint Press Communiqué of the Fourth Lancang-Mekong Cooperation (LMC) Foreign Ministers' Meeting.* Retrieved April 20, 2021, from http://www.lmcwater.org.cn/cooperative_achievements/important_documents/files/202008/t20200825_162713.html

LMC Water Cooperation. (2019). *Record of the Discussion of the Joint Working Group on Water Resources Lancang-Mekong*

Cooperation. Retrieved October 1, 2021, from http://www.lmcwater.org.cn/cooperative_achievements/important_documents/files/202008/t20200825_162718.html

LMC Water Cooperation. (2020). *Launching Ceremony of the Lancang-Mekong Water Resource Cooperation Information Sharing Platform Website.* Retrieved April 15, 2021, from http://www.lmcwater.org.cn/cooperative_achievements/major_events/launching_ceremony/

United Nations. (2014). *Integrated Water Resources Management (IWRM).* Retrieved May 31, 2021, from https://www.un.org/waterforlifedecade/iwrm.shtml

สัมภาษณ์

ทศพล วงศ์วาร. (2564, 17 มีนาคม). ผู้ช่วยเลขาธิการสำนักงานทรัพยากรน้ำแห่งชาติ สำนักงานทรัพยากรน้ำแห่งชาติ. สัมภาษณ์.

นิวัฒน์ ร้อยแก้ว. (2564, 10 มีนาคม). ประธานกลุ่มรักษ์เชียงของ. สัมภาษณ์.

อนุสนธิ์ ชินวรรโณ. (2564, 15 มีนาคม). ผู้อำนวยการศูนย์ศึกษาการต่างประเทศ สถาบันการต่างประเทศ เทวะวงศ์วโรปการ. สัมภาษณ์.

อ้อมบุญ ทิพย์สุนา. (2564, 9 มีนาคม). นายกสมาคมเครือข่ายสภาองค์กรชุมชนลุ่มน้ำโขง 7 จังหวัดภาคอีสาน. สัมภาษณ์.

ความสัมพันธ์เมืองคู่มิตรกับการพัฒนาความเป็นนานาชาติของท้องถิ่น: กรณีศึกษาการสถาปนาเมืองคู่มิตรระหว่างจังหวัดเชียงรายและจังหวัดกุมมะ ประเทศญี่ปุ่น

Sister City relations and internationalization of local authority: Case study of Sister City relations between Chiang Rai and Gunma, Japan

กฤษณ์ ขนาบศักดิ์[1]
Krit Khanabsakdi

บทคัดย่อ

งานวิจัยฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเป็นไปได้ในการสถาปนาความสัมพันธ์เมืองคู่มิตรระหว่างจังหวัดเชียงรายและจังหวัดกุมมะ ประเทศญี่ปุ่น รวมทั้งนโยบายสนับสนุนการสร้างความเป็นนานาชาติของจังหวัดเชียงราย โดยผลการวิจัยพบว่า จังหวัดเชียงรายและจังหวัดกุมมะควรสร้างความร่วมมือภายใต้ความสัมพันธ์เมืองคู่มิตรในสองด้าน คือ ระยะเริ่มแรกควรสร้างความร่วมมือด้านการศึกษาระหว่างมหาวิทยาลัย ในระยะยาวควรส่งเสริมท่องเที่ยว เนื่องจากเป็นจุดแข็งที่ทั้งสองจังหวัดจะได้ประโยชน์ร่วมกัน จากการศึกษารูปแบบการบริหารพื้นที่ส่วนท้องถิ่นพบว่าจังหวัดกุมมะมีรูปแบบการทำงานร่วมกันระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ ที่น่าสนใจซึ่งจังหวัดเชียงรายสามารถนำมาเป็นแนวทางในการพัฒนาการบริหารพื้นที่และ

[1] อาจารย์ประจำสำนักวิชานวัตกรรมสังคม มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

ส่งเสริมความเป็นนานาชาติของจังหวัด จังหวัดกุมมะให้ความสำคัญแก่หน่วยงานท้องถิ่นในการบริหารพื้นที่ โดยมีการสนับสนุนจากหน่วยงานส่วนกลาง ภาครัฐ ภาคเอกชน ภาคประชาชน ข้อสรุปของงานวิจัยมองว่าจังหวัดเชียงรายเตรียมความพร้อมด้านการบริหารจัดการพื้นที่และภาคประชาชนเพื่อเตรียมความพร้อมการสถาปนาเมืองคู่มิตร จึงขอเสนอข้อเสนอเชิงนโยบายในการกระจายอำนาจการปกครองส่วนท้องถิ่น การสร้างความเป็นนานาชาติของจังหวัดเชียงราย และการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน

คำสำคัญ: เมืองคู่มิตร เจ้าหน้าที่ท้องถิ่น รัฐ ประชาชน

Abstract

The objective of this research is to study a potential of building sister city relationship between Chiang Rai province and Gunma province of Japan. Another objective is to study an internationalization of Chiang Rai province. The research result finds that Chiang Rai and Gunma province has a potential on building a sister city relationship in 2 areas. The research proposes to build an educational cooperation in the first period of relationship. In second period of relationship, tourism cooperation is introduced for both cities because it can promote tourism industry in a long term. Second finding of the research focuses on city management’s model of Gunma province. The city management of Gunma province try to integrate all related actors with local authorities such as central authorities, private

sector and public sector. It is important to mention that the city management of Gunma gives an important to local authority as a central of management. The local authority is given an autonomous power to decide on any issue in its area. In conclusion of this research, we believe that an important element of internationalization is a decentralization and public participation.

Keywords: Sister city, Government official, States, People

บทนำ

จังหวัดเชียงรายเป็นจังหวัดที่มีความน่าสนใจในเชิงการพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับมิติระหว่างประเทศที่หลากหลาย ซึ่งเป็นผลมาจากจุดเด่นด้านภูมิศาสตร์ของจังหวัดที่อยู่ทางทิศเหนือของประเทศและเชื่อมต่อกับ 2 ประเทศ คือ สหภาพเมียนมาร์และสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ส่งผลให้จังหวัดเชียงรายมีความเกี่ยวข้องกับต่างประเทศมาเป็นระยะเวลานานทั้งทางด้านเศรษฐกิจและการพัฒนาจังหวัด นอกจากนี้ จังหวัดเชียงรายยังเป็นพื้นที่เป้าหมายในการจัดตั้งเขตเศรษฐกิจพิเศษ ซึ่งครอบคลุม 3 อำเภอหลัก คือ อำเภอแม่สาย อำเภอเชียงของ และ อำเภอเชียงแสน โดยที่มิติระหว่างประเทศของจังหวัดเชียงรายมีแนวโน้มที่จะได้รับความสำคัญมากยิ่งขึ้น จากแผนการพัฒนาจังหวัดเชียงราย ปี พ.ศ. 2561-2564 ที่แสดงให้เห็นว่าจังหวัดเชียงรายให้ความสำคัญกับการขยายความสัมพันธ์กับต่างประเทศในหลายด้าน กล่าวคือ

ด้านที่ 1 ประชาคมอาเซียน จังหวัดเชียงรายมีแผนการเตรียมความพร้อมเข้าสู่ประชาคมอาเซียน โดยเตรียมพร้อมต่อการลงทุนที่อาจเพิ่มสูงขึ้นในอนาคตจากการส่งเสริมการเคลื่อนย้ายปัจจัยการผลิตจากการรวมตัวประชาคมอาเซียน

ด้านที่ 2 กลุ่มประเทศอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขงหรือ Greater Mekong Subregion (GMS) จังหวัดเชียงรายให้ความสำคัญต่อกลุ่มประเทศอนุภูมิภาคลุ่มแม่น้ำโขง ซึ่งเป็นกรอบความร่วมมือกลุ่มประเทศอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง 6 ประเทศ โดยจังหวัดเชียงรายมีบทบาทสำคัญในการเป็นจุดเชื่อมต่อทางด้านการคมนาคมผ่านทางถนน R3 และท่าเรือเชียงแสนแห่งที่ 2

ด้านที่ 3 การสถาปนาเมืองคู่มิตรหรือ Sister City จังหวัดเชียงรายมีการส่งเสริมความสัมพันธ์แบบเมืองคู่มิตรในหลายประเทศเพื่อสร้างความ

ร่วมมือในมิติต่าง ๆ เช่น การท่องเที่ยว วัฒนธรรม การค้า การลงทุน การสาธารณสุขและการศึกษา ซึ่งที่ผ่านมาจังหวัดเชียงรายมีการลงนามสถาปนาเมืองคู่มิตรกับมนฑลยูนนาน สาธารณรัฐประชาชนจีน นอกจากนี้ยังมีแผนการขยายความสัมพันธ์กับประเทศอื่น ๆ ที่อยู่ระหว่างการดำเนินงานเช่น แขวงบ่อแก้ว สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว และจังหวัดท่าขี้เหล็ก สาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา

นอกจากนี้ จังหวัดเชียงรายได้รับการทาบทามในการสถาปนาเมืองคู่มิตรกับจังหวัดกุมมะ ประเทศญี่ปุ่น เพื่อเชื่อมสัมพันธไมตรีต่อกัน เนื่องจากจังหวัดเชียงรายและจังหวัดกุมมะมีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันมาเป็นเวลานาน อีกทั้งมีชาวญี่ปุ่นอาศัยอยู่ในจังหวัดเชียงรายจำนวนมากและมีการจัดงานเพื่อแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกัน ซึ่งทางจังหวัดเชียงรายเห็นควรให้สถาปนาความสัมพันธ์ดังกล่าวกับจังหวัดกุมมะโดยได้เสนอแก่กระทรวงมหาดไทยเพื่อพิจารณาสถาปนาความสัมพันธ์เมืองคู่มิตรกับจังหวัดกุมมะ และส่งต่อไปยังกระทรวงต่างประเทศเพื่อพิจารณา โดยปัจจุบันข้อเสนออยู่ระหว่างการพิจารณาของกระทรวงการต่างประเทศ

อย่างไรก็ตาม การศึกษาข้อมูลการสถาปนาความสัมพันธ์แบบเมืองคู่มิตรของจังหวัดเชียงรายและญี่ปุ่นมีเพียงเล็กน้อย ดังนั้นการศึกษาถึงรายละเอียดของเมืองเป้าหมายที่จะสถาปนาเป็นเมืองคู่มิตรเพื่อทำความเข้าใจลักษณะของเมืองนั้นจึงมีความจำเป็นสำหรับการสร้างความร่วมมือที่มีความเหมาะสมและเป็นประโยชน์แก่ประชาชนของเมืองทั้งสอง สำหรับขั้นตอนของการสถาปนาเมืองคู่มิตรของประเทศไทยนั้นจะดำเนินการผ่านการพิจารณาของกระทรวงมหาดไทยและกระทรวงการต่างประเทศ (คู่มืองานวิเทศสัมพันธ์ กองการต่างประเทศ สำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทย, 2557) เมื่อการลงนามความสัมพันธ์เสร็จสิ้น หน่วยงานภาครัฐและเจ้าหน้าที่ของรัฐในระดับภูมิภาคจะเป็นผู้ดำเนินการตามข้อตกลง ในการสร้างความ

สัมพันธ์เมืองคู่มิตรที่ยั่งยืน ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของท้องถิ่นและประชาชน เนื่องจาก ความร่วมมือของเมืองคู่มิตรเกิดขึ้นได้หลายรูปแบบ โดยมักจะเกี่ยวข้องกับ ด้านวัฒนธรรม การท่องเที่ยว การแลกเปลี่ยนความร่วมมือด้านการค้าที่เป็นสินค้าเฉพาะของท้องถิ่นซึ่งเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับระดับประชาชนและท้องถิ่น (Zelinsky, 1991) ดังนั้นการพัฒนาความสัมพันธ์ดังกล่าวอาจต้องการบทบาทของประชาชนและหน่วยงานท้องถิ่นเพื่อให้เกิดความร่วมมืออย่างแท้จริง งานวิจัยนี้ต้องการศึกษาว่าจังหวัดเชียงรายและจังหวัดกุมมะประเทศญี่ปุ่นมีประเด็นที่ทั้งสองประเทศมีศักยภาพในการพัฒนาร่วมกันด้านใดบ้างโดยวางกรอบการศึกษาจากลักษณะที่จังหวัดเชียงรายคล้ายคลึงกับเมืองกุมมะ 3 ประเด็น คือ การท่องเที่ยว การศึกษาในระดับอุดมศึกษา และสินค้าที่เป็นผลิตภัณฑ์เฉพาะของท้องถิ่นเพื่อเป็นข้อมูลประกอบการพัฒนาเมืองคู่มิตรของจังหวัดเชียงรายและจังหวัดกุมมะ ประเทศญี่ปุ่น รวมทั้งศึกษาแนวทางการสนับสนุนบทบาทของเจ้าหน้าที่และประชาชนในการสร้างมิติความเป็นนานาชาติให้แก่จังหวัดเชียงรายมากยิ่งขึ้น

แนวคิดที่ใช้ในการศึกษา

การศึกษานี้มีแนวคิดที่ใช้ในการศึกษาการสถาปนาความสัมพันธ์เมืองคู่มิตรกับการพัฒนาความเป็นนานาชาติของท้องถิ่นระหว่างจังหวัดเชียงรายและจังหวัดกุมมะ ประเทศญี่ปุ่น 2 แนวคิดหลักดังนี้

แนวคิดการจับคู่เมืองและเมืองคู่มิตร

กนกวรรณ และคณะ กล่าวว่าการจับคู่เมือง (town twining) เป็นแนวคิดในการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างเมือง หรือนคร ที่มีลักษณะร่วมกันซึ่งอาจเป็นความคล้ายคลึงกันทางด้านภูมิศาสตร์ การเมือง สังคม และ

วัฒนธรรม สามารถจับคู่เมืองในประเทศเดียวกันหรือต่างประเทศโดยไม่จำกัดว่าต้องเป็นเมืองที่อยู่ใกล้หรือไกลกัน แนวคิดการจับคู่เมืองมีการอ้างอิงว่าเกิดขึ้นภายหลังสงครามโลกครั้งที่หนึ่ง แต่เริ่มเป็นที่สนใจในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง และได้รับความนิยมในทวีปอเมริกาและยุโรป (กนกวรรณ มะโนรมย์ และคณะ, 2553) โดย Zelinsky (1991, p. 3) ได้ให้รายละเอียดองค์ประกอบที่สำคัญของการสถาปนาเมืองคู่มิตรดังนี้

1. การสถาปนาความสัมพันธ์ต้องเกิดจากการลงนามอย่างเป็นทางการจากผู้มีอำนาจตัดสินใจของเมืองนั้น ๆ ซึ่งโดยทั่วไปคือผู้ว่าราชการจังหวัด
2. ข้อตกลงเมืองคู่มิตรมักจะไม่กำหนดระยะเวลาสิ้นสุด
3. ความสัมพันธ์เมืองคู่มิตรไม่จำกัดประเภทความร่วมมือเพียงด้านใดด้านหนึ่ง สามารถสร้างความร่วมมือได้หลายด้านตามความเหมาะสมของทั้งสองประเทศ
4. ถึงแม้ว่าเมืองคู่มิตรจะถูกสถาปนาโดยภาครัฐแต่ความสัมพันธ์เมืองคู่มิตรขึ้นอยู่กับบทบาทของประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งประชาชนและหน่วยงานในระดับท้องถิ่น

แนวคิดการสร้างความเป็นนานาชาติแก่เมือง (internationalization of cities)

Internationalization of cities หรือการทำให้เมืองมีความเป็นนานาชาติ เป็นแนวคิดการปรับตัวของเมืองเพื่อตอบสนองต่อกระแสโลกาภิวัฒน์ซึ่งทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและมีการติดต่อระหว่างประเทศมากยิ่งขึ้น ซึ่งการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวยังส่งผลถึงรัฐบาลในระดับภูมิภาคและรัฐบาลท้องถิ่น ซึ่งจากบทความเรื่อง The irreversible internationalization of local governments (Al-Las, 2015) กล่าวว่าปัจจุบันแนวคิดการสร้างความเป็นนานาชาติของเมืองและท้องถิ่นเกิดขึ้น

อย่างรวดเร็วในหลายพื้นที่ เนื่องจากการดำเนินการของท้องถิ่นในการให้บริการประชาชนที่มีประสิทธิภาพหรือการพัฒนาศักยภาพของพื้นที่อย่างยั่งยืนไม่สามารถหลีกเลี่ยงมิติความของสัมพันธ์ระหว่างประเทศ โดยการสร้างความเป็นนานาชาติของเมืองอย่างเข้มแข็งจำเป็นต้องเสริมสร้างบทบาทระดับนานาชาติของรัฐบาลท้องถิ่น ซึ่งอาศัยความร่วมมือจากรัฐบาลกลาง อำนาจนิติบัญญัติ และองค์กรระหว่างประเทศ โดยรัฐบาลท้องถิ่นต้องมีอิสระในการดำเนินการจึงจะทำให้เมืองสามารถรวมเป็นหนึ่งเดียวกับสังคมโลกได้ ในขณะเดียวกัน ในการนำนโยบายไปปฏิบัติจำเป็นต้องบูรณาการภาคส่วนอื่นๆ เช่น ภาคประชาสังคม ผู้นำชุมชน ภาควิชาการและเอกชน โดยรัฐบาลท้องถิ่นเป็นผู้สร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนกับโครงการความร่วมมือกับต่างประเทศ ซึ่งสิ่งสำคัญในการสร้างความร่วมมือจากประชาชนในระยะยาวคือ การสร้างความตระหนักของประชาชนต่อประโยชน์ที่ตนเองและชุมชนจะได้รับจากความร่วมมือดังกล่าวในอนาคต (Al-Las, 2015)

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1. งานวิจัยนี้มุ่งเน้นในการศึกษาประเด็นที่จังหวัดเชียงรายและจังหวัดกุมมะ ประเทศญี่ปุ่นมีศักยภาพในการพัฒนาเมืองคู่มิตรร่วมกัน โดยให้ความสำคัญใน 3 ประเด็นหลัก คือ การศึกษา การท่องเที่ยว และผลิตภัณฑ์ท้องถิ่น
2. เพื่อศึกษาแนวทางส่งเสริมนโยบายการสร้างความเป็นนานาชาติของจังหวัดเชียงราย
3. เพื่อนำเสนอข้อเสนอแนะประเด็นที่จังหวัดเชียงรายและจังหวัดกุมมะ ประเทศญี่ปุ่นสามารถพัฒนาความร่วมมือเมืองคู่มิตรเพื่อประกอบแผนพัฒนาจังหวัดเชียงรายในอนาคต

วิธีการดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยมีสมมุติฐานการวิจัยว่าทั้งสองจังหวัดมีศักยภาพในการสร้างความร่วมมือใน 2 ประเด็นหลักคือ การท่องเที่ยว และการศึกษาในระดับมหาวิทยาลัย โดยสามารถแบ่งวิธีดำเนินการวิจัยออกเป็น 3 ส่วนผ่าน การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) กับผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งจังหวัดเชียงรายและจังหวัดกุมมะ และ การสำรวจพื้นที่โดยใช้วิธี selected area สำหรับการพัฒนาเมืองคู่มิตรของประเทศไทยและประเทศญี่ปุ่น

ผลการวิจัย

ความร่วมมือที่เป็นไปได้ผ่านความสัมพันธ์เมืองคู่มิตรของจังหวัดเชียงรายและจังหวัดกุมมะ ประเทศญี่ปุ่น

จากการศึกษาพบว่าจังหวัดเชียงรายและจังหวัดกุมมะมีศักยภาพในการสร้างความร่วมมือร่วมกันใน 2 ประเด็นหลักคือ ด้านการท่องเที่ยว และการศึกษาในระดับมหาวิทยาลัย โดยสามารถจำแนกรายละเอียดดังตารางนี้

ประเภทของความร่วมมือ	จังหวัดกุมมะ	จังหวัดเชียงราย
1. ด้านการท่องเที่ยว		
สถานที่ทางประวัติศาสตร์	โรงงานไหมโตมิโอกะ	เขตประวัติศาสตร์เชียงแสน
สวนพันธุ์พืชและดอกไม้	สวนดอกไม้มาเอบาชิ	ดอยตุง

2.ด้านการศึกษา		
ความร่วมมือระหว่างมหาวิทยาลัย	มหาวิทยาลัยกุมมะ, มหาวิทยาลัยเศรษฐศาสตร์ทากาซากิ	มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

ในส่วนของความร่วมมือด้านการท่องเที่ยวสามารถจำแนกออกเป็น 2 ประเภทคือ การท่องเที่ยวสถานที่เชิงประวัติศาสตร์ และการท่องเที่ยวสวนพันธุ์พืชและดอกไม้ ในส่วนของการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์เป็นประเภทความร่วมมือที่ทั้งสองจังหวัดมีศักยภาพค่อนข้างสูงเนื่องจากจังหวัดกุมมะมีการส่งเสริมโรงงานไหมโตมิโอกะเป็นสถานที่ท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ที่สำคัญของจังหวัดกุมมะ ในขณะที่จังหวัดเชียงรายมีเขตประวัติศาสตร์เชียงแสนเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ที่สำคัญของจังหวัด จากการศึกษาจำนวนนักท่องเที่ยว ณ สถานที่ท่องเที่ยวทั้งสองพบว่า มีจำนวนนักท่องเที่ยวต่อปีค่อนข้างมาก โดยในปีพ.ศ. 2561 โรงงานไหมโตมิโอกะรับนักท่องเที่ยวประมาณ 630,000 คน ในขณะที่เขตประวัติศาสตร์เชียงแสนรับนักท่องเที่ยวประมาณ 200,000 คน จึงอาจกล่าวได้ว่าสถานที่ทั้งสองเป็นจุดท่องเที่ยวที่สำคัญของจังหวัดตนเอง นอกจากนี้ จากการศึกษาความสำคัญเชิงประวัติศาสตร์พบว่าสถานที่ทั้งสองมีคุณค่าเชิงประวัติศาสตร์ต่อพื้นที่ของตนเช่นกัน โดยโรงงานไหมโตมิโอกะ มีอายุประมาณ 147 ปี และมีความสำคัญด้านการพัฒนาอุตสหากรรมการผลิตไหมที่สำคัญในประวัติศาสตร์ของประเทศญี่ปุ่น ในขณะที่เขตประวัติศาสตร์เชียงแสนมีอายุประมาณ 662 ปี และมีความสำคัญด้านประวัติศาสตร์การก่อตั้งอาณาจักรโบราณและความเกี่ยวข้องกับการสร้างเมืองเชียงรายในปัจจุบัน จากลักษณะที่คล้ายคลึงกันในด้านการท่องเที่ยวและความสำคัญเชิงประวัติ

ศาตร์ของสถานที่ทั้งสอง จึงมีความเหมาะสมในการสร้างความร่วมมือด้านการท่องเที่ยวเชิงประวัติสาตร์

สำหรับความร่วมมือในด้านการท่องเที่ยวประเภทที่สองคือ สวนพันธุ์พืชและสวนดอกไม้ ซึ่งได้ทำการศึกษาความร่วมมือที่เป็นไปได้ระหว่างสวนดอกไม้มาเอบาชิ จังหวัดกุมมะ และดอยตุง จังหวัดเชียงราย จากการศึกษาพบว่า ความร่วมมือรูปแบบดังกล่าวมีความน่าสนใจระหว่างจังหวัดเชียงรายและจังหวัดกุมมะ เนื่องจากทั้งสองจังหวัดมีสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญโดยเฉพาะอย่างยิ่งจังหวัดเชียงรายซึ่งอยู่ในบริเวณเขตภาคเหนือของประเทศไทยได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวภายในประเทศที่มาท่องเที่ยวเพื่อชมความสวยงามของดอกไม้และพันธุ์พืชที่จัดแสดงตามสถานที่สำคัญต่าง ๆ โดยหนึ่งในสถานที่ที่มีความสำคัญและมีชื่อเสียงด้านพืชพันธุ์และดอกไม้แห่งหนึ่งคือดอยตุง ซึ่งมีการจัดแสดงดอกไม้เมืองหนาวนานาพันธุ์ตลอดทั้งปี เช่นเดียวกับสวนดอกไม้มาเอบาชิ ที่เมืองมาเอบาชิ จังหวัดกุมมะ ซึ่งเป็นสวนดอกไม้ขนาดใหญ่ที่ได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยวชาวญี่ปุ่นมากที่สุดแห่งหนึ่งในจังหวัดกุมมะเช่นกัน การสร้างความร่วมมือด้านการท่องเที่ยวผ่านสวนดอกไม้จะเปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวจากจังหวัดกุมมะและชาวญี่ปุ่นได้เข้ามาสัมผัสพืชพันธุ์และไม้ดอกต่าง ๆ ในบริเวณดอยตุง รวมทั้งเปิดโอกาสในการศึกษาบทบาทของโครงการพัฒนาดอยตุงในการพัฒนาพื้นที่คนในพื้นที่สูงและสร้างรายได้ให้กับประชาชน เช่นเดียวกับการสร้างความร่วมมือกับสวนดอกไม้มาเอบาชิที่เปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวจากจังหวัดเชียงรายหรือประชาชนไทยได้สัมผัสพืชพันธุ์ของประเทศญี่ปุ่นโดยภายในสวนมาเอบาชิมีการจัดกิจกรรมการแสดงทางวัฒนธรรมอยู่เสมอจึงอาจเป็นช่องทางการสร้างกิจกรรมร่วมกันระหว่างประชาชนจังหวัดเชียงรายและจังหวัดกุมมะผ่านการแลกเปลี่ยนการแสดงทางวัฒนธรรม ณ สวนดอกไม้มาเอบาชิ ซึ่งกิจกรรมลักษณะดังกล่าวใกล้เคียงกับรูปแบบ

cross-cultural project ที่เชื่อว่าสามารถเพิ่มโอกาสการมีส่วนร่วมของประชาชนซึ่งสำคัญต่อการสร้างความสัมพันธ์เมืองคู่มิตร

ความร่วมมือในด้านที่ 2 คือ การศึกษาในระดับอุดมศึกษา จากการศึกษาค้นพบว่าความร่วมมือที่เป็นไปได้ระหว่างมหาวิทยาลัยทั้งสองจังหวัด คือระหว่างมหาวิทยาลัยกุมมะจังหวัดกุมมะ มหาวิทยาลัยเศรษฐศาสตร์ทากาซากิ และมหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย เนื่องจากมหาวิทยาลัยดังกล่าวเป็นมหาวิทยาลัยที่มีการเปิดสอนในระดับนานาชาติ โดยมีการรับนักศึกษาต่างชาติเข้าทำการศึกษาในสาขาวิชาต่าง ๆ รวมทั้งมีการเปิดสอนในสาขาที่ใกล้เคียงกันเช่น คณะแพทย์ศาสตร์ คณะเศรษฐศาสตร์ จึงทำให้สามารถริเริ่มผ่านความร่วมมือด้านวิชาการได้ โดยที่ผ่านมามหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวงได้มีการเริ่มความร่วมมือทางวิชาการจากการเชิญ ศาสาตราจารย์ Kenji Nozaki มาบรรยายในชั้นเรียนในรายวิชาของสำนักวิชานวัตกรรมสังคม ซึ่งสามารถขยายความร่วมมือทางด้านวิชาการด้านอื่นๆ เพื่อเป็นโอกาสในการสร้างความร่วมมือภายใต้ความสัมพันธ์เมืองคู่มิตรของทั้งสองจังหวัดต่อไป

ข้อเสนอแนะในการสถาปนาเมืองคู่มิตรระหว่างจังหวัดเชียงรายและจังหวัดกุมมะ ประเทศญี่ปุ่น

งานวิจัยนี้ขอเสนอแนวทางการสถาปนาความสัมพันธ์เมืองคู่มิตรระหว่างจังหวัดเชียงรายและจังหวัดกุมมะเป็นสองระยะ คือการสร้างความสัมพันธ์ระยะเริ่มต้น และการสร้างความสัมพันธ์ระยะยาว

ความร่วมมือในระยะเริ่มต้น	ความร่วมมือในระยะยาว
ส่งเสริมความร่วมมือระหว่างมหาวิทยาลัยในจังหวัดเชียงรายและมหาวิทยาลัยในจังหวัดกุมมะ	ความร่วมมือด้านการท่องเที่ยวด้านสถานที่ทางประวัติศาสตร์และสวนดอกไม้

จากการศึกษาพบว่า จังหวัดเชียงรายและจังหวัดกุมมะอยู่ในขั้นตอนของการริเริ่มการสร้างความสัมพันธ์ซึ่งยังไม่มีความสัมพันธ์ในเชิงลึก จึงควรแบ่งการสร้างความร่วมมือออกเป็นสองระยะ เพื่อให้ประชาชนและหน่วยงานของทั้งสองจังหวัดมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลเบื้องต้น จึงสามารถยกระดับความสัมพันธ์ระยะที่สองที่มุ่งเน้นการสร้างความร่วมมือที่หลากหลายและแนบแน่นยิ่งขึ้นเพื่อทำให้เกิดความสัมพันธ์ในระยะยาวต่อไป โดยทางผู้วิจัยและ Prefecture of Gunma มีความเห็นคล้ายคลึงกันว่าจังหวัดทั้งสองควรเริ่มสร้างความสัมพันธ์ในระยะแรกผ่านการศึกษาในระดับมหาวิทยาลัย เนื่องจากจะส่งผลดีต่อการสถาปนาความสัมพันธ์เมืองคู่มิตรในหลายประการ ประการแรก เป็นการเปลี่ยนข้อมูลเบื้องต้นและสร้างความสัมพันธ์ในระดับประชาชนผ่านกิจกรรมทางวิชาการเช่นการแลกเปลี่ยนนักศึกษาซึ่งทำให้เกิดการเรียนรู้ระหว่างจังหวัดทั้งสองในเบื้องต้น ประการที่สอง ความร่วมมือด้านการศึกษามีลักษณะไม่ซับซ้อนทำให้สามารถดำเนินการได้อย่างรวดเร็วผ่านกลไกความร่วมมือทางวิชาการ นอกจากนี้การสร้างความร่วมมือในระยะแรกยังเป็นช่วงเวลาให้หน่วยงานในระดับท้องถิ่นของทั้งสองจังหวัดเตรียมตัวสำหรับการสร้างความร่วมมือที่มีความซับซ้อนมากยิ่งขึ้นในลำดับต่อไป

การสร้างความสัมพันธ์ในระยะที่ 2 ผู้วิจัยเสนอให้มีการสร้างความร่วมมือด้านการท่องเที่ยวระหว่างทั้งสองจังหวัดในด้านการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์และการท่องเที่ยวเชิงพฤกษศาสตร์และสวนดอกไม้ เนื่องจากเป็นความร่วมมือที่เป็นจุดเด่นของทั้งสองจังหวัด ในขณะเดียวกันยังเป็นความร่วมมือที่เปิดโอกาสให้ประชาชนของทั้งสองจังหวัดมีส่วนร่วมในวงกว้าง ซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการรักษาความสัมพันธ์เมืองคู่มิตรในระยะยาว ซึ่งสอดคล้องกับงานศึกษาของ J.C. de Villiers (2006) ที่เชื่อว่าการสร้างความสัมพันธ์เมืองคู่มิตรอย่างยั่งยืนควรมีการดึงภาคส่วนอื่นๆเข้ามาเกี่ยวข้องเพื่อให้ความสัมพันธ์เกิดผลสำเร็จมากยิ่งขึ้น เช่น การมีส่วนร่วมจากประชาชน หน่วยงานภาครัฐ และธุรกิจ

อภิปรายผลการศึกษา

จากแนวคิดการสร้างความสัมพันธ์เมืองคู่มิตรอย่างยั่งยืนของ Zelinsky (1991) ให้ความสำคัญกับบทบาทของหน่วยงานระดับท้องถิ่นและความมีส่วนร่วมของประชาชนและการจัดการพื้นที่ เช่นเดียวกับแนวคิด Internationalization of city ที่มองว่าการพัฒนาเมืองที่มีประสิทธิควรประกอบด้วยการมีส่วนร่วมจากภาคส่วนต่าง ๆ ผู้วิจัยจึงขอเสนอรูปแบบการพัฒนาเมืองจากการลงพื้นที่ศึกษาการบริหารเมืองจังหวัดกุมมะดังแผนภาพนี้

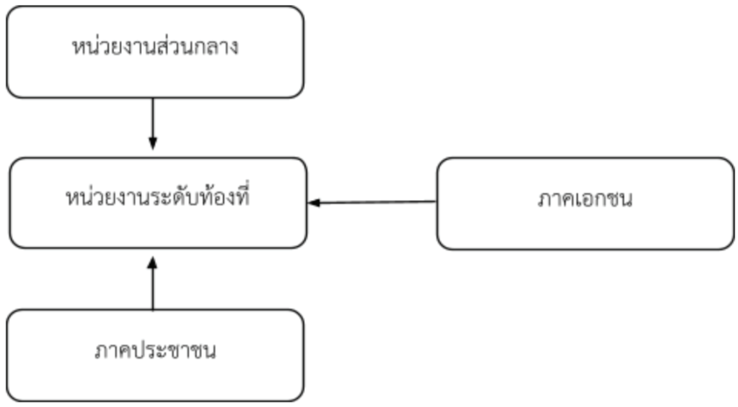

หน่วยงานภาครัฐ

หน่วยงานส่วนกลางมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมความเป็นนานาชาติของประเทศญี่ปุ่น เนื่องจากทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางในการติดต่อระหว่างจังหวัดญี่ปุ่นและจังหวัดอื่นๆ ในต่างประเทศ โดยหน่วยงานที่ทำหน้าที่เป็นเครื่องมือที่สำคัญในการสร้างความสัมพันธ์ในระดับจังหวัดคือ Council of Local Authorities for International Relations (CLAIR) ซึ่งเป็นช่องทางติดต่อและรวบรวมข้อมูลจากจังหวัดในต่างประเทศที่ต้องการสถาปนาความสัมพันธ์กับจังหวัดในประเทศญี่ปุ่น ซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการส่งเสริมความเป็นนานาชาติของหน่วยงานส่วนท้องถิ่น

ภาคเอกชน

ภาคเอกชนมีบทบาทสำคัญในการช่วยลดภาระการบริหารจัดการพื้นที่ของหน่วยงานท้องถิ่นโดยจากการศึกษาการบริหารจัดการสถานที่สำคัญในจังหวัดกุมมะพบว่า จังหวัดกุมมะอนุญาตให้ภาคเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการสถานที่สำคัญต่าง ๆ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานและลดภาระของหน่วยงานท้องถิ่นในการจัดการพื้นที่ ดังที่พบจากการดำเนินงานของสวนดอกไม้มาเอบาชิที่อนุญาตให้บริษัทเอกชนเข้ามาประมูลการบริหารจัดการสวน ซึ่งใกล้เคียงกับข้อเสนอจากการศึกษาของ Osasuka (2012) ที่กล่าวว่าความสัมพันธ์เมืองคู่มิตรเป็นโอกาสที่สำคัญในการกระชับความร่วมมือระหว่างภาครัฐและภาคเอกชน ซึ่งช่วยให้เกิดการสะท้อนคุณค่าจากระดับท้องถิ่นสู่ระดับสากล

ภาคประชาชน

การบริหารจัดการพื้นที่ของหน่วยงานในจังหวัดกุมมะได้รับการมีส่วนร่วมจากภาคประชาชนในหลายด้าน ซึ่งจากการศึกษาการบริหารจัดการ

โรงงานไหมโตมิโอกะสามารถเห็นการมีส่วนร่วมของประชาชนในพื้นที่ในด้านต่าง ๆ จากกลุ่มผู้สูงอายุที่มีส่วนร่วมในการเป็นผู้นำเที่ยวเพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับคุณค่าของสถานที่แก่นักท่องเที่ยว และกลุ่มนักเรียนในพื้นที่ที่มีส่วนร่วมในการออกแบบแผนที่ท่องเที่ยวบริเวณโรงงานไหมโตมิโอกะ ซึ่งการเปิดโอกาสให้ภาคประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการพื้นที่ ส่งผลให้เกิดความรู้สึกมีส่วนร่วมกับสถานที่ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญต่อการบริหารจัดการพื้นที่อย่างยั่งยืน จากรูปแบบความสัมพันธ์ของหน่วยงานต่าง ๆ การบริหารพื้นที่ของจังหวัดกุมมะสามารถกล่าวได้ว่า หน่วยงานส่วนท้องถิ่นเป็นศูนย์กลางในการบริหารจัดการโดยมีหน่วยงานภาครัฐ จากส่วน ภาคเอกชน และภาคประชาชนเป็นส่วนสนับสนุนด้านต่าง ๆ ซึ่งจากการศึกษารูปแบบการบริหารงานนี้ทำให้พบจุดแข็ง 2 ประการ คือ

1. **การกระจายอำนาจสู่หน่วยงานส่วนท้องถิ่น** จากการทำงานของสำนักงานจังหวัดกุมมะหรือ Gunma prefecture พบว่าทางหน่วยงานมีอำนาจในการตัดสินใจกิจการต่าง ๆ ในพื้นที่ของตนอย่างอิสระ โดยในมุมของความสัมพันธ์เมืองคู่มิตร หน่วยงานจังหวัดสามารถพิจารณาสร้างความสัมพันธ์กับจังหวัดในประเทศต่าง ๆ ได้ด้วยตนเอง ในส่วนของการบริหารพื้นที่ สำนักงานจังหวัดกุมมะทำหน้าที่เป็นหน่วยงานหลักในการจัดการสถานที่สำคัญต่าง ๆ เช่นโรงงานไหมโตมิโอกะ หรือการเปิดโอกาสให้ภาคเอกชนเข้ามาบริหารสวนดอกไม้มาเอบาชิ
2. **การบูรณาการระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ ในการบริหารจัดการพื้นที่** นอกเหนือจากอำนาจในการบริหารงานในพื้นที่ของตน หน่วยงานส่วนท้องถิ่นยังได้รับการสนับสนุนการทำงานจากภาคส่วนต่าง ๆ ทั้งหน่วยงานภาครัฐส่วนกลางในการสนับสนุนความเป็นนานาชาติของจังหวัด หน่วยงานภาคเอกชนที่สามารถเข้ามาประมูลเพื่อช่วยบริหารกิจการของจังหวัด และภาคประชาชนที่มีส่วนร่วมในพื้นที่สำคัญต่าง ๆ การบูรณาการทำงาน

ระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ ทำให้การบริหารงานมีประสิทธิภาพมากขึ้นและแบ่งเบาภาระของหน่วยงานส่วนท้องถิ่น

จากจุดแข็งข้างต้นแสดงให้เห็นความเข้มแข็งของหน่วยงานส่วนท้องถิ่นซึ่งนอกจากเป็นประโยชน์ต่อการบริหารพื้นที่อย่างมีประสิทธิภาพแล้วยังเป็นสิ่งสำคัญในการสร้างความเป็นนานาชาติของเมืองอีกด้วย โดยในทฤษฎี Internationalization of the city จากบทความ The irreversible internationalization of local governments กล่าวว่าบทบาทระดับนานาชาติของรัฐบาลท้องถิ่น ต้องอาศัยความร่วมมือจากรัฐบาลกลาง อำนาจนิติบัญญัติ และองค์กรระหว่างประเทศ โดยรัฐบาลท้องถิ่นต้องมีอิสระในการดำเนินการจึงจะทำให้เมืองสามารถรวมเป็นหนึ่งเดียวกับสังคมโลกได้ ในขณะเดียวกัน ในการนำนโยบายไปปฏิบัติจำเป็นต้องบูรณาการภาคส่วนอื่นๆ เช่นภาคประชาสังคม ผู้นำชุมชน ภาควิชาการและเอกชน โดยรัฐบาลท้องถิ่นเป็นผู้สร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนกับโครงการความร่วมมือกับต่างประเทศ ((Al-Las, 2015)

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

งานวิจัยนี้ มีความคิดเห็นว่าการสถาปนาความสัมพันธ์เมืองคู่มิตรอย่างยั่งยืนอาศัยการบริหารจัดการพื้นที่อย่างมีประสิทธิภาพอย่างมีขั้นตอน โดยให้ความสำคัญกับการกระจายอำนาจสู่ท้องถิ่นพร้อมทั้งมีการสนับสนุนจากภาคส่วนต่าง ๆ ทั้งหน่วยงานส่วนกลาง ภาคประชาชน ภาคเอกชน เพื่อเพิ่มศักยภาพในการบริหารจัดการพื้นที่ของหน่วยงานส่วนท้องถิ่น ซึ่งเป็นพื้นฐานในการสร้างความเป็นนานาชาติของพื้นที่ต่อไป ดังแผนภาพประกอบนี้

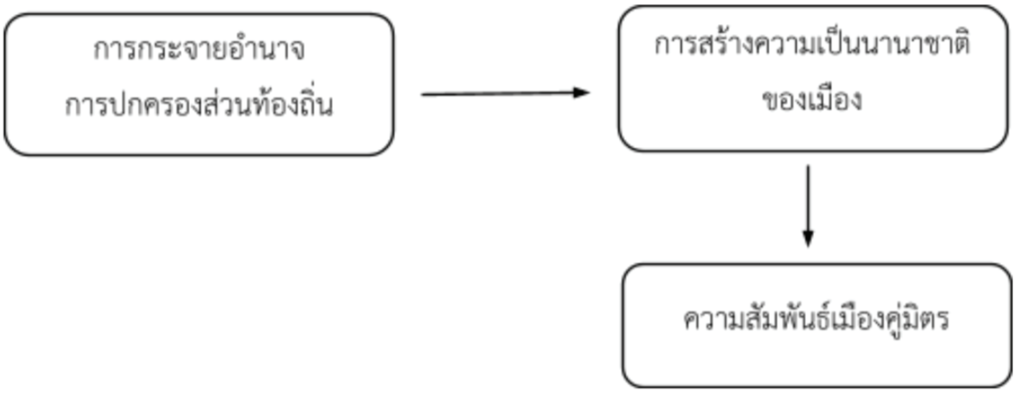
การกระจายอำนาจ
การปกครองส่วนท้องถิ่น
การสร้างความเป็นนานาชาติ
ของเมือง
ความสัมพันธ์เมืองคู่มิตร

เอกสารอ้างอิง (References)

ภาษาไทย

กนกวรรณ มะโนรมย์ และคณะ. (2553). *การศึกษานโยบายเมืองคู่มิตรด้านเศรษฐกิจ: กรณีศึกษาความร่วมมือด้านการเกษตรแบบมีพันธะสัญญายั่งยืน ระหว่างจังหวัดอุบลราชธานีและแขวงจำปาสัก ประเทศลาว พ.ศ. 2551-2552* (รายงานการวิจัย). กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

กองการต่างประเทศ สำนักปลัดกระทรวงมหาดไทย. (2557). *คู่มืองานวิเทศสัมพันธ์ Foreign Affair Manual.* กรุงเทพฯ: บริษัทบพิธการพิมพ์ จำกัด.

คณะกรรมการบริหารงานจังหวัดแบบบูรณาการจังหวัดเชียงราย. (2559). *แผนพัฒนาจังหวัดเชียงราย พศ. 2561-2564*. สืบค้น 3 มิถุนายน 2561, จาก http://www.oic.go.th/FILEWEB/CABINFOCENTER0/DRAWER013/GENERAL/DATA0000/00000029.PDF

ทนงศักดิ์ เลิศพิพัฒน์วรกุล. (2557). *เมืองเชียงแสน 2557*. สืบค้น 25 พฤษภาคม 2561, จาก https://sac.or.th/databases/archaeology/sites/default/files/article/files/ChiangSaen%202557_0.pdf.

ไทยรัฐออนไลน์. (2561, 22 มกราคม). *ดอยตุงเตรียมรับนักท่องเที่ยวเดือนแห่งความรัก ตรุษจีน.* สืบค้น 2 มิถุนายน 2561, จาก https://www.thairath.co.th/news/local/north/1183470.

ประสิทธิ สว่างศรี. (2559). *แนวทางการจัดการพื้นที่โบราณสถานเมืองเชียงแสนผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนและท้องถิ่น.* ใน *การประชุมวิชาการนเรศวรวิจัย ครั้งที่ 12 วิจัยและนวัตกรรมกับการพัฒนาประเทศ.* สืบค้น 4 กรกฎาคม 2561, จาก http://conference.nu.ac.

th/nrc12/downloadPro.php?pID=462&file=462.pdf

สถาบันวิจัยชาและกาแฟมหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง. *การวิจัยชากาแฟ* . สืบค้น 3 มิถุนายน 2561, จากhttp://web2.mfu.ac.th/other/teainsti tute/?page_id=147&lang=th

สักรินทร์ แซ่ภู่. (2554). มุมมองต่อมรดกโลกเมืองเชียงแสน:มรดกโลกเพื่อใคร. *วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง, 7*(3): 101-119.

สำนักงานสถิติจังหวัดเชียงราย. (2562). *รายงานสถิติจังหวัดเชียงราย พศ. 2561.* กรุงเทพฯ: สำนักสถิติพยากรณ์ สำนักงานสถิติแห่งชาติ.

Japan Hopper. (2561). *สวนดอกไม้กุนมะ.* สืบค้น 25 พฤษภาคม 2561, จาก https://www.japanhoppers.com/th/kanto/maebashi/kanko/1194/

Thai Tambon Prefecture. (2561). *กลุ่มทอผ้าไหมบ้านวังศิลา.* สืบค้น 18 พฤษภาคม 2561, จาก https://shorturl.asia/0Ksdx

ภาษาอังกฤษ

AL-Las. (2015). *The irreversible internationalization of local governments.* Retrieved May 26, 2018, from https://proyectoallas.net/wp-content/uploads/2018/01/The-Irreversible-Internationalization-of-Local-Governments.pdf

Centre of Excellent in Fucgal Research, *Mae Fah Luang University. Background. (2018).* Retrieved June 3, 2018, from http://archive.mfu.ac.th/other/fungalinstitute/background.php

City of Kyoto. (2014). *Kyoto City Internationalization promotion plan (revised) Aim at transforming Kyoto to a vivid multicultural City.* Kyoto: General Planning Bureau International

Relations Office.

Clark, G. and Moonen, T. (2015). *Open cities Thematic Paper 2. Internationalization.* Retrieved May 26, 2018, from https://shorturl.asia/zfvOt

Council of Local Authorities for International Relations. (2018). *Local Government International Exchange.* Retrieved May 15, 2018, from http://www.clair.or.jp/e/exchange/shimai/index.html

Cremer, R. D., de Bruin, A., Dupuis, A. (2001). International Sister-Cities: Bridging Global-local Divide. *American Journal of Economics and Sociology.* 60(1): 377-401. DOI: doi.org/10.1111/1536-7150.00066

Doitung. (2019). *The Doi Tung Development Project (DTDP).* Retrieved May 27, 2018, from http://www.doitung.org/about_mission_vision.php.

Griffith University. (2018). *The World University Rankings 2016-2017.* Retrieved February 8, 2018, from https://shorturl.asia/uT1gW

Gunma University. (2018). *Overview of Gunma University National University Corporation.* Retrieved July 10, 2018, from http://www.gunma-u.ac.jp/english/html/aboutus_001.html

J.C. de Villiers, T.J. de Coning and E.v.d.M. Smit. (2006). Towards an understanding of the success factors in international twinning and sister-city relationships. *South African Journal of Business Management. 38*(1), 1-10. DOI: 10.4102/sajbm.

v38i1.573.

Jain, P. (2005). *Japan's Subnational Government's in International Affair.* New York: Routledge.

Mae Fah Laung Foundation Under Royal Patronage. (2018). *พระตำหนักดอยตุง.* สืบค้น 3 มิถุนายน 2561, จาก http://www.maefahluang.org/?p=3277&lang=th

Ogawa, A. (2012). *Sister city as a preservation strategy.* New York: Columbia University.

O'Toole, K. (2001). Kokusaika and Internationalisation: Australian and Japanese Sister City Type Relationships. *Australian Journal of International Affairs, 55*(3), 403-419. DOI: 10.1080/10357710120095243

Shinawatra, Weeraphan. (2005). *The cultural landscape associated with the old town of Chiang Saen: the interpretation and conservation of a forgotten heritage.* Bangkok: Silpakorn University.

Takasaki City University of Economics. *University overview.* Retrieved July 12, 2018, from https://www.tcue.ac.jp/

Tourist Guide of Gunma Prefecture. (2018). *About Gunma.* Retrieved May 16, 2018, from https://www.visitgunma.jp/en/about/index.html

UNESCO. (2018). *Tomioka Silk Mill and Related site.* Retrieved July 15, 2018, from https://whc.unesco.org/en/list/1449

United Nations. (2017). *Sustainable development goal 11 Make cities and human settlements inclusive, safe, resilient and*

sustainable. Retrieved July 26, 2018, from www.sdgs.un.org/goals/goal11

World Heritage Site Tomioka Silk Mill. *Tomioka Silk Mill and Related sites.* (2018). Retrieved May 19, 2018, from http://www.tomioka-silk.jp.e.wv.hp.transer.com/tomioka-silk-mill/guide/id=736.

Zelinsky, W. (1991). The Twinning of the World: Sister Cities in Geographic and Historical Perspective. *Annals of the Association of American Geographer. 81*(1): 1-31 DOI: 10.1111/j.1467-8306.1991.tb01676.x

จากพื้นที่ควบคุม สู่ Bubble and Seal: การขยายพรมแดนความเป็นอื่น ให้กับแรงงานข้ามชาติ

From Zoning areas to Bubble and Seal: Expanding the Others of Migrant Workers

ออมสิน บุญเลิศ[1]
Omsin Boonleart

บทคัดย่อ

การดำรงอยู่ของแรงงานข้ามชาติในสังคมไทยไม่ใช่ปรากฏการณ์ใหม่ที่เพิ่งเกิดขึ้น แต่ทว่าเขา/เธอเหล่านี้มักจะไม่ถูกยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทย ผ่านการถูกทำให้มีสถานภาพ "ชั่วคราว" และผลักไปสู่ความเป็นชายขอบ หรือกระทั่งอยู่นอกสังคมไทยในหลากหลายมิติ เช่น การกำหนดให้เป็นเพียงแรงงานระดับล่าง เป็นกลุ่มเป้าหมายในการเฝ้าระวังทั้งด้านสุขอนามัยและอาชญากรรม การตกอยู่ในสภาพเสมือนไร้ตัวตนของแรงงานข้ามชาติ ยังผลักให้เขา/เธอเหล่านี้ต้องเผชิญความเสี่ยงที่เพิ่มมากขึ้นเมื่อมีการระบาดของโรคโควิด 19 ทั้งความเสี่ยงในการติดโรคและป่วย การขาดรายได้ ตกงาน ไร้ที่อยู่อาศัย และการกลายเป็นแรงงานผิดกฎหมาย เป็นต้น

บทความชิ้นนี้ พยายามนำเสนอข้อสังเกตจากมาตรการจัดการโรคโควิด 19 ที่กำลังระบาดอย่างหนัก และเป็นวิกฤติด้านสุขภาพของประเทศไทย ในมิติที่เกี่ยวข้องกับแรงงานข้ามชาติ ซึ่งเป็นกลุ่มคนที่แม้ใน

---

[1] นักวิจัยสังกัดศูนย์วิจัยนวัตกรรมสังคมเชิงพื้นที่ สำนักวิชานวัตกรรมสังคม มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

สภาวการณ์ปกติยังต้องเผชิญกับสถานภาพที่ถูกกดทับและเสมือนไร้ตัวตนทางสังคม จากที่ถูกจัดวางไว้เพียงในฐานะทรัพยากรทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อนายกรัฐมนตรี ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นตัวแทนของรัฐ มีมุมมองต่อการระบาดของโรคโควิด 19 ที่เกิดขึ้นในชุมชนแรงงานข้ามชาติว่าเป็น "การระบาดใหม่ ที่เราไม่พึงปรารถนา" เพื่อทำความเข้าใจเทคนิควิธีและปฏิบัติการที่รัฐไทยใช้เพื่อควบคุมและตอกย้ำแรงงานข้ามชาติให้อยู่ในพื้นที่ของ "ความเป็นอื่น" ของสังคมไทย

นอกจากนี้ เพื่อขยายภาพให้ชัดขึ้นว่า นโยบายดังกล่าวส่งผลกระทบต่อแรงงานข้ามชาติอย่างไร จะนำเสนอผ่านกรณีที่เกิดขึ้นในพื้นที่จังหวัดเชียงราย ที่แม้จำนวนแรงงานข้ามชาติที่ขึ้นทะเบียนในจังหวัดเชียงรายไม่ได้มีจำนวนมาก และตัวเลขการติดโควิด 19 ของแรงงานข้ามชาติไม่ได้สูง เมื่อเปรียบเทียบกับจังหวัดอื่นๆในพื้นที่ชั้นใน แต่พบว่า มาตรการของรัฐที่คิดจากศูนย์กลางและเน้นการควบคุม โดยเฉพาะการแบ่งแยกระหว่างชุมชนที่มี "คนติดเชื้อ" ออกจากชุมชนหลัก ไม่เพียงผลิตซ้ำความเป็นอื่นของแรงงานข้ามชาติให้อยู่นอกสังคมไทย แต่ยังสร้างเส้นแบ่งระหว่างแรงงานข้ามชาติด้วยกันเองเช่นกัน

คำสำคัญ: แรงงานข้ามชาติ ความเป็นอื่น มาตรการป้องกันและควบคุมโรคโควิด 19

Abstract

Given Thailand become home for migrant workers for number of years, however, they are systematically excluded from Thai society through being "temporary" and marginalized status or

even being others in various ways, such as low-level workers, target group for crime and healthcare control and monitoring. During the COVID outbreak, migrant workers have faced an increasing risks, for instance risk of contracting the disease and getting sick, lack of income, unemployment, homelessness and becoming undocumented workers.

This article presents the observations that examine the Thailand COVID 19 Prevention and Control measures in relation to migrant workers issues who is invisible and being seen as economic subject even under the normal situation. When the Prime minister who is represent the state share views of the COVID-19 outbreak occurring in the migrant workers' community as "a new outbreak that we don't want", this article aims to understand the techniques, methods and practices used by the Thai state to control and reinforce migrant workers to stay in the area of "Otherness" of Thai society.

In addition, the Covid-19 cases that occur in the area of Chiang Rai will be presented to enlarge more clearly on how does the policy affect migrant workers. Although the number of migrants registered in Chiang Rai is not large and number of migrant workers infected with COVID-19 is not high, comparing with other inner provinces. However, we found that the COVID 19 response measures that are centered and focus on control, especially the separation between communities with "infected people" from the main communities, not only reproduce the

otherness of migrant workers in Thai society, but also creates the line between migrant workers themselves.

Keyword: Migrant workers, Others, COVID 19 Prevention and Control measures

บทนำ

บทความนี้เป็นการตั้งข้อสังเกตต่อปรากฏการณ์การระบาดของโรคโควิด 19 ที่มีจุดเริ่มต้นจากคำถามที่ว่าแรงงานข้ามชาติมีตำแหน่งแห่งที่อย่างไร เมื่อมีภาวะวิกฤติด้านสุขภาพเกิดขึ้น โดยพยายามทบทวนสิ่งที่เรียกว่าปัญหาแรงงานต่างด้าวกับการบริหารจัดการสถานการณ์โควิด 19 ซึ่งเป็นประเด็นที่กลับมาเป็นที่สนใจของรัฐและสังคมไทยอีกครั้ง เมื่อพบว่ามีแรงงานข้ามชาติที่ทำงานและอาศัยอยู่ในพื้นที่ตลาดกุ้ง จ.สมุทรสาคร จำนวน 538 คน ติดเชื้อโควิด ในช่วงกลางเดือนธันวาคม พ.ศ. 2563 จนทำให้มาตรการล็อคดาวน์จังหวัดถูกประกาศใช้ทันที (PPTV online, 20 ธันวาคม 2563) นับตั้งแต่มีการระบาดของโรคโควิด 19 รัฐได้เข้ามากำกับดูแลการใช้ชีวิตและพฤติกรรมของประชาชนผ่านความรู้ด้านสุขภาพ ซึ่งความรู้ด้านสุขภาพและโรคภัยไข้เจ็บได้สร้างกฎระเบียบที่ควบคุมชีวิตของประชาชน (the organo-discipline of the institution) เมื่อบุคคลรับความรู้นี้ไปปฏิบัติ บุคคลก็จะเริ่มคิดว่าตัวเองจะมีสุขภาพดีได้อย่างไร และคิดหาวิธีต่างๆ ที่จะดูแลป้องกันตัวเองมิให้เป็นโรค การปฏิบัติเหล่านี้คือกระบวนการทำให้ประชาชนอยู่ในกฎระเบียบและอำนาจทางการแพทย์ (The medicalization of the population) ผลที่ตามมาคือ การเป็นมนุษย์มิใช่การมีเนื้อหนังมังสาแต่หมายถึงการดูแลปกป้องกลไกการทำงานของอวัยวะต่างๆเพื่อทำให้สายพันธุ์มนุษย์มี “ชีวิต” (living beings) ดำรงอยู่อย่างยืนยาวและสมบูรณ์ครบถ้วน (Roberto Esposito, 2008; Stephen J. Collier, 2009 อ้างในนฤพนธ์ ด้วงวิเศษ, 2561, น. 65) ขณะเดียวกันแรงงานข้ามชาติที่กำลังเผชิญความโกลาหลของการขึ้นทะเบียนแรงงานที่มีขั้นตอนซับซ้อนและมีค่าใช้จ่ายสูง ซึ่งเป็นเทคนิควิธีของรัฐในการควบคุมกลุ่มคนที่ไม่ใช่ไทยและกักขังเขา/เธอเหล่านี้ไว้นอกสังคมไทยอย่างดิ้นหลุด

ยากนั้น ความตื่นตระหนกและวิตกจริตจากโรคระบาดใหม่อย่างโรคโควิด – 19 ยังเผยให้เห็นถึงความเป็นอื่นของแรงงานข้ามชาติที่ถูกทำให้เข้มข้นขึ้นผ่านการกำหนดมาตรการในการควบคุมและป้องกันโรคโควิด 19 ที่เฉพาะเจาะจงสำหรับแรงงานข้ามชาติ

เมื่อรัฐไทยต้องประนีประนอมกับความต้องการทางเศรษฐกิจ ซึ่งปฏิเสธได้ยากถึงความสำคัญของแรงงานข้ามชาติ แต่ยังคงไว้ซึ่งทัศนะที่มองผ่านตรรกะว่าด้วยการเป็นพาหะนำโรคติดต่อและความเสี่ยงต่อสุขภาพประชาชนในประเทศของแรงงานต่างด้าว บทความนี้จึงสนใจการนำเอาอำนาจความรู้ด้านการแพทย์มาใช้ในการควบคุมผู้คนที่รัฐกำหนดนิยามว่าคือ “แรงงานต่างด้าว” ด้วยการตรวจสอบการผนวกเอาหลักการและข้อบังคับเกี่ยวกับสุขภาพของแรงงานข้ามชาติ ตลอดจนการตรวจสุขภาพและการประกันสุขภาพภายใต้ระบบการขึ้นทะเบียนแรงงานข้ามชาติที่เกิดขึ้นมาในราวพุทธศตวรรษที่ 2530 และจะใช้แนวคิดชีวอำนาจมาศึกษาและวิเคราะห์อำนาจที่รัฐใช้ในการกำกับชีวิตของแรงงานข้ามชาติอย่างละเอียด ทั้งนี้ ชีวอำนาจเป็นอำนาจที่มุ่งกระทำต่อร่างกายมนุษย์ แทรกซึมอยู่ทั่วไปและขับเคลื่อนไปตามบริบทสังคม เป็นอำนาจจากภายนอกที่กระทำต่อชีวิตหนึ่งๆ ดำเนินไปสองรูปแบบที่ไม่ได้ขัดแย้งกัน คือ การสร้างวินัย (disciplines: an anatomo-politics of the human body) เป็นอำนาจที่วางศูนย์กลางไว้ตรงร่างกายมนุษย์และมองมันในฐานะเป็นเครื่องจักรใช้งานชิ้นหนึ่งๆ ซึ่งมีหน้าที่เฉพาะ และการควบคุมกำกับ (regulatory controls: a biopolitics of the population) เป็นอำนาจที่วางศูนย์กลางไว้ตรงร่างกายของมนุษย์เช่นกัน แต่มองในฐานะเป็นกลไกเผ่าพันธุ์ชีวิตที่รองรับกระบวนการทางชีววิทยาทั้งหลายของประชากรโดยภาพรวม เช่น การสืบพันธุ์ การเกิด การตาย สุขภาพ ความคาดหวังในชีวิต ตลอดจนการมีอายุยืน เพราะเป็นเรื่องของกลไปทางชีววิทยา ทั้งสองรูปแบบของการบริหารอำนาจที่มีต่อชีวิต

(ผ่านร่างกาย) คือลักษณะของชีวอำนาจที่ลงทุนกับชีวิตมนุษย์ (Foucault, 1998 อ้างใน สุมาลี มหณรงค์ชัย, 2563, น. 11 – 12)

นอกจากนี้ ภายใต้วัตถุประสงค์ในการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจเทคนิควิธีและปฏิบัติการที่รัฐไทยใช้เพื่อควบคุมและตอกย้ำแรงงานข้ามชาติให้อยู่ในพื้นที่ของ “ความเป็นอื่น” ของสังคมไทย ขอบเขตในการศึกษาครั้งนี้จึงให้ความสนใจกับปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นท่ามกลางสภาวการณ์ของการเมืองว่าด้วยสุขภาพในยุคโควิด 19 ทั้งในระดับประเทศและในพื้นที่เมืองชายแดนอย่างเช่นจังหวัดเชียงราย ในขณะเดียวกันก็สนใจการตอบสนองของแรงงานข้ามชาติที่มีต่อการควบคุมและคัดกรองของรัฐภายใต้วาทกรรมว่าการมีสุขภาพดีปราศจากโรคภัยและความมั่นคงปลอดภัยของประชาชนภายในประเทศที่รัฐพยายามผสานเข้าเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวันของผู้คน

(อำนาจ/ความรู้) สุขภาพกับแรงงานข้ามชาติ

สำนักบริหารแรงงานต่างด้าว กระทรวงแรงงาน ได้เผยแพร่สถิติแรงงานข้ามชาติจากประเทศเพื่อนบ้านที่ขึ้นทะเบียนได้รับใบอนุญาตทำงาน ณ เดือนกันยายน พ.ศ.2564 มีจำนวนทั้งหมด 2,156,601 คน (กรมจัดหางาน, 2564ก) โดยทั้งหมดนี้ต้องผ่านการตรวจสุขภาพ ไม่เป็นโรคต้องห้าม 6 โรค (และต้องตรวจคัดกรองโรคโควิด-19 ตามมติครม. 29 ธันวาคม 2563) และอยู่ภายใต้ระบบประกันสุขภาพอย่างใดอย่างหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นประกันสังคม หรือประกันสุขภาพแรงงานต่างด้าว ซึ่งข้อกำหนดดังกล่าวอยู่ภายใต้หลักการที่ว่าเพื่อให้แรงงานข้ามชาติสามารถเข้าถึงหลักประกันทางสุขภาพต่างๆ และลดภาระด้านการสาธารณสุขของประเทศไทยโดยเฉพาะด้านค่าใช้จ่าย อย่างไรก็ตาม ไม่ใช่แรงงานข้ามชาติที่อาศัยและทำงานในประเทศไทยทุกคนจะสามารถขึ้นทะเบียนใบอนุญาตทำงานได้ ไม่ว่าจะด้วยเงื่อนไขข้อจำกัดของระเบียบขั้นตอนการขึ้นทะเบียนที่ซับซ้อน ค่า

ใช้จ่ายสูง และระยะเวลาที่จำกัด ทำให้แรงงานข้ามชาติยังคงถูกมองว่าเป็นปัญหาด้านสาธารณสุข และอาจเป็นพาหะนำโรคมาสู่คนไทยได้ (กรุงเทพธุรกิจ, 18 พฤศจิกายน 2562) จึงจำเป็นต้องเฝ้าระวังและควบคุมเพื่อไม่ให้แรงงานข้ามชาติเป็นแหล่งแพร่เชื้อโรค ซึ่งการผลิตสร้างให้ "แรงงานต่างด้าวเป็นพาหะนำโรค" นั้นผูกติดกับทัศนะที่ใหญ่กว่าด้วยการจัดวางตำแหน่งแห่งที่ของแรงงานข้ามชาติในฐานะที่เป็นการคุกคามความเป็นอยู่ที่ดี (well-being) ของชาติ (Unger et al., 2019, pp. 530) ดังนั้นจึงพบว่าความรู้ทางการแพทย์และสาธารณสุขได้กลายเป็นอีกหนึ่งเครื่องมือที่รัฐไทยนำมาใช้ในการตรวจตราสอดส่องและควบคุมแรงงานข้ามชาติ ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทสังคมการเมืองที่สัมพันธ์กับการให้ความหมายของความเป็น แรงงานต่างด้าวและความเป็นคนไทยในแต่ละยุคสมัย

แรงงานข้ามชาติเป็นที่ต้องการและเป็นส่วนหนึ่งในการเติบโตทางเศรษฐกิจของไทยมาตั้งแต่ยุคก่อนรัฐชาติสมัยใหม่ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าแรงงานชาวจีนที่เข้ามาทำงานรับจ้างในกิจการหลากหลายประเภท เช่น โรงสี เหมือง รถลาก เป็นแรงงานข้ามชาติรุ่นแรกของรัฐไทย โดยในยุคนั้นการกำกับควบคุมจะเน้นที่การเสียภาษีเป็นหลัก[2] แรงงานชาวจีนมีอิสระในการทำงานรับจ้างและการเดินทางเคลื่อนย้าย จนในปี พ.ศ. 2459 ได้มีการออกกฎหมายโดยกำหนดให้กรรมกรลากรถซึ่งส่วนใหญ่เป็นแรงงานชาวจีน ต้อง

---

[2] ชาวจีนอพยพจะต้องเสียภาษีรายหัวแทนการถูกเกณฑ์เป็นแรงงานไพร่ที่เรียกว่าการผูกปี้ โดยอัตราการเสียเงินแทนแรงงานเกณฑ์แตกต่างกันไปตามสมัย ก่อนสมัยรัชกาลที่ 3 เสียคนละ 1 บาท 50 สตางค์ในทุกๆ 3 ปี ในสมัยรัชกาลที่ 4 เพิ่มค่าแรงชาวจีนเป็น 4.50 บาท อัตรานี้เปลี่ยนแปลงไปตามภูมิภาค ภูมิภาคที่มีชาวจีนมากอัตราการเก็บค่าแรงจะเพิ่มขึ้น การผูกปี้ข้อมือจีนถูกยกเลิกในปี พ.ศ. 2452 แต่คงให้เก็บเงินค่าแรงช่วยราชการแทน คนละ 6 บาทต่อปี (รังสรรค์ ธนพรพันธุ์, 2527) ทั้งนี้ รัฐบาลสยามจำเป็นต้องพึ่งแรงงานจีนเพื่อพัฒนาประเทศ เงินรายได้ที่รัฐได้จากชาวจีน มาจากภาษีทางอ้อมที่เพิ่มจำนวนสูงขึ้นทุกปี เช่น จากภาษีฝิ่น ภาษีบ่อนการพนัน ภาษีสุรา อบายมุขเหล่านี้จูงใจให้กรรมกรจีน (กุลี) อุดหนุนเป็นส่วนใหญ่ ทำรายได้ให้รัฐมากกว่าเงินจากการผูกปี้ (ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2560, น. 30)

จดทะเบียนใบอนุญาตทำงานโดยมีข้อกำหนดว่าจะต้องมีร่างกายแข็งแรงและพูดภาษาไทยได้[3] ระเบียบดังกล่าวเกิดขึ้นท่ามกลางกระแสความไม่ไว้วางใจ อคติ (ศันสนีย์ วีระศิลป์ชัย, 2561) และการเหยียดเชื้อชาติ แม้ว่าชาวจีนจะเป็นกลุ่มที่มีความสำคัญในฐานะแรงงานในการพัฒนาเศรษฐกิจของไทยในสมัยนั้นก็ตาม และที่น่าสังเกตคือ ความรู้ทางการแพทย์และการสาธารณสุขสมัยใหม่ ได้ถูกนำมาใช้ในเป็นเครื่องมือในการสอดส่องดูแลและจัดการชีวิตความเป็นอยู่และร่างกายของกลุ่มคนเหล่านี้อีกด้วย ทั้งนี้ การเป็นโรคของปัจเจกชนมิได้เป็นแต่เพียงปัญหาส่วนบุคคล แต่รัฐมองว่าเป็นปัญหาร่วมหรืออันตรายต่อสังคมส่วนรวม (ทวีศักดิ์ เผือกสม, 2550, น. 100) การแบ่งแยกความเป็นคนอื่นออกจากความเป็นไทยโดยผูกติดกับสัญชาติและการจับจ้องการเคลื่อนย้ายข้ามพรมแดน ถูกทำให้ชัดเจนและเป็นทางการขึ้นเมื่อมีการประกาศใช้พระราชบัญญัติคนเข้าเมือง พ.ศ. 2470[4] โดยนอกจากการตรวจตราสอดส่องคนข้ามแดนของรัฐจะกระทำผ่านเอกสารทางการที่ระบุตัวตนหรือหนังสือเดินทางและการพิสูจน์ฐานะทางการเงินแล้ว สุขภาพร่างกายก็เป็นสิ่งที่รัฐให้ความสำคัญ เพราะร่างกายที่อ่อนแอนอกจากจะไร้ศักยภาพในการผลิตแล้ว ยังบ่อนทำลายความมั่งคั่งของรัฐโดยรวมอีกด้วย ซึ่งมาจากแนวความคิดในการเพิ่มประชากรด้วยการลดอัตราการตายด้วยการใช้แนวทางป้องกัน ระงับโรคระบาดโดยการทำลายที่ตัวต้นเหตุ และตัดหนทางที่จะทำให้โรคแพร่ระบาดเพื่อป้องกันประเทศให้

---

[3] สมัยรัชการที่ 6 พ.ศ. 2459 โปรดให้ตรากฎหมายกำหนดให้กรรมกรลากรถ ต้องจดทะเบียนใบอนุญาตทำงาน อัตราฉบับละ 3 สตางค์ โดยมีระเบียบว่า ผู้ประกอบอาชีพนี้ จะต้องมีร่างกายแข็งแรง มีอายุระหว่าง 18 – 40 ปี และพูดภาษาไทยได้ นับเป็นก้าวแรกของการมีกฎหมายกำหนดมาตรฐานการใช้แรงงานและควบคุมอาชีพคนต่างด้าว (ศิลปวัฒนธรรม, 2564)

[4] ในปีเดียวกันนี้ ได้มีการจัดตั้งสำนักงานตรวจคนเข้าเมืองด้วย การเกิดขึ้นของหน่วยงานรัฐและกฎหมายดังกล่าวนับเป็นการสิ้นสุดของแนวคิดการเดินทางอย่างอิสระข้ามพรมแดนของคนต่างชาติ และเป็นการเริ่มต้นศักราชของการมองคนข้ามแดนด้วยสายตาที่ไม่ไว้วางใจและสงสัย แม้ว่าในความเป็นจริง อำนาจในการตรวจตราของเจ้าหน้าที่และกฎหมายจะกระจุกตัวอยู่เพียงในส่วนกลางก็ตามที (ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี, 2560, น. 37)

รับโรคมาจากประเทศอื่น (ทวีศักดิ์ เผือกสม, 2550, น.142) ดังนั้นจึงพบว่าในข้อกำหนดลักษณะต้องห้ามของคนต่างด้าวมีข้อกำหนดเรื่องโรคต้องห้ามและมีการจัดตั้งหน่วยงานที่ทำหน้าที่เฉพาะในการตรวจตราควบคุมสุขภาพของคนที่ไม่ใช่ไทยที่จะเข้ามาในพรมแดนของประเทศ คือ แพทย์ตรวจคนเข้าเมือง และต่อมาโรคต้องห้ามยังถูกใช้เพื่อกำกับควบคุมว่าคนที่ไม่ใช่ไทยคนใดสามารถที่จะเข้ามาอยู่อาศัยอย่างถาวรในประเทศไทยได้ตามกฎหมายคนเข้าเมืองฉบับปัจจุบัน ซึ่งการกำหนดโรคต้องห้ามก็ปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์สาธารณสุขทั้งในประเทศและระดับโลกในช่วงเวลาของการออกกฎหมายฉบับนั้นๆ[5]

อย่างไรก็ตาม การกำกับควบคุมแรงงานข้ามชาติของรัฐไทยอย่างเข้มงวดภายใต้เหตุผลความมั่นคง ด้วยการใช้ระบบเอกสารทางการในการตรวจตราการเคลื่อนย้ายทั้งข้ามพรมแดนรัฐชาติและออกนอกพื้นที่ชายแดน และการจำกัดอาชีพและพื้นที่ทำงานของแรงงานข้ามชาติจากประเทศเพื่อนบ้าน เช่น เมียนมา ลาว กัมพูชา การขึ้นทะเบียนแรงงานข้ามชาตินับตั้งแต่ปลายทศวรรษ 2530 อาจมองว่าเป็นการประนีประนอมกับแรงกดดันของทุนนิยมเสรีนิยมใหม่ของรัฐไทยเพื่อให้สามารถจ้างแรงงานเหล่านี้ อย่างไรก็ตามแนวคิดเรื่องความมั่นคงของรัฐกลับถูกใช้ผ่านเครื่องมือทางการแพทย์และการสาธารณสุข กล่าวคือนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 แรงงานข้ามชาติต้องตรวจสุขภาพก่อนขอใบอนุญาตทำงาน และกระทรวงสาธารณสุขกลายเป็นอีกหน่วยงานสำคัญในการดำเนินนโยบายบริหารจัดการแรงงานต่างด้าวของรัฐ

---

[5] กฎกระทรวงฉบับล่าสุดที่ออกตามพรบ.คนเข้าเมือง พ.ศ. 2522 ได้กำหนดโรคต้องห้ามสำหรับคนต่างด้าวที่เข้ามาในประเทศหรือเข้ามามีถิ่นถาวรในประเทศ ได้แก่ โรคเรื้อน ไม่เคยถูกยกเลิกเลย โรควัณโรคซึ่งเป็นอีกโรคที่ถูกประกาศเป็นโรคต้องห้ามมาตั้งแต่มีกฎหมายคนเข้าเมือง แต่ปัจจุบันได้กำหนดว่าเฉพาะในระยะอันตราย ส่วนโรคเท้าช้างในระยะที่ปรากฏอาการเป็นที่รังเกียจแก่สังคม โรคยาเสพติดให้โทษ และโรคซิฟิลิส ระยะที่ 3 เริ่มประกาศใช้ในปีพ.ศ. 2523 และโรคต้องห้ามที่เพิ่งประกาศล่าสุดในปีพ.ศ. 2563 คือ โรคโควิด -19 อย่างไรก็ตามมีบางโรคที่ต่อมาถูกประกศยกเลิก ได้แก่ โรคริดสีดวงตา (ประกาศใช้ พ.ศ. 2470 – ยกเลิก พ.ศ. 2523) โรคกามโรค (ประกาศใช้ พ.ศ. 2470 – ยกเลิก พ.ศ. 2494) โรคกาฬโรค (ประกาศใช้ พ.ศ. 2494 – ยกเลิก พ.ศ. 2523) โรคเอดส์ (ประกาศใช้ พ.ศ. 2529 – ยกเลิก พ.ศ. 2535)

และภายใต้แนวความคิดหลักในการควบคุมการระบาดของโรคติดต่อที่มากับคนข้ามแดนเหล่านี้ เพื่อไม่ให้เป็นภาระด้านสาธารณสุข และการเสียโอกาสทางสาธารณสุขของประชาชนไทย มีการแต่งตั้งคณะกรรมการควบคุมป้องกันโรคในแรงงานต่างด้าว ทำหน้าที่กำหนดการตรวจสุขภาพและกำหนดโรคที่จะควบคุมป้องกัน[6] และกรมควบคุมโรคและสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดเป็นหน่วยงานในทางปฏิบัติ ทั้งการตรวจสุขภาพ ส่งเสริมสุขภาพและป้องกันโรค และเฝ้าระวังโรคติดต่อ (ชไมพันธุ์ สันติกาญจน์, พัฒน์วดี กมลศิริพิชัยและพิชญา ตันติเศรณี, 2543, น.75 - 76)

สืบเนื่องจากการตรวจสุขภาพของแรงงานข้ามชาติ ทำให้พบโรคติดต่อที่สำคัญและเป็นปัญหาทางด้านสาธารณสุขของประเทศไทย ในปี พ.ศ. 2541 รัฐไทยจึงเริ่มขายประกันสุขภาพให้กับแรงงานต่างด้าวตามความสมัครใจ และต่อมาดำเนินการจัดระบบการบริการสุขภาพแรงงานข้ามชาติอย่างเป็นระบบตั้งแต่ปี พ.ศ. 2544 และขยายขอบเขตถึงผู้ติดตามแรงงานข้ามชาติในปี พ.ศ. 2544 (สำนักข่าว Hfocus เจาะลึกระบบสุขภาพ, 23 ธันวาคม 2559) หลังเข้าสู่ระบบการประกันสุขภาพแล้ว แรงงานข้ามชาติจะได้รับสิทธิประโยชน์และบริการทางการแพทย์แบบครบถ้วนทั้งในด้านการรักษาพยาบาล การส่งเสริมสุขภาพ การควบคุมป้องกันโรค และการฟื้นฟูสภาพตามหลักเกณฑ์และเงื่อนไขที่กระทรวงสาธารณสุขกำหนด นอกจากนี้แรงงานข้ามชาติยังสามารถเข้าระบบบริการสุขภาพโดยผ่านระบบประกันสังคมของกระทรวงแรงงานตลอดอายุการทำงาน โดยแรงงานข้ามชาติในระบบประกันสังคมนั้นจะได้รับบริการทางการแพทย์เช่นเดียวกันกับระบบสิทธิบัตรประกันสุขภาพ ยกเว้นกิจกรรมการส่งเสริมสุขภาพและป้องกันโรคที่สิทธิประกันสังคมแรงงานข้ามชาตินั้นจะไม่มีงบประมาณสนับสนุนในด้านนี้

---

[6] ในการตรวจสุขภาพแรงงานข้ามชาตินั้น กระทรวงสาธารณสุขจะกำหนดโรคและแนวทางปฏิบัติไว้ 2 ลักษณะคือ โรคที่ให้ดำเนินการผ่อนปรนแต่ต้องให้มีการป้องกันรักษา และโรคต้องห้ามมิให้แรงงานต่างด้าวทำงานและไม่มีการผ่อนปรน

(เบญจพร ทองมากและวรวิทย์ มิตรทอง 2564, น.54 - 55)

การสร้างระบบการจัดการสุขภาพของแรงงานข้ามชาติภายใต้ระบบการขึ้นทะเบียนใบอนุญาตทำงานดังกล่าวสะท้อนว่าด้านหนึ่งรัฐต้องสร้างมาตรการในการควบคุม ร่างกายของแรงงานข้ามชาติเพื่อให้มั่นใจว่าจะมีแรงงานที่แข็งแรงและมีศักยภาพในการผลิต เอื้อต่อการเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศ อีกด้านหนึ่งก็เพื่อควบคุมคนที่ไม่ใช่ไทยไม่ให้สร้างภัยคุกคามความมั่นคงของรัฐ ด้วยการสร้างกฎเกณฑ์ด้านสุขภาพในการสอดส่องจับตามองคนที่แม้ว่าจะไม่เจ็บป่วยแต่อาจเป็นพาหะของโรคโดยที่ไม่ได้แสดงอาการ และควบคุมไม่ให้แรงงานเจ็บป่วยทำให้ต้องแบกรับภาระค่าใช้จ่ายงบประมาณด้านสาธารณสุข กระทบต่อการบริการสุขภาพของประเทศ เนื่องจากต้องจำเป็นต้องดูแลรักษาแรงงานข้ามชาติเพื่อป้องกันสุขภาพของประชาชนไทยเป็นหลัก ขณะเดียวกันก็ต้องจัดบริการสุขภาพให้แก่ประชาชนไทยอีกด้วย (กรุงเทพธุรกิจ, 18 พฤศจิกายน 2562) ดังนั้น จึงพบความพยายามของรัฐไทยทุกยุคทุคสมัยในการทำให้แรงงานข้ามชาติทุกคนต้องขึ้นทะเบียนขอใบอนุญาตทำงานจนกระทั่งปัจจุบัน

แรงงานข้ามชาติในยุคโรคระบาดใหญ่ทั่วโลก (Pandemic)

นับตั้งแต่มีการระบาดของโรคโควิด – 19 ในประเทศไทยเมื่อต้นปีพ.ศ. 2563[7] รัฐไทยมีความพยายามในการควบคุมและป้องกันการแพร่ระบาดของเชื้อโรค โดยจัดตั้งหน่วยงานเฉพาะ/ระบบบัญชาการเหตุการณ์เพิ่มเติมจากหน่วยงานของกระทรวงสาธารณสุขที่มีหน้าที่รับผิดชอบโดยตรง ออก

---

[7] วันที่ 30 ธันวาคม 2562 มีรายงานว่าพบการระบาดของกลุ่มโรคทางเดินหายใจแบบไม่ทราบสาเหตุในประเทศจีนและมีการแพร่ระบาดที่เกิดขึ้นเป็นวงกว้าง ประเทศไทยพบผู้ป่วยรายแรก ต่อมาองค์การอนามัยโรคประกาศชื่ออย่างเป็นทางการว่า โรคทางเดินหายใจที่เกิดจากไวรัสโคโรนาพันธุ์ใหม่ หรือ “โควิด – ไนน์ทีน” (COVID-19) เพื่อป้องกันความสับสนและการหลีกเลี่ยงไม่ให้ประเทศหรือสถานที่ใดถูกตีตราว่าเป็นต้นตอของการแพร่ระบาด ซึ่งยังรวมถึงการตั้งชื่อสายพันธุ์ต่างๆของเชื้อโรคโควิด – 19 และวันที่ 11 มีนาคม พ.ศ. 2563 องค์การอนามัยโลกประกาศให้โรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 เป็นโรคที่มีการระบาดใหญ่ทั่วโลก (Pandemic) (BBC NEWS, 1 มิถุนายน 2564)

มาตรการที่เน้นการสกัดกั้นการนำเชื้อเข้าสู่ประเทศไทย และการยับยั้งการระบาดภายในประเทศ โดยวันที่ 24 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2563 ได้ประกาศให้โรคโควิด – 19 เป็นโรคติดต่ออันตราย ลำดับที่ 14 ของประเทศไทย (กรุงเทพธุรกิจ, 12 เมษายน 2563) ซึ่งทำให้ผู้ที่จะเดินทางเข้า-ออกประเทศไทยต้องผ่านการคัดกรองโรคตามที่รัฐกำหนด และต่อมาได้กลายเป็นอีกหนึ่งโรคที่แรงงานข้ามชาติจะต้องตรวจเพื่อใช้ในการยื่นขอใบอนุญาตทำงาน ซึ่งเป็นการเพิ่มค่าใช้จ่ายที่แรงงานข้ามชาติจะต้องจ่ายในการขึ้นทะเบียนใบอนุญาตทำงาน ขณะที่อัตราค่าใช้จ่ายเดิมหลายคนยังไม่สามารถที่จะจ่ายได้ การเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ของผู้ป่วยและมีผู้เสียชีวิต ทำให้รัฐบาลประกาศใช้มาตรการควบคุมการแพร่ระบาดอย่างเข้มข้น ผ่านการประกาศใช้พ.ร.ก.ฉุกเฉินตั้งแต่ปลายเดือนมีนาคม พ.ศ.2563 ไปจนถึงการปิดพรมแดนเข้า-ออกระหว่างประเทศ การสั่งปิดกิจการและสถานที่เสี่ยงชั่วคราว การห้ามประชาชนออกนอกเคหะสถานตามช่วงเวลาที่กำหนด รวมถึงการห้ามเคลื่อนย้ายแรงงานข้ามชาติโดยเฉพาะในช่วงเทศกาลสงกรานต์ ทำให้แรงงานข้ามชาติจำนวนมากที่ไม่มั่นใจเกี่ยวกับสถานการณ์การแพร่ระบาด และไม่สามารถแบกรับภาระค่าใช้จ่ายจากผลกระทบของคำสั่งปิดกิจการเพื่อป้องกันการระบาดของโควิด - 19 หรือการดูแลสุขภาพตนเอง ได้ตัดสินใจเดินทางกลับประเทศต้นทาง (สยามรัฐออนไลน์, 20 มีนาคม 2563) ส่วนแรงงานข้ามชาติที่ตัดสินใจอยู่ในประเทศไทยต่อไปหรืออาจกลับประเทศต้นทางไม่ทันก่อนการปิดด่าน ก็ต้องถูกควบคุมผ่านมาตรการห้ามเคลื่อนย้ายแรงงานต่างด้าวออกนอกพื้นที่และการขึ้นทะเบียนใบอนุญาตทำงาน (ยงยุทธ แฉล้มวงษ์และสิรวิชญ์ รัตนประทีปทอง, 2563) แรงกดดันจากภาคธุรกิจและความกังวลต่อการขาดแคลนแรงงานทำให้รัฐออกมาตรการผ่อนผันให้แรงงานข้ามชาติสามารถอยู่และทำงานได้ แม้ว่าใบอนุญาตทำงานจะหมดอายุก็ตาม แต่ยังเน้นย้ำว่าเป็นการผ่อนผันเพื่อให้ไปขึ้นทะเบียน

ใบอนุญาตทำงาน (กรมจัดหางาน, 2564ข) การกำหนดช่วงเวลาของการผ่อนผันและการขึ้นทะเบียนที่ไม่คงเส้นคงวา ทำให้แรงงานข้ามชาติยังคงเป็นแรงงานชั่วคราว (ถาวร) ต่อไป มาตรการดังกล่าวสะท้อนถึงความหวาดระแวงที่มีต่อแรงงานข้ามชาติที่มีอยู่อย่างเข้มข้น โดยเฉพาะกลุ่มที่ไม่มีเอกสารตามกฎหมาย แม้อีกด้านหนึ่งจะไม่ปฏิเสธว่าแรงงานข้ามชาติมีความจำเป็นต่อเศรษฐกิจไทย จึงยังคงใช้กระบวนการรับรองสถานะพลเมืองทางเศรษฐกิจให้กับแรงงานข้ามชาติ ซึ่งการทำให้เป็นแรงงานที่ถูกต้องตามกฎหมายด้วยการขึ้นทะเบียน ช่วยให้แรงงานข้ามชาติมีสวัสดิการและเข้าถึงทรัพยากรต่างๆ มากขึ้น (อานันท์ กาญจนพันธุ์และ ชัยพงษ์ สำเนียง, 2560, น. 47) นอกจากนี้ ยังถูกจับจ้องมากกว่าปกติจากหน่วยงานด้านสาธารณสุขในฐานะที่เป็นกลุ่มเสี่ยงในการแพร่เชื้อโรคโควิด – 19 มีการกำหนดแนวปฏิบัติที่เฉพาะเจาะจงและการจัดจำแนกการตรวจตราควบคุมที่ชัดเจนเฉพาะกลุ่มแรงงานข้ามชาติ (กรมควบคุมโรค, 2563)

ท่ามกลางวาทกรรมไม่ประมาท การ์ดไม่ตก การส่งเสริมแนวทางการดำรงชีวิตแบบชีวิตวิถีใหม่ (New Normal) และมาตรการ D-M-H-T-T ที่ศูนย์บริหารสถานการณ์โควิด – 19 (ศบค.) เน้นย้ำกับสังคมไทยมาอย่างต่อเนื่อง ได้เกิด “การระบาดใหม่” ขึ้นในช่วงปลายปี พ.ศ. 2563 โดยพบผู้ป่วยติดเชื้อจำนวนมากในชุมชนแรงงานข้ามชาติตลาดกุ้ง จ.สมุทรสาคร และทำให้เกิดการแพร่ระบาดในพื้นที่อื่นเป็นวงกว้าง แรงงานข้ามชาติจึงถูกจับจ้องในฐานะผู้ที่ทำให้เกิดการระบาดใหม่ที่ “ไม่พึงปรารถนา”(BBC NEWS, 20 ธันวาคม 2563) การปฏิเสธว่าการระบาดครั้งนี้ไม่ใช่การระบาดระลอกสองแต่เป็นการระบาด “ระลอกใหม่” ไม่มีความเกี่ยวข้องกับการระบาดที่ผ่านมา เพราะเกิดจากการลักลอบเข้าเมืองอย่างผิดกฎหมายของคนต่างด้าวเป็นเหตุผลให้รัฐนำมาตรการควบคุมขั้นสูงสุดในการล็อคดาวน์ทั้งจังหวัดมาใช้ การไม่ปฏิบัติตามกฎเกณฑ์การเข้าเมืองและบรรทัดฐานทางสังคมในช่วง

เวลาวิกฤติโรคระบาดของแรงงานข้ามชาติ จึงกลายเป็นภัยคุกคามร้ายแรงเข้ามาทำร้ายสังคมไทย (ไทยโพสต์, 24 พฤษภาคม 2564) ที่จะต้องกำจัดให้หมดไป ภายใต้วาทกรรมจัดระเบียบแรงงานข้ามชาติที่ปฏิบัติการผ่านการตรวจตราคุมเข้มทุกพื้นที่ที่มีแรงงานข้ามชาติ เช่น พื้นที่ชายแดน สถานประกอบการ เป็นต้น ขณะที่รัฐกลับนำแนวทางการควบคุมเชิงพื้นที่ตามความรุนแรงของการแพร่ระบาด และจำนวนผู้ติดเชื้อในจังหวัด[8] มาใช้แทนการประกาศล็อคดาวน์ในพื้นที่อื่นๆ เพราะไม่อยากให้กระทบเศรษฐกิจฐานราก และอาจเกี่ยวข้องกับการต้องเยียวยาและฟื้นฟูผู้ได้รับผลกระทบอีกด้วย มาตรการดังกล่าวนอกจากจะสร้างความเกลียดกลัวแรงงานข้ามชาติในฐานะที่เป็นคนแพร่เชื้อโรคต่อสังคมไทยแล้ว ยังทำให้นายจ้างบางส่วนกลัวความผิดและลอยแพ/ส่งกลับลูกจ้างที่เป็นแรงงานข้ามชาติอีกด้วย (ข่าวสดออนไลน์, 23 ธันวาคม 2563)

มาตรการควบคุมการแพร่ระบาดของโรคโควิด – 19 ในพื้นที่ จ.สมุทรสาคร ยังกลายเป็นแนวทางให้กับการควบคุมการแพร่ระบาดของโรคโควิด – 19 เมื่อเกิดการระบาดระลอกสาม (ตั้งแต่วันที่ 1 เมษายน พ.ศ. 2564) ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคลัสเตอร์โรงงานอุตสาหกรรม แคมป์คนงานก่อสร้าง หรือตลาดค้าส่งขนาดใหญ่ที่มีแรงงานข้ามชาติทำงานอยู่จำนวนมาก โดยกรมควบคุมโรคได้แนะนำมาตรการที่เรียกว่า มาตรการป้องกันควบคุมโรคในพื้นที่เฉพาะ (Bubble and Seal)[9] เพื่อการป้องกันและควบคุมโรคโดยที่

---

[8] พื้นที่แต่ละสีจะมีข้อกำหนดที่แตกต่างกันไป ไม่ว่าจะเกี่ยวกับการเดินทางระหว่างจังหวัด การจัดกิจกรรมรวมกลุ่ม การเปิด/ปิดสถานที่ การบริการในร้านอาหาร เป็นต้น ซึ่งแรงงานข้ามชาตินอกจากจะต้องอยู่ภายใต้ข้อกำหนดดังกล่าว ยังไม่สามารถเดินทางเคลื่อนย้ายได้อย่างอิสระ และต้องขึ้นทะเบียนใบอนุญาตทำงานที่มีขั้นตอนเพิ่มขึ้นไม่ว่าจะเป็นการตรวจคัดกรองหาเชื้อโควิดและการบันทึกข้อมูลอัตลักษณ์บุคคล

[9] การดำเนินกิจการภายใต้การปฏิบัติตามมาตรการควบคุมป้องกันโรคอย่างเคร่งครัด โดยการ Bubble จะใช้สำหรับแรงงานพักอาศัยนอกโรงงาน โดยการควบคุมการเดินทางระหว่างที่ทำงานกับที่พักอาศัย ระหว่างเดินทางคนงานไม่สามารถแวะกลางทางได้ และเมื่อกลับถึงที่พักแล้วต้องอยู่ภายในเคหะสถานเท่านั้น และการ Seal ใช้สำหรับกรณีที่มี

สถานประกอบการที่พบผู้ติดเชื้อให้ยังคงดำเนินกิจการได้ สามารถควบคุมการแพร่กระจายของโรคทั้งในสถานประกอบการและการแพร่สู่ชุมชนได้ โดยเป็นการควบคุมการระบาดของโรคในสถานประกอบการ เรือนจำ หรือที่พักคนงาน ที่มีคนทำกิจกรรมร่วมกันเป็นประจำมากกว่า 500 คนขึ้นไป[10] แม้ว่าแนวทางดังกล่าวจะกำหนดว่าเหมาะสำหรับพื้นที่ที่มีคนมาทำกิจกรรมร่วมกันตั้งแต่ 500 คนขึ้นไป แต่ในทางปฏิบัติหลายพื้นที่กลับใช้มาตรการดังกล่าวเพียงเพราะเป็นกิจการที่ลูกจ้างส่วนใหญ่เป็นแรงงานข้ามชาติ เช่น กรณีแคมป์ก่อสร้างในกรุงเทพมหานคร (Wanpen Puttanont, 2564) โรงงานใน จ.พังงา (สำนักข่าวกรมประชาสัมพันธ์, 14 ตุลาคม 2564) เป็นต้น สะท้อนว่านอกจากเชื้อโรคและพาหะจะถูกสอดส่องและควบคุมไม่ให้สร้างภัยคุกคามความมั่นคงของรัฐแล้ว คนเป็นโรคจะต้องถูกควบคุมอยู่ในพื้นที่พิเศษต่างหากที่แยกจากสังคมทั่วไป เช่น โรงพยาบาล และต้องให้รัฐกำจัด (โรคที่อยู่ในร่างกาย) เสียก่อนจึงจะสามารถเข้ามาอยู่ในสังคมปกติได้ ไม่เพียงเฉพาะคนเป็นโรคเท่านั้น เพราะคนที่ไม่ได้เป็นโรคก็ต้องถูกเพ่งจับตามองอย่างระแวดระวังว่าอาจจะเป็นพาหะของโรคโดยที่ไม่ได้แสดงอาการภายนอกก็ได้ (ทวีศักดิ์ เผือกสม, 2550, น.115 – 116) โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนที่รัฐต้องตรวจตราสอดส่องนั้นไม่ใช่ประชาชนของรัฐอีกด้วย กฎเกณฑ์

ที่พักอาศัยให้แรงงานอยู่ในรั้วเดียวกัน โดยเป็นการควบคุมไม่ให้คนงานออกไปนอกพื้นที่โรงงาน และลักษณะสถานการณ์ระบาดที่แนะนำให้ดำเนินมาตรการ Bubble and Seal คือ 1) เป็นการระบาดในสถานประกอบการ เรือนจำ หรือที่พักคนงานที่มีคนทำกิจกรรมร่วมกันเป็นประจำจำนวนมาก ตั้งแต่ 500 คน 2) กลุ่มคนแรงงานต่างด้าวมีจำนวนมาก สถานที่อยู่อาศัยและที่พักอยู่ใกล้กัน สามารถบริหารจัดการและควบคุมการเคลื่อนย้ายได้ง่าย และ 3) ในสถานการณ์ที่คนส่วนมากอยู่กระจัดกระจาย จะมีอุปสรรคในการทำมาตรการ bubble and seal ค่อนข้างมาก แต่ก็ยังสามารถดำเนินมาตรการได้หากมีการเตรียมการไว้ดีพอ

[10] ศูนย์บริหารสถานการณ์แพร่ระบาดของโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (ศบค.) มีประกาศข้อกำหนด ออกตามความในมาตรา 9 แห่งพระราชกำหนดการบริหารราชการในสถานการณ์ฉุกเฉิน พ.ศ.2548 (ฉบับที่ 30) ลงวันที่ 1 สิงหาคม พ.ศ. 2564 ข้อ 9 มาตรการเพื่อป้องกันและควบคุมการแพร่ระบาดในกลุ่มแรงงานในสถานประกอบกิจการหรือโรงงานทั่วราชอาณาจักร (กรมควบคุมโรค, 2564ก)

ที่สร้างขึ้นมาใหม่นี้จึงไม่ทำให้เกิดการต่อต้านจากสังคม เพราะเชื่อว่าตัวเองจะได้รับประโยชน์จากกฎเกณฑ์ของรัฐดังกล่าว

ท่ามกลางความพยายามควบคุมและป้องกันการแพร่ระบาดของโรคโควิด – 19 ด้วยการจัดระเบียบแรงงานข้ามชาติอย่างเข้มข้นนั้น สิ่งที่หายไปจากความสนใจของรัฐที่เกี่ยวกับแรงงานข้ามชาติคือ การเยียวยาผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการแพร่ระบาดของโรคโควิด – 19 (กองบรรณาธิการ TCIJ, 2 กรกฎาคม 2564) ทั้งนี้ การออกคำสั่งปิดสถานที่ต่างๆ ส่งผลกระทบทั้งผู้ประกอบการและลูกจ้าง ซึ่งลูกจ้างจำนวนไม่น้อยในธุรกิจที่ถูกปิดนั้นเป็นแรงงานข้ามชาติ แต่มาตรการเยียวยาที่ผ่านมาของรัฐบาล ไม่ว่าจะเป็นเงินเยียวยาจากรัฐ ความช่วยเหลือต่างๆ หรือกระทั่งเงินชดเชยประกันสังคม (แม้ว่าแรงงานข้ามชาติจะเป็นผู้ประกันตนก็ตาม) กลับกำหนดว่าจัดให้สำหรับประชาชนไทยเท่านั้น นอกจากนี้ สถานการณ์ปัญหาด้านแรงงานและสุขภาพที่แรงงานข้ามชาติเผชิญ เช่น การถูกเลิกจ้างอย่างไม่เป็นธรรม การถูกลดค่าแรง การถูกเพิ่มชั่วโมงทำงาน การเข้าไม่ถึงบริการสุขภาพด้านการรักษาโรคอื่นๆ ตลอดจนการป้องกันตนเองจากความเสี่ยงติดเชื้อโรคโควิด – 19 กลับถูกกลบด้วยการตรวจตรา ค้นหาแรงงานข้ามชาติที่ไม่มีเอกสารตามกฎหมาย (Undocumented migrant workers) และการคัดกรองโรคแรงงานในสถานประกอบการทุกแห่งในพื้นที่ที่มีการจ้างแรงงานข้ามชาติเมียนมา ซึ่งทำให้แรงงานข้ามชาติต้องอยู่ในสภาวะที่ปราศจากความมั่นคง (Precarity) และเสี่ยงต่อการถูกขูดรีดหาผลประโยชน์ต่อไป

การเมืองเรื่องตัวเลขผู้ป่วยติดเชื้อกับแรงงานข้ามชาติในจังหวัดเชียงราย

นับตั้งแต่มีการระบาดของโรคโควิด – 19 มีรายงานจำนวนผู้ป่วยติดเชื้อในจังหวัดเชียงรายในจำนวนที่ไม่สูงมากเมื่อเทียบกับจังหวัดชายแดนอื่นๆ แต่การพบผู้ป่วยติดเชื้อคนไทยที่ลักลอบเดินทางกลับเข้า

ประเทศหลังจากไปทำงานที่จังหวัดท่าขี้เหล็ก ประเทศเมียนมา[11] ประกอบกับสถานการณ์การระบาดของโรคโควิด – 19 ในประเทศเมียนมาที่มีผู้ป่วยเพิ่มขึ้นจำนวนมาก ทำให้ผู้ว่าราชการจังหวัดในฐานะประธานกรรมการโรคติดต่อจังหวัด ตามประกาศกระทรวงสาธารณสุขแต่งตั้งเจ้าพนักงานควบคุมโรคติดต่อตามพระราชบัญญัติโรคติดต่อ พ.ศ. 2558 ได้มีมาตรการเฝ้าระวังชายแดนอย่างเข้มงวดควบคู่ไปกับการสุ่มตรวจคัดกรองกลุ่มเสี่ยงเชิงรุก (มติชนออนไลน์, 19 ธันวาคม 2563) และตรวจตราสถานประกอบการที่มีแรงงานข้ามชาติทำงานตามคำสั่งจากรัฐส่วนกลาง ซึ่งสะท้อนความหวาดระแวงว่าแรงงานข้ามชาติชาวเมียนมาจะนำเชื้อโรคโควิดมาแพร่ระบาดในพื้นที่อย่างชัดเจน

ภายใต้สถานการณ์วิกฤติโรคระบาด โดยเฉพาะเมื่อเป็นโรคอุบัติใหม่ การสื่อสารเกี่ยวกับสิ่งที่เกิดขึ้น รวมถึงความรู้คำแนะนำทางการแพทย์และสาธารณสุข แผนและมาตรการต่างๆ ของรัฐถูกให้ความสำคัญในลำดับต้นๆ ในฐานะเครื่องมือในการควบคุมสถานการณ์ ดังนั้นคณะกรรมการควบคุมโรคติดต่อจังหวัด ซึ่งได้รับมอบอำนาจในการกำกับควบคุมสถานการณ์ของแต่ละจังหวัดต้องเผยแพร่ข้อมูลต่างๆ อย่างต่อเนื่อง สำหรับจังหวัดเชียงราย สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดเชียงรายเป็นหน่วยงานหลักที่จัดทำรายงานสถานการณ์โดยได้การเผยแพร่ข้อมูลสถิติต่างๆที่เกี่ยวกับการระบาด ได้แก่ จำนวนผู้ป่วยติดเชื้อ ผู้ที่รักษาหายแล้ว ผู้ที่กำลังรักษา และผู้เสียชีวิต รวมทั้งการแจ้งสถานที่เสี่ยงที่ได้จากการสอบสวนโรค (ไทม์ไลน์) ของผู้ป่วยติดเชื้อ พร้อมกับเน้นย้ำให้ประชาชนเฝ้าระวังดูแลตนเองตามมาตรการสาธารณสุขต่างๆ อย่างต่อเนื่อง และที่น่าสังเกตคือ จากการตรวจสอบการ

---

[11] ตรวจพบผู้ป่วยรายแรก วันที่ 30 พฤศจิกายน พ.ศ.2563 จากผู้ที่เดินทางมาจากจังหวัดท่าขี้เหล็ก ประเทศเมียนมา ผู้ติดเชื้อส่วนใหญ่ประกอบอาชีพพนักงานสถานบันเทิง ลักลอบเดินทางเข้ามาทางช่องทางธรรมชาติ และพบรายสุดท้าย วันที่ 8 ธันวาคม 2563 (กรมควบคุมโรค, 2564ข)

เผยแพร่ข้อมูลสถิติการระบาดระลอกสามของจังหวัดเชียงรายในกรณีที่แรงงานข้ามชาติป่วยโควิด – 19 (เดือนพฤษภาคม - กรกฎาคม พ.ศ.2564) พบว่ามีแรงงานข้ามชาติติดโควิด – 19 อย่างน้อย 3 กรณี แต่ข้อมูลการป่วยติดเชื้อของแรงงานข้ามชาติกลับถูกรวมอยู่ในข้อมูลทางการที่เผยแพร่ของจังหวัดเชียงรายเพียงในกรณีที่เจอเป็นคลัสเตอร์เท่านั้น[12] แม้ว่ากรณีหนึ่งจะมีการเผยแพร่ผ่านสื่อมวลชน มีผู้ว่าราชการจังหวัดและหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องไปเยี่ยมในพื้นที่และแรงงานข้ามชาติเข้ารับการรักษาในโรงพยาบาลที่รัฐจัดให้ก็ตาม แน่นอนว่าจำนวนสถิติการระบาดย่อมส่งผลต่อความกังวลของสังคมต่อความรุนแรงของโรค และเป็นข้อมูลใช้สนับสนุนและสร้างความชอบธรรมในการกำหนดมาตรการต่างๆเกี่ยวกับโรคโควิด – 19 ที่แม้บางอย่างจะส่งผลกระทบกับการดำเนินชีวิตของประชาชนก็ตาม แต่การที่รัฐมุ่งเน้นการดำเนินการภายใต้แนวคิดการกำจัดไวรัสให้หมดไป สะท้อนผ่านความพยายามให้ตัวเลขสถิติการติดเชื้อต่ำที่สุดหรือกระทั่งเป็นศูนย์ ทำให้กลายเป็นช่องว่างในทางปฏิบัติที่เป็นเพียงการตั้งรับเมื่อพบผู้ป่วยแต่มีการทำงานเชิงรุกน้อย ปัญหาหลายเรื่องถูกมองข้ามหรือถูกกดทับไว้ เช่น การเข้าถึงการตรวจหาเชื้อโรค การปรับเปลี่ยนสภาพแวดล้อมที่มีความเสี่ยงในการติดโรค การเข้าถึงการรักษาพยาบาล และการเข้าถึงความรู้และเครื่องมือในการดูแลป้องกันตนเองของแรงงานข้ามชาติ หรือกระทั่งการตระหนักถึงความรุนแรงของแพร่ระบาด

การสื่อสารข้อมูลที่เกิดขึ้นในระหว่างการระบาดนั้นได้ทำหน้าที่สร้างบรรทัดฐานและกฎเกณฑ์ในการกำกับพฤติกรรม และเมื่อความรู้ทางการ

---

[12] วันที่ 26 พฤษภาคม พ.ศ.2564 พบแรงงานข้ามชาติ 2 คนติดโควิด (คลัสเตอร์เดียวกับคนไทยในสถานประกอบการแห่งหนึ่ง) และวันที่ 6 กรกฎาคม พ.ศ. 2564 แรงงานข้ามชาติ 1 คนติดโควิด มีสื่อรายงานและหน่วยงานท้องถิ่นปิดชุมชน แต่ทั้งสองกรณีกลับไปถูกเผยแพรในรายงานของสำนักงานสาธารณสุขจังหวัด มีเพียงคลัสเตอร์ที่พบผู้ป่วยเป็นแรงงานข้ามชาติ 37 คน (ผู้จัดการออนไลน์, 26 พฤษภาคม 2564)

แพทย์และสาธารณสุขกลายเป็นอำนาจที่ยากต่อการท้าทาย ประชาชนจะไม่ตั้งคำถามกับบรรทัดฐานทางสังคมร่วมกันแต่จะสอดส่องและกีดกัน/กดบังคับผู้ที่ “เป็นโรค/สร้างความเดือดร้อน” ออกไปจากชุมชน การกำกับพฤติกรรมผ่านกฎเกณฑ์ที่ถูกกำหนดนี้ สามารถนำไปสู่การตรวจสอบและควบคุมประชาชนได้แนบเนียนและแยบยลยิ่งกว่าการบังคับใช้กฎหมาย อีกทั้งเป็นการควบคุมที่แทรกแฝงอยู่ในการชีวิตประจำวันของแต่ละคนด้วยเหตุผลที่ง่ายที่สุดคือ ประชาชนไม่สนใจการตรวจสอบตราบเท่าที่เขาไม่รู้สึกว่าชีวิตถูกคุกคามโดยรัฐ ยามนี้สิ่งที่คุกคามชีวิตพวกเขาคือไวรัส การตรวจสอบของรัฐจะช่วยบรรเทาความกลัวและสร้างความมั่นคงปลอดภัยด้วยซ้ำ (สุมาลี มหณรงค์ชัย, 2563, น. 23)

แม้ว่าตัวเลขสถิติผู้ป่วยโรคโควิดที่เป็นแรงงานข้ามชาติจะมีจำนวนไม่มากหากเทียบกับจำนวนผู้ป่วยทั้งจังหวัดและจำนวนแรงงานข้ามชาติที่มาขึ้นทะเบียนใบอนุญาตทำงาน[13] แต่พบว่าเมื่อมีแรงงานข้ามชาติป่วยด้วยโรคโควิด – 19 หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องจะใช้มาตรการควบคุมสูงสุดคือการปิดชุมชนทันที แม้มาตรการที่ประกาศโดยกระทรวงสาธารณสุขจะใช้เมื่อพบว่ามีผู้ป่วยติดเชื้อในชุมชนที่มีประชากรมากกว่า 500 คน โดยในที่นี้จะกล่าวถึง 2 กรณี (ที่ไม่ถูกนับรวมในรายงานของสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดเชียงรายที่เผยแพร่ต่อสาธารณะ) กรณีแรก เป็นการปิดแคมป์ก่อสร้างที่ลูกจ้างทั้งหมด 11 ครอบครัวเป็นแรงงานข้ามชาติ ซึ่งพบว่ามีแรงงานข้ามชาติที่ป่วยด้วยโรคโควิด 2 คน เข้ามาในชุมชน คำสั่งปิดแคมป์ก่อสร้างทั้งหมด 28 วัน โดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้นำตาข่ายมาล้อมรอบบริเวณที่พักแรงงาน

---

[13] รายงานสถานการณ์แรงงานจังหวัดเชียงราย ไตรมาส 3 ปี 2564 (กรกฎาคม - กันยายน) ระบุว่ามีแรงงานข้ามชาติที่ได้รับอนุญาตทั้งหมด 31,653 คน โดยส่วนใหญ่เป็นแรงงานข้ามชาติมาตรา 59, MOU, และตามมติครม. 20 สิงหาคม 2562 จำนวน 13,475 คน รองลงมาคือ แรงงานข้ามชาติมาตรา 63/1 ประเภทชนกลุ่มน้อยผู้ไม่ได้มีสถานะทางทะเบียนกลุ่มคนพื้นที่สูง จำนวน 12,572 คน

ข้ามชาติที่ตั้งอยู่ห่างจากชุมชน (แต่สามารถมองเห็นได้อย่างชัดเจน) เพื่อป้องกันการเข้า - ออกพื้นที่ และปิดป้ายประกาศเป็นพื้นที่ต้องห้าม พร้อมเบอร์ติดต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การดำเนินการดังกล่าวเกิดขึ้นภายใต้ความร่วมมือของเจ้าหน้าที่สาธารณสุข เจ้าหน้าที่ปกครองและนายจ้าง ขณะที่แรงงานเล่าว่าตนเองรู้ว่ามีคนในชุมชนตนเองป่วยเป็นโควิดก็ตอนที่เจ้าหน้าที่สาธารณสุขเข้ามาตรวจโรคทุกคนในแคมป์ก่อสร้าง (เพราะตอนนั้นคนที่ป่วยเข้ารับการรักษาที่โรงพยาบาลแล้ว) การที่แรงงานข้ามชาติทั้งหมดมาจากประเทศพม่าและสามารถสื่อสารภาษาไทยได้จำกัด จึงไม่เข้าใจขั้นตอนของการควบคุมโรคดีนัก (รวมถึงสิทธิเงินชดเชย) แรงงานกลุ่มนี้จึงต้องพึ่งพิงหัวหน้าคนงานที่เป็นคนพม่าแต่มาอยู่ไทยนานจนสามารถพูดสื่อสารภาษาไทยได้ดี ไม่ว่าจะเป็นการอธิบายขั้นตอนต่างๆของหน่วยงานรัฐ จนถึงการจัดหาความช่วยเหลือในการดำรงชีวิตระหว่างที่ต้องกักตัว ซึ่งส่วนใหญ่นายจ้างจะเป็นผู้จัดหามาให้[14] สิ่งที่น่าสนใจคือ แม้ว่าสาเหตุของการมีคำสั่งปิดชุมชนนั้นจะมาจากผู้ป่วยที่ไม่ได้อาศัยอยู่ในชุมชน (และไม่พบผู้ป่วยคนอื่นๆ ที่อาศัยอยู่ในชุมชนนี้ตลอด 28 วัน) แต่เนื่องจากผู้ป่วยทั้งสองเป็นสมาชิกในครอบครัวของคนในชุมชน และเป็นที่รู้จักอยู่แล้วของคนในชุมชน ทำให้ไม่ถูกคนในชุมชนตีตราว่านำความเดือดร้อนมาให้ และเป็นที่รังเกียจหรือถูกขับไล่ออกจากชุมชน

ขณะที่กรณีที่สองนั้นเป็นการปิดพื้นที่เฉพาะในซอยของชุมชนในเขตเมืองที่มีคนพักอาศัยอยู่หนาแน่น หลังจากพบผู้ป่วยโรคโควิด – 19 ที่เป็นแรงงานข้ามชาติอาศัยอยู่ในชุมชนดังกล่าว หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง

---

[14] การจัดหาความช่วยเหลือในการดำเนินชีวิตประจำวันของแรงงานข้ามชาติที่ถูกกักตัวนี้ ไม่แน่ชัดว่านายจ้างจะหักจากเงินค่าจ้างหลังจากที่แรงงานกลับมาทำงานหรือไม่ และนายจ้างได้จ่ายเงินค่าจ้างให้ระหว่างที่แรงงานถูกกักตัวหรือไม่ เพราะในระหว่างการสัมภาษณ์ แรงงานเล่าว่า นายจ้างบอกเพียงแค่ให้หยุดงาน ไม่ได้ไล่ออก ซึ่งเป็นข้อจำกัดในการสื่อสารระหว่างผู้เขียนกับแรงงานที่ให้สัมภาษณ์

สื่อมวลชนและชุมชนใกล้เคียงค่อนข้างตื่นตัวในกรณีนี้ เพราะว่าชุมชนดังกล่าวอยู่ในเขตเมือง ใกล้แหล่งตลาดสำคัญและมีการจ้างแรงงานข้ามชาติและแรงงานอื่นๆ เป็นจำนวนมาก คำสั่งปิดซอยถูกประกาศใช้พร้อมกับการเข้ามาควบคุมการเข้า – ออกพื้นที่ของเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครอง ด้วยเหตุผลว่าเพื่อป้องกันคนที่อยู่ในพื้นที่ควบคุมหลบหนีออกไปและสร้างความเสี่ยงให้กับคนอื่นๆ แม้ว่าโดยทั่วไปแล้วระยะเวลาในการปิดชุมชนคือ 14 วัน แต่มีคำสั่งปิดชุมชนแห่งนี้เพียง 9 วัน เพราะแรงกดดันจากมาตรการที่ส่งผลกระทบต่อคนในชุมชนเป็นอย่างมาก และเจ้าหน้าที่ชี้แจงว่าผู้ป่วยอยู่ในกลุ่มผู้ป่วยอาการไม่มาก แม้จะมีคำสั่งปิดพื้นที่ แต่เจ้าหน้าที่กลับทำการตรวจหาเชื้อโรคโควิด – 19 เพียงกลุ่มคนที่เสี่ยงสูงเท่านั้น ทำให้แรงงานข้ามชาติที่อาศัยอยู่ในซอยดังกล่าวรู้สึกไม่ปลอดภัย ทำให้บางคนเลือกที่จะไปพักอยู่นอกชุมชนก่อนที่เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองจะมาปิดชุมชน หรือแอบออกไปนอกชุมชนระหว่างที่มีคำสั่งปิดพื้นที่ แม้ว่าคำสั่งปิดพื้นที่จะประกาศใช้เฉพาะซอย 2 – 3 ซึ่งเชื่อมต่อถึงกันเท่านั้น แต่การนำเสนอข่าวของสื่อที่เน้นย้ำว่าพบผู้ป่วยโรคโควิด – 19 ในชุมชน ทำให้คนที่อาศัยอยู่ในชุมชนทั้งชุมชนได้รับความเดือดร้อนโดยเฉพาะการจ้างงานและค้าขาย แรงงานข้ามชาติที่อาศัยในชุมชนนี้คนนึงเล่าว่า “คนในตลาดไม่รู้หรอกว่าคน (แรงงานข้ามชาติ) ไหนที่ติดโควิดน่ะ แต่ทุกคนรู้ว่าผมมาจากชุมชนที่มีคน (แรงงานข้ามชาติ) ติดโควิด เค้าเลยไม่จ้างผม (ทำงาน)” อย่างไรก็ตาม คนที่อาศัยอยู่ในชุมชนทั้งคนไทยและแรงงานข้ามชาติ ได้ฉวยใช้โอกาสที่ผู้ว่าราชการจังหวัดมาตรวจเยี่ยมพื้นที่และมอบถุงยังชีพให้คนที่อยู่ในพื้นที่กักตัว โดยได้เรียกร้องให้มีการแก้ไขปัญหาเรื่องการจ้างงานและการขาดรายได้เนื่องจากคำสั่งปิดพื้นที่ แม้ว่าหน่วยงานภาครัฐจะอ้างถึงการไม่มีงบสนับสนุนในการจัดหาความช่วยเหลือในการดำรงชีวิตตลอดระยะเวลาที่มีคำสั่งปิดพื้นที่ได้ แต่สิ่งที่ชาวชุมชนเรียกร้องให้รัฐจัดหาคือ การตรวจหาเชื้อคนในชุมชนทั้งหมด เพื่อ

สร้างความมั่นใจให้กับทั้งคนในชุมชนเองและคนที่อยู่นอกชุมชน เนื่องจากความช่วยเหลือในรูปแบบอาหารนั้นไม่เพียงพอเพราะมีค่าใช้จ่ายที่ต้องรับผิดชอบ ดังเช่นที่แรงงานข้ามชาติอีกคนสะท้อนว่า “ผมไม่ได้อยากได้ข้าวกล่อง ผมอยากทำงาน ผมทำงานหาเงินเองได้ แล้วก็ผมมีค่าโน่นค่านี่ที่ต้องจ่าย ข้าวกล่องก็แค่อิ่มเป็นมื้อๆ บางมื้อก็ไม่อิ่ม พวกข้าวสาร น้ำมันก็เอามาแจกครั้งเดียวยังไงก็ไม่พอ แต่ถ้ามีงานได้เงินผมหาซื้อเองได้” การที่มีผู้ป่วยโควิด – 19 ในชุมชนแห่งนี้ ได้ทำให้เส้นแบ่งระหว่างคนไทยและแรงงานข้ามชาติ และระหว่างแรงงานข้ามชาติด้วยกันเองชัดเจนขึ้น ความไม่พอใจต่อคำสั่งปิดพื้นที่ของกลุ่มคนไทยโดยมองว่าความเดือดร้อนที่ตนเองได้รับนี้เกิดจากแรงงานข้ามชาติที่เข้ามาอยู่ในชุมชน แต่ตนเองกลับไม่ได้รับการช่วยเหลือใดๆ ขณะที่ระหว่างแรงงานข้ามชาติด้วยกันเองนั้น แรงงานที่ป่วยก็ถูกตีตราจากแรงงานที่อยู่ในชุมชนว่าเป็นคนนอกชุมชนและต่างชาติพันธุ์ที่นำความเดือนร้อนมาให้ และพยายามขับไล่ให้ออกไปจากชุมชนจนเกือบเกิดการกระทบกระทั่งกันระหว่างฝ่ายที่มีความเข้าใจว่าแรงงานที่ป่วยไม่ได้ต้องการนำเชื้อโรคมาแพร่ในชุมชน (ส่วนใหญ่เป็นญาติและกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน) กับกลุ่มที่ไม่พอใจที่ต้องเดือดร้อนจากการที่แรงงานคนดังกล่าวป่วยเป็นโรคโควิดและเข้ามาในชุมชน[15] ขณะที่เมื่อพูดคุยกับแรงงานข้ามชาติที่ป่วยด้วยโรคโควิด – 19 ผู้เขียนจะได้รับการยืนยันว่าแรงงานได้ปฏิบัติตามมาตรการป้องกันและดูแลตัวเองอย่างเคร่งครัด เพราะกลัวโรคนี้เช่นเดียวกับคนอื่นๆ

กรณีทั้งสองข้างต้นสะท้อนว่า ความวิตกจริตต่อการระบาดของโรคโควิดกอรปกับการหวาดระแวงและปักป้ายแรงงานข้ามชาติ (ที่หลบหนีเข้าเมือง/

---

15 เจ้าหน้าที่อนุญาตให้ผู้ป่วยกลับไปพักฟื้นที่บ้านต่ออีก 5 วันหลังการรักษา แต่ถูกคนในชุมชนทั้งแรงงานข้ามชาติและคนไทยขับไล่ ซึ่งแรงงานข้ามชาติที่ป่วยหลังจากที่พักฟื้นจนครบตามเวลาที่เจ้าหน้าที่สาธารณสุขกำหนดก็ได้ออกไปอาศัยอยู่นอกชุมชน เพราะเกรงว่าจะไม่ปลอดภัยหากอยู่ในชุมชนต่อไป

ผิดกฎหมาย) ว่าเป็น "ภัยคุกคาม" ที่มีมาอย่างต่อเนื่อง ในยามที่เชื้อโรคโควิด – 19 กำลังคุกคามชีวิตของทุกคน ทำให้แม้จะมีแรงงานข้ามชาติป่วยด้วยโรคโควิด – 19 เพียง 1 – 2 คน แต่รัฐก็พร้อมที่จะควบคุมเฝ้าระวังด้วยมาตรการเข้มงวดสูงสุด ขณะที่มาตรการทางสาธารณสุขกลับดำเนินการตามมาตรฐานทั่วไป และประชาชนจะไม่ตั้งคำถามต่อการควบคุมของรัฐตราบเท่าที่ยังรักษากฎเกณฑ์ที่การปลอดโรคกลายเป็นภาระหน้าที่ของทุกคนและเป็นเป้าหมายของทุกคนร่วมกัน เพื่อให้มั่นใจว่าแรงงานข้ามชาติจะไม่เป็นอันตรายต่อสังคมไทยโดยรวม

บทสรุป

ท่ามกลางภาวะวิกฤติโรคระบาดโควิด – 19 รัฐไทยได้สร้างมาตรการต่างๆผ่านความรู้ทางการแพทย์และสาธารณสุข ซึ่งเป็นเครื่องมือในการควบคุมตรวจตราชีวิตประจำวันของประชาชนไปพร้อมกัน และพร้อมที่จะควบคุมสอดส่องคนที่ไม่ใช่ไทยอย่างเข้มงวด และในยามที่เชื้อโรคโควิด – 19 กำลังคุกคามชีวิตของผู้คน การตรวจตราควบคุมสุขภาพของแรงงานข้ามชาติกลับดำเนินไปพร้อมกับการขีดเส้นแบ่งความเป็นคนไทยและแรงงานต่างด้าวให้ชัดเจนมากขึ้น การผลักดันให้มีการขึ้นทะเบียนแรงงานข้ามชาติด้วยเหตุผลว่าแรงงานที่ไม่มีเอกสารอาจทำให้เกิดแพร่เชื้อโรคได้ กลับไม่ถูกตั้งคำถามหรือไม่รู้สึกผิดปกติเพราะเชื่อว่าการที่แรงงานมีใบอนุญาตเป็นการพิสูจน์ว่าปลอดเชื้อโรค โดยเพิกเฉยต่อสภาพเงื่อนไขอื่นๆ ที่ทำให้แรงงานข้ามชาติมีความเสี่ยงต่อการป่วย เช่น การเข้าถึงการป้องกันและดูแลด้านสาธารณสุข ขณะเดียวกันการสร้างมาตรฐานของการมีอยู่ของแรงงานข้ามชาติต้องขึ้นทะเบียนใบอนุญาตทำงาน ซึ่งมีนัยยะถึงการต้องควบคุมสุขภาพแรงงานข้ามชาติ เพราะแรงงานข้ามชาติที่ไม่มีเอกสารทางกฎหมายนอกจากจะพิสูจน์ถึงประสิทธิภาพในการทำงานผ่านการมีร่างกายที่แข็งแรงไม่ได้ ยังสร้างความเสี่ยงต่อความมั่นคงของรัฐนั้น ทำให้แรงงานข้ามชาติถูกตรวจสอบและควบคุมได้แนบเนียนมากขึ้น

เอกสารอ้างอิง (References)

ภาษาไทย

กรมจัดหางาน. (2564ก). *สถิติแรงงานต่างด้าวที่ได้รับอนุญาตทำงานคงเหลือทั่วราชอาราจักรประจำเดือนกันยายน 2564*. สืบค้น 2 ตุลาคม 2564, จาก https://www.doe.go.th/prd/assets/upload/files/alien_th/08dda0c10c7239773dd4346eccf6b554.pdf

กรมจัดหางาน. (2564ข). *ครม.เคาะผ่อนผันแรงงานต่างด้าวกลุ่มมติครม. 20 ส.ค. 62 กลุ่มมติ 4 ส.ค. 63 กลุ่มมติ 10 พ.ย. 63 และกลุ่มที่ใบอนุญาตทำงานสิ้นลงโดยผลของกฎหมายที่ได้ดำเนินการตามกระบวนการที่กำหนด ให้สามารถอยู่ในราชอาณาจักรและทำงานได้ต่อไป*. สืบค้น 2 กันยายน 2564, จาก https://www.doe.go.th/prd/main/news/param/site/1/cat/7/sub/0/pull/detail/view/detail/object_id/48588

กรมควบคุมโรค. (2563). *แนวทางการดำเนินงานเฝ้าระวังโรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (COVIC-19) ในประชากรกลุ่มแรงงานต่างด้าว*. สืบค้น 2 กันยายน 2564, จาก https://ddc.moph.go.th/viralpneumonia/file/g_srrt/g_srrt_241263.pdf

กรมควบคุมโรค. (2564ก). *คู่มือมาตรการป้องกันควบคุมโรคในพื้นที่เฉพาะ (Bubble and Seal) สำหรับสถานประกอบกิจการ*. สืบค้น 25 สิงหาคม 2564 จาก, https://ddc.moph.go.th/uploads/ckeditor2//files/BBS_Final_02.pdf

กรมควบคุมโรค. (2564ข). *สถานการณ์โรคติดเชื้อไวรัสโคโรนา 2019 (Covid-19) มาตรการสาธารณสุขและปัญหาอุปสรรคการป้องกันควบคุมโรคในผู้เดินทาง*. สืบค้น 15 กันยายน 2564, จาก https://

ddc.moph.go.th/uploads/ckeditor2//files/1)%20วิเคราะห์สถานการณ์%20covid%20(15%20มค64cp).pdf

กรุงเทพธุรกิจ. (2562, 18 พฤศจิกายน). *เผย 3 ลำดับแรกภาวะสุขภาพ-โรคติดต่อสำคัญคนต่างด้าว.* สืบค้น 14 กันยายน 2564, จาก https://www.bangkokbiznews.com/news/854985

กรุงเทพธุรกิจ. (2563, 12 เมษายน). *ย้อนไทม์ไลน์ 100 วัน กับสถานการณ์ 'โควิด-19' ในประเทศไทย.* สืบค้น 30 สิงหาคม 2564, จาก https://www.bangkokbiznews.com/news/875664

กองบรรณาธิการ TCIJ. (2564, 2 กรกฎาคม). *เรียกร้องรัฐบาลเยียวยาแรงงานข้ามชาติที่ได้รับผลกระทบจาก COVID-19 โดยไม่เลือกปฏิบัติ.* สืบค้น 15 กันยายน 2564, จาก https://www.tcijthai.com/news/2021/7/labour/11767

ข่าวสดออนไลน์. (2563, 23 ธันวาคม). *หวั่นความผิด นายจ้างพาแรงงานพม่า 14 ชีวิตทิ้ง ญาติไม่รับผวา โควิด.* สืบค้น 2 กันยายน 2564, จาก https://www.khaosod.co.th/covid-19/news_5587666

ชไมพันธุ์ สันติกาญจน์ พัฒน์วดี กมลศิริพิชัยและ พิชญา ตันติเศรณี. (2543). *การศึกษาและวิจัยข้อมูลเฉพาะโรคและระบบการบริการสาธารณสุขเพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์.* กรุงเทพฯ: กองระบาดวิทยา กองสาธารณสุขภูมิภาค สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข.

ชาติชาย มุกสง. (2563). *จากปีศาจสู่เชื้อโรค: ประวัติศาสตร์การแพทย์กับโรคระบาดในสังคมไทย.* กรุงเทพฯ: มติชน.

ทรงชัย ทองปาน. (2563). "องค์ความรู้ว่าด้วยแรงงานข้ามชาติกับสุขภาพ": ผลจากการสังเคราะห์งานวิจัยว่าด้วยแรงงานข้ามชาติในประเทศไทย. *วารสารสุขศึกษา, 43*(2), 1–17.

ทวีศักดิ์ เผือกสม. (2550). *เชื้อโรค ร่างกาย และรัฐเวชกรรม: ประวัติศาสตร์*

การแพทย์สมัยใหม่ในสังคมไทย. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ไทยโพสต์. (2564, 24 พฤษภาคม). *‘บิ๊กบี้’ ลั่นขบวนการนำแรงงานเถื่อนเข้าไทยเป็นภัยคุกคามร้ายแรงต่อสังคม.* สืบค้น 2 กันยายน 2564, จาก https://www.thaipost.net/main/detail/104032

นฤพนธ์ ด้วงวิเศษ. (2561). ทุนนิยมโลกของการแพทย์สมัยใหม่กับการปลุกเสกชีวิตและสุขภาพของมนุษย์. *วารสารมานุษยวิทยา, 1*(1), 43–82.

เบญจพร ทองมากและวรวิทย์ มิตรทอง. (2564). การรับรู้สิทธิประโยชน์ของบัตรประกันสุขภาพและบัตรประกันสังคมในกลุ่มแรงงานต่างด้าวและบุคลากร ณ โรงพยาบาลแห่งหนึ่งในจังหวัดสมุทรสาคร. *วารสารสาธารณสุขมหาวิทยาลัยบูรพา, 16*(1), 52 – 61.

ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. (2560). *การปกครองโดยเอกสาร: บัตรประจำตัวกับการเมืองว่าด้วยการควบคุมพลเมือง ชนผู้มิใช่พลเมืองและแรงงานข้ามชาติ* (รายงานการวิจัย). กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ผู้จัดการออนไลน์. (2564, 26 พฤษภาคม). *ผงะ! พบคลัสเตอร์ใหม่แม่สายแรงงานต่างด้าวโกดังกระเทียม-สินค้าชายแดน ติดโควิด 37 ราย.* สืบค้น 15 กันยายน 2564, จาก https://mgronline.com/local/detail/9640000050876

ภาคภูมิ แสงกนกกุล. (2564). การศึกษานโยบายการรับมือการระบาดโควิด– 9 โดยใช้กรอบวิเคราะห์รัฐสวัสดิการเปรียบเทียบ: กรณีศึกษาเปรียบเทียบเยอรมนีและไทย. *มนุษยศาสตร์สาร, 22*(1), 27–51.

มติชนออนไลน์. (2563, 19 ธันวาคม). *ผู้ว่าเชียงราย สั่งเข้มชายแดนต่อเนื่อง ชี้ โควิดรักษาหายมากกว่าเป็น.* สืบค้น 15 กันยายน 2564, จาก https://www.matichon.co.th/local/quality-life/

news_2491792

ยงยุทธ แฉล้มวงษ์และสิรวิชญ์ รัตนประทีปทอง. (2563). *ผลกระทบของ Covid-19 ที่มีผลต่อการบริหารจัดการแรงงานต่างด้าวในประเทศไทย.* สืบค้น 2 กันยายน 2564, จาก https://tdri.or.th/2020/08/covid-19-impact-on-migrant-workers/

รังสรรค์ ธนพรพันธุ์. (2527). *ภาษีอากรในประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย คลังข้อมูลและบทสำรวจสถานะทางวิชาการ*. สืบค้น 14 กันยายน 2564, จาก https://zhort.link/nas

ศันสนีย์ วีระศิลป์ชัย. (2561). *เจาะ "เมืองไทยจงตื่นเถิด" พระราชนิพนธ์ในร.6 ปลุกคนไทยให้พึ่งตนเอง หาใช่ต่างชาติ-จีน.* สืบค้น 25 กันยายน 2564, จาก https://www.silpa-mag.com/history/article_40854

ศิลปวัฒนธรรม. (2564). *แรงงานต่างชาติ ที่เริ่มจากการกวาดต้อนไพร่พลจนถึงการจ้างงาน.* สืบค้น 18 กันยายน 2564, จาก https://www.silpa-mag.com/history/article_60447

สยามรัฐออนไลน์. (2563, 20 มีนาคม). *แรงงานลาว เวียดนาม ทะลัก หนีโควิด แห่กลับช่องทาง สะพานไทยลาว ตม.เข้มคัดกรอง คาดทะลักยาวถึงสงกรานต์.* สืบค้น 27 สิงหาคม 2564, จาก https://siamrath.co.th/n/140492

สำนักข่าว Hfocus เจาะลึกระบบสุขภาพ. (2559, 23 ธันวาคม). *พัฒนาการของหลักประกันสุขภาพแรงงานข้ามชาติในประเทศไทย.* สืบค้น 1 ตุลาคม 2564, จาก https://www.hfocus.org/content/2016/12/13925

สำนักข่าวกรมประชาสัมพันธ์. (2564, 14 ตุลาคม). *จ.พังงา เร่งจัดตั้งศูนย์แยกกักระดับตำบล ใช้ระบบ Bubble & Seal ในโรงงาน พร้อมสำรวจข้อมูลผู้ยังไม่รับวัคซีน.* สืบค้น 5 ตุลาคม 2564, จาก https://thai

news.prd.go.th/th/news/print_news/TCATG211014120145781

สำนักงานแรงงานจังหวัดเชียงราย. (2564). *รายงานสถานการณ์ด้านแรงงานจังหวัดเชียงราย ไตรมาส 3 ปี 2564 (กรกฎาคม – กันยายน).* สืบค้น 4 พฤศจิกายน 2564, จาก https://chiangrai.mol.go.th/wp-content/uploads/sites/17/2021/11/Q3-2564.pdf

สำนักบริหารแรงงานต่างด้าว กรมการจัดหางาน (2545). *รายงานผลการปฏิบัติงานประจำปีงบประมาณ 2544.* สืบค้น 30 สิงหาคม 2564, จาก https://www.doe.go.th/prd/assets/upload/files/alien_th/f12851718af820496933ff146d7b97ae.pdf

สุมาลี มหณรงค์ชัย. (2563). ชีวอำนาจ ชีวการเมือง และโรคระบาดวงกว้าง: กรณีศึกษาสถานการณ์โรคโควิด 19 ในประเทศไทย. *วารสารมานุษยวิทยา, 3*(2), 5–33.

อานันท์ กาญจนพันธุ์และชัยพงษ์ สำเนียง. (2560). แรงงานข้ามชาติไทใหญ่: พลเมืองไทยที่ยังไร้สถานะพลเมืองตามกฎหมาย. *มนุษยศาสตร์สังคมศาสตร์ปริทัศน์, 1*(มกราคม - มิถุนายน), 21–49.

BBC NEWS. (2563, 20 ธันวาคม). *โควิด-19: สธ. ประกาศการระบาดระลอกใหม่ในไทย ผู้ติดเชื้อจากกรณีสมุทรสาครเกือบ 700 รายใน 3 วัน.* สืบค้น 2 กันยายน 2564, จาก https://www.bbc.com/thai/thailand-55383363

BBC NEWS. (2564, 1 มิถนายน). *โควิด-19 : องค์การอนามัยโลกตั้งชื่อเรียกใหม่ให้โควิดกลายพันธุ์ตามอักษรกรีก แทนชื่อเรียกตามประเทศ.* สืบค้น 24 สิงหาคม 2564, จาก https://www.bbc.com/thai/international-57314235

PPTV online. (2563, 20 ธันวาคม). *ล็อกดาวน์สมุทรสาคร-ลุ้นผลโควิด-19 อีก 4 พันคน.* สืบค้น 2 กันยายน 2564, จาก https://www.ppt

vhd36.com/news/%E0%B8%AA%E0%B8%B8%E0%B8%82%E0%B8%A0%E0%B8%B2%E0%B8%9E/138641

Wanpen Puttanont. (2564). *กทม.เอาจริง ตรวจแคมป์คนงานติดเชื้อ 2 คน 'Bubble and Seal' ทันที.* สืบค้น 25 สิงหาคม 2564, จาก https://www.thebangkokinsight.com/news/politics-general/politics/646178/

ภาษาอังกฤษ

Campbell, S. (2018). *Border capitalism, disrupted: precarity and struggle in a Southeast Asian industrial zone.* Ithaca: Cornell University Press.

Foner, N. (Ed). (2003). *American Arrivals: Anthropology Engages the New Immigration.* Santa Fe: School of American Research Press.

Hennebry, J. and H. KC (2020). *Quarantined! Xenophobia and migrant workers during the COVID-19 pandemic.* Retrieved 2 September, 2021, from https://publications.iom.int/system/files/pdf/quarantined.pdf

Unger et al. (2019). Constructing im/migrants and ethnics minority group as 'carriers of disease': Power effects of categorization practices in tuberculosis health reporting in the UK and Germany. *Ethnicities, 19*(3), 518-534.

กือดาจีนอ วิถีความเชื่อผ่านอาหารบนโต๊ะรับพระในเทศกาลสมโภชเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว

Kue Da Chi No, Beliefs over food on the table for Chinese Gods worshipping : Case study of Lim Ko Niao in Pattani

นายทนง นนทกาญจน์ และนายสุทธิภัทร สามทอง[1]
Mr.Tanong Nonthakan and Mr. Suttiphat Samthong

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา ความเชื่อของชาวไทยเชื้อสายจีนในชุมชนจีนหัวตลาด (กือดาจีนอ) อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานีที่สะท้อนผ่านอาหารบนโต๊ะรับพระในเทศกาลสมโภชเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวซึ่งเป็นเทศกาลสำคัญของจังหวัดปัตตานี โดยใช้ระเบียบการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research Method) ด้วยวิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกจำนวน 6 คน และการสังเกตการณ์โดยมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม ผลการศึกษาพบว่า อาหารบนโต๊ะรับพระในเทศกาลสมโภชเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวสะท้อนความเชื่อของชาวไทยเชื้อสายจีน กือดาจีนอ ในด้านความเป็นอยู่ของคนในครอบครัว โชคลาภ และ ความเจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงาน ในงานวิจัยชิ้นนี้ผู้ศึกษายังค้นพบความเลื่อนไหลของอัตลักษณ์ คือ การที่ชาวไทยเชื้อสายจีนในรุ่นปัจจุบันนั้นไม่ทราบถึงที่มาที่ไปของการตั้งโต๊ะรับพระในเทศกาลสมโภช

---

[1] นักศึกษาคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

เจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว ทั้งยังไม่ทราบถึงความหมายและความเชื่อต่างๆ ในอาหารที่ใช้ตั้งบนโต๊ะอาจเกิดจากวัฒนธรรมที่เลื่อนไหลที่เปลี่ยนไปตามยุคสมัย ทั้งยังพบความเลื่อนไหลของวัฒนธรรมอาหารที่มีการผสมผสานวัฒนธรรมอาหารไทยเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของอาหารบนโต๊ะรับพระอีกด้วย

คำสำคัญ
กือดาจีนอ เทศกาลสมโภชเจ้าแม่ลิ้มหอเหนี่ยว โต๊ะรับพระ

Abstract

The objective of the study is to explore the beliefs of a Thai-Chinese decent of Chinese Hua Talad community (Kue Da Chi No), Mueang Pattani District, Pattani Province through foods on the table for Chinese gods worshiping at the most important Lim Kor Niew ceremony. This research employs Qualitative Research Methods: in-depth interview; and both participant and non-participant observation. It targeted to interview intensely 6 key informants. The results showed that foods on the table for Chinese gods worshipping in Lim Kor Niew ceremony had reflected the beliefs of Thai-Chinese decent, Kue Da Chi No in two areas including the living of people in families, and the fortune and the advancement of work. In addition, the study discovered the significance cultural changes over time, namely the unrealized meaning and beliefs among new generation

regarding to setting of Chinese gods worshiping table and the ceremony. Furthermore, Thai food is combined as a part of the food for Chinese gods worshiping in the transition of the era.

Keyword

Kue Da Chi No, Lim Kor Niew ceremony, foods on the table for Chinese gods worshipping

บทนำ

ชุมชนจีนหัวตลาด กือดาจีนอ เป็นภาษามลายู ซึ่งคำว่า กือดา แปลว่า ตลาด ส่วนคำว่า จีนอ แปลว่า จีน กือดาจีนอประกอบด้วยถนนปัตตานีภิรมย์ ซึ่งวิ่งขนานกับแม่น้ำปัตตานีไปบรรจบกันที่ถนนอาเนาะรู ซึ่งมีศาลเจ้าเล่งจูเกียง (ศาลเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว) ตั้งอยู่ กือดาจีนอเป็นย่านเมืองเก่าที่มีความเจริญรุ่งเรืองทางด้านการค้าในอดีต (เทศบาลเมืองปัตตานี) ปัจจุบันย่านชุมชนจีนหัวตลาด (กือดาจีนอ) นี้มีบ้านเรือนอยู่ 20 หลังคาเรือน ประชากรส่วนใหญ่สืบเชื้อสายชาวจีน ปัจจุบันประชากรในชุมชนเป็นผู้สูงวัยที่ไม่ได้ประกอบอาชีพแล้ว แต่มีกิจการส่วนตัวหรือทรัพย์สมบัติที่สืบทอดมาแต่ครั้งบรรพบุรุษ ลูกหลานที่ย้ายไปทำงานหรือศึกษาต่อต่างถิ่น จะกลับมาเยี่ยมเยียนในช่วงเทศกาลสำคัญ เช่น เทศกาลสมโภชเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว โดยศาลเจ้าเล่งจูเกียง

ศาลเจ้าเล่งจูเกียง เป็นสถานที่ที่มีความศักดิ์สิทธิ์แห่งหนึ่งของจังหวัดปัตตานี ซึ่งศาลเจ้าแห่งนี้จะเป็นที่ประดิษฐานรูปสลัก ทำด้วยไม้มะม่วงหิมพานต์ของเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว (ไม้ประเภทเดียวกับที่นางลิ้มกอเหนี่ยวผูกคอตาย) และเป็นที่เคารพของชาวปัตตานีและเพื่อนบ้านจังหวัดใกล้เคียง รวมถึงคนจีนบางส่วนในมาเลเซีย และสิงคโปร์ เทศกาลสมโภชเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวจะจัดขึ้นในวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 3 ของทุกปี หรือประมาณเดือนกุมภาพันธ์ ตามปฏิทินสากล ซึ่งจะเป็นการจัดขึ้นหลังวันตรุษจีน 15 วัน งานประเพณี ในช่วงเช้าวันแรกมีการทำพิธีเบิกเนตรพระ ณ ศาลเจ้าเล่งจูเกียง หรือศาลเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว จากนั้นได้มีการอัญเชิญองค์เจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวองค์จริงขึ้นประทับเกี้ยวมหามงคลขนาดใหญ่ที่สุดในโลกแห่แหนไปรอบ ๆ เมืองปัตตานีให้ประชาชนได้มีโอกาสหามเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวสักครั้งหนึ่งในชีวิตเพื่อความเป็นสิริมงคล นอกจากนี้ จะมีพิธีไหว้เทพธิดา

และขบวนแห่องค์เทพไปตลอดเส้นทางต่าง ๆ โดยขบวนเกี้ยวมหามงคลประกอบด้วยวงมโหรีจีน ขบวนสิงโตและมังกรทอง ขบวนธงชัยมหามงคล ธงอำนวยพร และรถบุปผาชาติ รวมระยะทางยาวกว่า 3 กิโลเมตร ก่อนอัญเชิญองค์เจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวและองค์พระอื่น ๆ ลงจากเกี้ยวเข้าสู่ศาลเจ้าเล่งจูเกียง จะมีการอัญเชิญองค์เจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว องค์ประธานพระหมอ พร้อมด้วยพระอีกหลายองค์ที่ประดิษฐานอยู่ในศาลเจ้า แห่ไปตามถนนต่าง ๆ รอบเมือง พร้อมกับมีการเชิดสิงโต แห่ธงทิว คณะดนตรีบรรเลงตลอดทาง มีประชาชนเดินตามขบวนเป็นทิวแถว ชาวบ้านตามทางผ่านที่เป็นร้านค้า หรือทำธุรกิจ ก็จะตั้งโต๊ะเครื่องเซ่นไหว้หน้าบ้านเพื่อให้เทพเจ้าเข้ามาโปรดก่อนชมแสดงมหรสพ อุปรากรจีน และมโนราห์ในยามค่ำคืน (นุรวัยดา กือสะ, ม.ป.ป.)

ความเชื่อของชาวจีนชุมชนกือดาจีนอมิได้สะท้อนออกมาที่พิธีกรรมเท่านั้นหากแต่สะท้อนออกมาในวิถีชีวิต หรือเทศกาลสมโภชเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว หากแต่สะท้อนผ่านอาหารบนโต๊ะรับพระออกโปรดสาธุชน หรือที่เรียกสั้นๆว่า โต๊ะรับพระ อีกด้วย อาหารที่อยู่บนโต๊ะรับพระแต่ละอย่างล้วนมีที่มา มีเรื่องเล่ามีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อ ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาความเชื่อผ่านอาหารบนโต๊ะรับพระในเทศกาลสมโภชเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว เพื่อเผยแพร่เป็นแนวทางในการปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อท้องถิ่นต่อไป

งานศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเชื่อของชาวไทยเชื้อสายจีนในชุมชนจีนหัวตลาด (กือดาจีนอ) ที่สะท้อนผ่านอาหารบนโต๊ะรับพระออกโปรดสาธุชนในเทศกาลสมโภชเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว โดยผู้ศึกษาใช้วิธีการเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) โดยมีคำถามเป็นแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-structured interview form) เพื่อใช้เก็บรวบรวมข้อมูลจากชาวไทยเชื้อสายจีน ชุมชนจีนหัวตลาด (กือดาจีนอ) และ

ผู้เชี่ยวชาญ เพื่อศึกษาวิถีความเชื่อกับวัฒนธรรมอาหารมงคลในเทศกาลสำคัญของชาวไทยเชื้อสายจีน นอกจากนี้ ยังใช้เครื่องมือการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม

ด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง เป็นการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) จาก 2 กลุ่ม คือ บุคลากรจากองค์กรที่เกี่ยวข้อง คือ เจ้าหน้าที่มูลนิธิเทพปูชนียสถาน (เจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว) และนักวิชาการซึ่งมีความรู้เกี่ยวกับการจัดโต๊ะรับพระ จำนวน 2 คน ส่วนกลุ่มตัวอย่างที่สอง คือ คัดเลือกกลุ่มตัวอย่างจากประชากรชาวไทยเชื้อสายจีนที่อาศัยอยู่ในชุมชนกือดาจีนอ (ชุมชนหัวตลาด) จาก 20 หลังคาเรือน เหลือเพียง 4 หลังคาเรือน หลังคาเรือนละ 1 คน รวมเป็น 4 คน

ผลการศึกษา

งานสมโภชเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว เป็นงานประเพณีที่ทำกันทุกปี ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือนอ้าย ตามจันทรคติของจีน หรือราวเดือนกุมภาพันธ์ หรืออาจกล่าวว่าคือหลังวันตรุษจีน 15 วันของทุกปี (หรือตรงกับวันเพ็ญ เดือน 3 ตามจันทรคติของไทย) ปัจจุบันงานสมโภชเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว นับว่าเป็นพิธีเฉลิมฉลองสำคัญพิธีหนึ่งของชาวปัตตานีและภาคใต้ เป็นโอกาสที่ผู้เคารพศรัทธาในอภินิหารของเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวจากทุกสารทิศจะได้เดินทางมาร่วมงานฉลองสมโภชนี้ ซึ่งมีทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มชาวจีน จากสิงคโปร์ มาเลเซีย ฮ่องกง ด้วยเชื่อกันว่ามีความศักดิ์สิทธิ์ สามารถดลบันดาลให้ผู้เคารพบูชาสมประสงค์ในสิ่งที่หวัง หรือตามคำบนบานได้

ความศรัทธาในเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวขยายออกไปแม้ว่าจะมีการย้ายศาลเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวมาตั้งในตำบลอาเนาะรู อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานีก็ตาม แต่จำนวนคนที่มาสักการะจำนวนมากทุกปี จึงมีการจัดงานสมโภชขึ้นในราวเดือนกุมภาพันธ์ มีขบวนแห่เจ้าแม่ไปรอบเมือง มีการแสดงอภินิหารลุยน้ำ

ลุยไฟ ในช่วงเช้าวันแรกมีการทำพิธีเบิกเนตรพระ ณ ศาลเจ้าเล่งจูเกียง หรือศาลเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว จากนั้นได้มีการอัญเชิญองค์เจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวองค์จริงขึ้นประทับเกี้ยวมหามงคลแห่ไปรอบ ๆ เมืองปัตตานีให้ประชาชนได้มีโอกาสหามรูปเคารพเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวเพื่อความเป็นสิริมงคล โดยขบวนเกี้ยวประกอบด้วยวงมโหรีจีน ขบวนสิงโตและมังกรทอง ขบวนธงชัยมหามงคล ธงอำนวยพร และรถบุปผาชาติ รวมระยะทางยาวกว่า 3 กิโลเมตร ซึ่งเปิดโอกาสให้ผู้มีจิตศรัทธาร่วมหามเกี้ยว ก่อนอัญเชิญองค์ เจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว ลงจากเกี้ยวเข้าสู่ศาลเจ้าเล่งจูเกียง ก่อนชมแสดงมหรสพ อุปรากรจีน และมโนราห์ในยามค่ำคืน (นุรวัยดา กือสะ, ม.ป.ป.) ก่อนจะมีการอัญเชิญองค์เจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว องค์ประธานพระหมอ พร้อมด้วยพระอีกหลายองค์ที่ประดิษฐานอยู่ในศาลเจ้า แห่ไปตามถนนต่าง ๆ รอบเมือง พร้อมกับมีการเชิดสิงโต แห่ธงทิว คณะดนตรีบรรเลงตลอดทาง มีประชาชนเดินตามขบวนเป็นทิวแถว ชาวบ้านตามทางผ่านที่เป็นร้านค้า หรือทำธุรกิจ ก็จะตั้งโต๊ะเครื่องเซ่นไหว้หน้าบ้านเพื่อให้เจ้าเข้ามาโปรด

สภาพทั่วไปของโต๊ะรับพระออกโปรดสาธุชนในเทศกาลสมโภชเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว

การจัดโต๊ะรับพระออกโปรดสาธุชนในช่วงเทศกาลสมโภชเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวประกอบไปด้วยอะไรบ้างไม่มีหลักฐานระบุที่แน่ชัด แต่ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์พบว่า การจัดโต๊ะรับพระหน้าบ้านในช่วงเทศกาลสมโภชเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวนั้น ไม่ทราบที่มาที่ไปว่าจัดกันมานานแค่ไหนเพียงแต่จัดตามที่บรรพบุรุษจัดกันมาตั้งแต่อดีตและสืบทอดต่อกันมาในรุ่นปัจจุบัน แต่หากพิจารณาจากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ประจำศาลเจ้า และหลักฐานการอัญเชิญเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวมาประทับ ณ ศาลเจ้าเล่งจูเกียง จากเว็บไซต์ Pattani Heritage City (ม.ป.ป.) พบว่า ศาลเจ้าเล่งจูเกียงสร้างขึ้นเมื่อปี

พ.ศ. 2117 และมีการบูรณะในปีพ.ศ. 2407 โดยหลวงสำเร็จกิจกรจางวาง (ตันจงซิ่น) แต่เดิมไม่มีการแห่พระรอบเมืองปัตตานี จนกระทั่งต่อมาพระจีนคณานุรักษ์ (ตันจูล่าย) ได้อัญเชิญองค์เจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว จากบ้านกรือเซะมาประดิษฐาน และเรียกชื่อศาลเจ้าใหม่ว่า ศาลเจ้าเล่งจูเกียง หรือ ศาลเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว จึงมีงานสมโภชเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวขึ้นเป็นครั้งแรกนับตั้งแต่นั้นจนถึงปัจจุบัน หากพิจารณาจากข้อมูลข้างต้นพบว่าการจัดงานสมโภชเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวจัดมา 150 ปีโดยประมาณ

โต๊ะรับพระที่ใช้วางอาหารและเครื่องเซ่นไหว้มักเป็นโต๊ะสี่เหลี่ยมที่ตั้งไว้หน้าบ้าน ปูโต๊ะด้วยผ้าแดงหรืออาจตกแต่งด้านหน้าโต๊ะด้วยผ้าที่เรียกว่า โต๊ะอุ๋ย เป็นผ้าสี่เหลี่ยมสีแดงปักหรือวาดลวดลายจีนสวยงาม บนโต๊ะวางเครื่อง 5 ซึ่งประกอบไปด้วย กระถางธูปตรงกลาง อยู่หน้าสุด เชิงเทียน 1 คู่ วางซ้าย-ขวา และแจกันดอกไม้ วางซ้าย-ขวาเช่นเดียวกัน โดยโต๊ะรับพระของชุมชนจีนหัวตลาด หรือชุมชนจีนกือดาจีนอจะมีอาหารบนโต๊ะที่แตกต่างไปตามความเชื่อในแต่ละบ้าน

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์พบว่า รูปแบบในการจัดโต๊ะรับพระในเทศกาลสมโภชเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวสามารถแบ่งรูปแบบการจัดโต๊ะรับพระได้ เป็น 2 แบบ คือ 1.การจัดโต๊ะรับพระสำหรับประชาชน และ 2.การจัดโต๊ะรับพระสำหรับศาลเจ้าเล่งจูเกียง ซึ่งทั้งสองแบบไม่ได้มีความแตกต่างกันมากนัก โดยจะแตกต่างกันเพียงอาหารที่ใช้ตั้งบนโต๊ะเท่านั้น อย่างไรก็ดี ความแตกต่างประการสำคัญคือ การมีผลไม้ 5 อย่าง เป็นผลไม้อะไรก็ได้ตามความสะดวกของเจ้าของบ้านนั้น ๆ แต่ผลไม้ที่ถือว่าขาดไม่ได้ คือ สับปะรด ออกเสียงในภาษาฮกเกี้ยนว่า อ่องหลาย ซึ่งพ้องกับคำที่มีความหมายว่า วาสนา บารมี โชคลาภ การไหว้สับปะรดนั้นจะไม่นิยมใช้ผลที่สุกมาก ผลไม้อีกอย่างคือ ส้ม ในภาษาฮกเกี้ยนออกเสียงว่า ก๊าม ซึ่งไปพ้องเสียงกับคำว่า 感谢 ก๊ามเสี่ย ที่แปลว่า ขอบคุณในภาษาฮกเกี้ยน นอกจากนี้ ผู้ให้สัมภาษณ์ยังกล่าวถึงการ

จัดโต๊ะรับพระในอดีตว่า อดีตชาวจีนฮกเกี้ยนจะมีน้ำตาลเป็นรูปเจดีย์ รูปสัตว์มงคล เช่น สิงห์ เป็นต้น ทั้งยังมีบิดเจี่ยน เป็นบายศรีของชาวจีน มีลักษณะเป็นผลไม้แช่อิ่ม ซึ่งเป็นธรรมเนียมการวางไหว้พระของชาวจีนฮกเกี้ยนดั้งเดิม ลักษณะของบิดเจี่ยนจะเป็นก้านไม้ไผ่และกระดาษสีทำเป็นดอกไม้และใบไม้ยึดติดกันไว้ด้วย ผลไม้แช่อิ่ม ผลไม้ที่นิยม ได้แก่ ฝักเชื่อม พุทราแดง ลูกจัน เป็นต้น โดยจะ ทำ 3 ชั้น ใน 1 แถว 3 ไม้ เจดีย์ น้ำตาลและบิดเจี่ยนในปัจจุบันหาได้ยาก แต่ก็มีบ้านบางหลังที่หันกลับมาตั้งเจดีย์น้ำตาลและบิดเจี่ยนอย่างชาวฮกเกี้ยนดั้งเดิม เช่น ร้านโกดังโกปี เป็นต้น ในส่วนของขนมจะวางเป็นขนมถ้วยฟู หรือ ขนมเต่า (อังกู๊) เป็นขนมทำจากแป้งข้าวเหนียวปั้นเป็นรูปเต่า สีแดงหรือชมพู ในส่วนของไส้ของขนมจะทำจากถั่วเขียวซีก ซึ่งขนมเต่าจะมีทั้งที่มีไส้และไม่มีไส้ โดยเชื่อว่าเป็นของชอบของเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว จึงนิยมตั้งบนโต๊ะรับพระหน้าบ้าน หรือบ้างก็นำไปถวายองค์เจ้าแม่ในศาลเจ้าเล่งจูเกียงในช่วงเทศกาลสมโภชเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว ขนมเต่ามักเป็นที่นิยมตั้งร่วมกับบิดเจี่ยน และขนมอื่นๆ ซึ่งเป็นอะไรก็ได้ตามความสะดวกของเจ้าของบ้าน ในส่วนของเครื่องดื่ม การตั้งน้ำชาถือเป็นสิ่งสำคัญ เนื่องจากคนจีนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันนิยมดื่มน้ำชา ซึ่งโต๊ะรับพระสำหรับชาวบ้านประชาชนทั่วไปนั้น นิยมตั้งกาน้ำชา กับถ้วยชา 5 ถ้วย ลำดับการวางถ้วยน้ำชา จะอยู่หน้ากระถางธูปเนื่องจากเป็นการต้อนรับองค์พระองค์เทพเจ้าด้วยน้ำชา เป็นอันดับแรก

ศาลเจ้าเล่งจูเกียง (ศาลเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว) เป็นศาลเจ้าฮกเกี้ยน มีบางอย่างเป็นลักษณะเฉพาะสำหรับชาวฮกเกี้ยน ในส่วนของอาหารจะมีหลากหลายทั้งของคาวที่ประกอบไปด้วยเนื้อสัตว์และของเจ ของหวาน ขนมและผลไม้ อาหารเหล่านี้จะถูกจัดไว้บนโต๊ะรับพระหน้าศาลเจ้าเล่งจูเกียง บนโต๊ะจะประกอบไปด้วยอาหารมากมาย อาหารเหล่านี้มาจากชาวบ้านนำมาถวาย ทั้งอาหารคาว คือ เนื้อหมู หัวหมู เป็ด ปลา กุ้ง ปู รวมทั้งเหล้าขาว

หรือเหล้าจีน และเจดีย์น้ำตาลมีทั้งคำนึงถึงความเชื่อและไม่คำนึงถึงความหมาย ประชาชนสะดวกนำอาหาร ผลไม้อะไรมาถวายก็สามารถนำมาถวายได้ความสะดวก ถวายได้ทั้งของเจและของไม่เจอาหารเหล่านี้จะถูกจัดเรียงอยู่บนโต๊ะเดียวกัน นอกจากนี้สำหรับศาลเจ้าเล่งจูเกียงแล้ว จะมีการตั้งเหล้าขาวเพื่อเป็นการรับองค์เทพเจ้าด้วย

สิ่งสำคัญที่ศาลเจ้ามีคือเจดีย์และบิดเจี่ยนตามธรรมเนียมชาวจีนฮกเกี้ยน ซึ่งมีความหมายเดียวกับการตั้งโต๊ะรับพระของประชาชนทั่วไป การที่จัดอาหารเจรวมกับอาหารไม่เจนั้นเพราะในศาลเจ้ามีองค์เทพที่ทานเจและไม่ทานเจทั้งยังเชื่อว่า องค์เทพก็เหมือนกับคน กับมนุษย์ที่สามารถเลือกได้ว่าจะเลือกรับประทานอาหารเจหรือไม่เจ

ความเชื่อที่สะท้อนผ่านอาหารบนโต๊ะรับพระในเทศกาลสมโภชเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว

ชาวไทยเชื้อสายจีนในรุ่นปัจจุบันส่วนใหญ่ไม่มีความเชื่อผ่านอาหารบนโต๊ะรับพระออกโปรดสาธุชนในเทศกาลงานสมโภชเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว เมื่อถึงช่วงเทศกาลจึงมักจะจัดหาอาหารมาตามความสะดวก หรือจัดตามบรรพบุรุษที่ส่งต่อกันมารุ่นสู่รุ่น อย่างไรก็ตาม ยังมีกลุ่มคนมีความเชื่อที่ผ่านอาหารในเทศกาลสมโภชเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว ซึ่งจากผลการวิจัยข้างต้นแสดงให้เห็นว่าผู้ที่มีความเชื่อในเรื่องอาหารบนโต๊ะรับพระ ล้วนแล้วแต่มีความเชื่อเรื่องความหมายที่เหมือนกัน ดังนี้

ส้ม ในภาษาฮกเกี้ยนออกเสียงว่า ก๊าม ซึ่งไปพ้องเสียงกับคำว่า 感谢 ก๊ามเสี่ย ที่แปลว่า ขอบคุณในภาษาฮกเกี้ยน ซึ่งหมายความว่าขอบคุณเทพเจ้าที่ปกปกรักษาคนในบ้าน และ ความโชคดี ความเป็นศิริมงคล ความกลมเกลียว และความราบรื่น

สับปะรด ในภาษาฮกเกี้ยนออกเสียงว่า อ่องหลาย ซึ่งพ้องกับคำที่มี

ความหมายว่า วาสนา บารมี โชคลาภ การไหว้สับปะรดนั้นจะไม่นิยมใช้ผลที่สุกมาก เนื่องจากลักษณะของสับปะรดมีตาอยู่รอบผลเมื่อสุกจะสุกไปทีละตา เปรียบเสมือนให้ลูกหลานมีเงินเหลือกินเหลือใช้ไปเรื่อย ๆ ไม่มีที่สิ้นสุดเหมือนลักษณะการสุกของสับปะรด

กล้วย คนจีนฮกเกี้ยนเรียกว่า 弓蕉 (กินเจ๋ว) คำว่า เจ๋ว นี้ถ้านำไปเชื่อมกับ ชื่อเรียกของ สาลี่ ที่เรียกว่า หล่ายอ่า 梨仔 เป็น 蕉梨 เจ๋วหล่าย คือการเรียกโชคลาภให้เข้ามา

องุ่น หมายถึง ความกลมเกลียว และความสามัคคีเพราะเนื่องจากองุ่นมีผลเยอะ

ขนมจันอับ หมายถึง ขนมที่ใช้ไหว้พระทั่วไป ชาวจีนฮกเกี้ยนเรียกว่า ซกซา คือการเรียกพลังความสามัคคีและเป็นสิ่งเหลือกินเหลือใช้ ซึ่งมีองค์ประกอบด้วยถั่ว 5 ชนิด

- ถั่วตัด หมายถึง ความอุดมสมบูรณ์
- ขนมถ้วยฟู หมายถึง ชีวิตการค้าขายและการงานเฟื่องฟู
- ขนมเต่าหรือขนมอังกู๊ หมายถึง ขนมที่นิยมตั้งขนาบกับบิดเจี่ยน มีความเชื่อว่าจะอายุมั่นขวัญยืนเหมือนกับเต่า
- พุทราจีน หมายถึง สิ่งที่งอกเงย ความเฟื่องฟูของโชคลาภ
- ลูกเกด หมายถึง ผลไม้ที่แปรรูปมาจากองุ่น สื่อถึงความงอกเงยของโชคลาภ

ข้อมูลจากการสังเกตพบว่าความเชื่อดังกล่าวไม่ได้แตกต่างจากความเชื่อด้านความหมายของอาหารของชาวจีนและชาวไทยเชื้อสายจีนในภูมิภาคอื่น ซึ่งจะเห็นได้จากหนังสือหอเจี๊ยะตึ้ง ตำนานอาหารจีน ของ ฮ.ศุภวุฒิ จันทสาโร ดังนั้นจะเห็นได้ว่า วัฒนธรรมอาหารเป็นธรรมเนียม ประเพณีและวิธีการต่าง ๆ ที่คนในชุมชน หรือสังคมหนึ่งยึดถือปฏิบัติกันมาในเรื่องเกี่ยวกับอาหารทุกขั้นตอน ตั้งแต่การกำหนดว่าสิ่งใดในธรรมชาติที่มนุษย์จะนำมากินเป็นอาหารได้ การปรุงแต่ง วิธีการกิน ตลอดจนกฎระเบียบข้อปฏิบัติ

และความเชื่อต่าง ๆ ของสังคม ซึ่งถือว่าเป็นวัฒนธรรมด้านอาหาร ของแต่ละชุมชนหรือท้องถิ่น ซึ่งความหมายเหล่านี้ พัทยา สายหู (2532) ได้ให้ไว้

อาหารเหล่านี้สะท้อนความเชื่อในเรื่องของความเป็นอยู่ของคนในครอบครัว โชคลาภ และความเจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงาน และนอกเหนือจากอาหารที่ได้ให้ความหมายไว้ข้างต้นยังมีอาหารหรือผลไม้บางชนิดที่ไม่ได้เน้นเรื่องของความหมาย แต่เน้นความสะดวกของผู้ไหว้ อีกทั้งยังมีความเชื่อในเรื่องของความชอบของพระบางองค์มาเกี่ยวข้องในอาหารอีกด้วย ส่วนความเชื่อในเรื่องของตัวเลขจำนวนอาหาร เห็นได้ชัดว่าโดยส่วนมากจะตั้งของไหว้ตามจำนวนเลขคี่ เป็นความเชื่อที่ว่าคือเลขมงคล มงคลอย่างไรนั้นผู้ให้สัมภาษณ์ได้ได้ให้คำตอบ อาหารที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะชุมชนจีนหัวตลาด กือดาจีนอ ไม่ได้มีอย่างชัดเจนแต่จะเหมือนๆกันทั่วไปคือการตั้งโต๊ะรับพระหน้าบ้าน เอาตามความสะดวกของแต่ละบ้าน และความเชื่อของแต่ละบ้านที่ปฏิบัติต่อกันมายาวนาน ความเชื่อที่สะท้อนผ่านอาหารบนโต๊ะรับพระของชาวปัตตานีจึงไม่ได้แตกต่างจากจังหวัดอื่นและในภูมิภาคอื่นเช่นกัน

การอภิปรายผลการศึกษา

ปัจจุบันย่านชุมชนจีนหัวตลาด (กือดาจีนอ) นี้มีบ้านอยู่ 20 หลังคาเรือน เป็นย่านเมืองเก่าที่มีความเจริญรุ่งเรืองทางด้านการค้าในอดีต อาคารที่อยู่อาศัยบางหลังอยู่ในสภาพที่ยังดีอยู่ แต่หลายหลังก็เสื่อมโทรมไปตามกาลเวลา บ้านเรือนบางหลังถูกทุบทิ้งสร้างใหม่ หรือปรับเปลี่ยนเป็นบ้านรังนกนางแอ่น เพื่อเป็นแหล่งผลิตรังนกนางแอ่นสำหรับการส่งออกนอกพื้นที่สินค้ารังนกถือเป็นธุรกิจหนึ่งที่สร้างฐานทางเศรษฐกิจให้กับจังหวัดปัตตานีมาช้านาน (Pattani Heritage City, ม.ป.ป.) ปัจจุบันประชากรส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุที่ไม่ได้ประกอบอาชีพแล้ว แต่มีกิจการส่วนตัวหรือทรัพย์สมบัติ

ที่สืบทอดมาแต่ครั้งบรรพบุรุษ ลูกหลานวัยหนุ่มสาวมักย้ายไปทำงานหรือศึกษาต่อต่างถิ่น และจะกลับมาเยี่ยมเยียนในช่วงเทศกาลสำคัญ โดยเฉพาะเทศกาลตรุษจีน และเทศกาลสมโภชเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว

ผลการวิจัยจากการศึกษา รวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลพบว่า ชาวจีนและชาวไทยเชื้อสายจีนในรุ่นปัจจุบันส่วนใหญ่ไม่มีความเชื่อผ่านอาหารในเทศกาลสมโภชเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว เมื่อถึงช่วงเทศกาลจึงมักจะจัดหาอาหารมาตามความสะดวก หรือจัดตามบรรพบุรุษที่ส่งต่อกันมารุ่นสู่รุ่น อย่างไรก็ตาม ยังมีกลุ่มคนที่มีความเชื่อผ่านอาหารในเทศกาลสมโภชเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวอยู่บ้าง นั่นคือผู้สูงอายุที่ยังปฏิบัติตามความเชื่ออย่างเคร่งครัดในการจัดอาหารบนโต๊ะรับพระในเทศกาลดังกล่าว ถึงแม้ว่าชาวจีนและชาวไทยเชื้อสายจีนในปัจจุบันนั้นไม่ได้มีความเชื่อในเรื่องอาหารบนโต๊ะรับพระ แต่คนในชุมชนจีนหัวตลาด หรือ กือดาจีนอ ยังคงตั้งโต๊ะรับพระในช่วงเทศกาลสมโภชเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวทุก ๆ ปี เมื่อถึงช่วงเทศกาล พฤติกรรมดังกล่าวทำให้เห็นถึงวัฒนธรรม ความเชื่อที่มีความเหมือนกันในชุมชนซึ่งถูกสืบทอดมาตั้งแต่อดีต ซึ่งสอดคลองกับความหมายวัฒนธรรมของ สุนทรียา ไชยปัญหา (2559, น.105) ได้ยกความหมายของวัฒนธรรมโดย นิตยา บุญสิงห์ ว่า ความหมายของวัฒนธรรมที่เป็นเรื่องเกี่ยวกับพฤติกรรม วาจาท่าทาง กิจกรรม และผลิตผลของกิจกรรมที่ผลิตหรือปรับปรุงขึ้นจากธรรมชาติและเรียนรู้ซึ่งกันและกัน

การจัดโต๊ะรับพระในเทศกาลเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวนั้นเป็นวัฒนธรรมที่สืบทอดมา เป็นการปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อและศาสนา ซึ่งมีการถวายของและเครื่องบูชา ซึ่งพิธีดังกล่าวมีหน้าที่สำคัญคือการให้ความหมายสิ่งต่างๆ (งามพิศ สัตย์สงวน, 2543, น.212) ซึ่งสอดคลองกับการให้ความหมายของรูปแบบการจัดผลไม้บนโต๊ะรับพระของชาวจีนและชาวไทยเชื้อสายจีนในชุมชนจีนหัวตลาด หรือกือดาจีนอ เช่น รูปแบบการจัดผลไม้ที่มี การจัดเรียง

ผลไม้ให้เป็นชั้นสูงขึ้นไป มีความเชื่อที่คล้ายกันว่า การจัดผลไม้ในรูปแบบดังกล่าว จะทำให้การงานเฟื่องฟูเหมือนกับผลไม้ที่จัดให้เป็นชั้นฟูขึ้นไป

อย่างไรก็ดี การที่คนรุ่นปัจจุบันส่วนใหญ่ในชุมชนไม่ได้มีความเชื่อผ่านอาหารบนโต๊ะรับพระโดยคำนึงถึงความสะดวกเป็นสำคัญ เป็นส่วนหนึ่งของการเลื่อนไหลของวัฒนธรรม ซึ่งวัฒนธรรมมีการเปลี่ยนแปลงตามยุคสถานการณ์ ทั้งนี้การเปลี่ยนแปลงอาจเกิดขึ้นเองจากคนในกลุ่มหรือสังคมหรือถูกครอบงำโดยวัฒนธรรมอื่น ๆ ที่แข็งแกร่งกว่า (เพ็ชรี รูปะวิเชตร์, 2550, น.58) ซึ่งในที่นี้ความเชื่อของชาวจีนและชาวไทยเชื้อสายจีนในชุมชนจีนกือดาจีนอในรุ่นปัจจุบันบางส่วนมีการเปลี่ยนแปลง หรือละทิ้งเนื่องจากไม่ได้มีการส่งต่อความเชื่อมายังรุ่นปัจจุบัน อีกทั้งอาหารบนโต๊ะรับพระยังมีการเปลี่ยนแปลงตามสถานการณ์ และความสะดวกของเจ้าของบ้านนั้น ๆ

ความเลื่อนไหลของอัตลักษณ์ อานันท์ กาญจนพันธ์ (2553) กล่าวว่าแม้อัตลักษณ์จะถูกสร้างขึ้นและรักษาไว้เพื่อความเป็นตัวตน แต่ด้วยลักษณะของอัตลักษณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาตามบริบท ทั้งเวลาและสถานที่ โดยเฉพาะในยุคโลกาภิวัตน์ที่มิติในเรื่องของเวลาถูกเร่งให้เร็วขึ้นและมิติของพื้นที่ได้ถูกทำให้หดแคบลง จะเห็นได้ชัดจากการที่ชาวไทยเชื้อสายจีนในรุ่นปัจจุบันนั้นไม่ทราบถึงที่มาที่ไปของการตั้งโต๊ะรับพระออกโปรดสาธุชนในเทศกาลสมโภชเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว ทั้งยังไม่ทราบถึงความหมายและความเชื่อต่าง ๆของอาหารที่ใช้ตั้งบนโต๊ะดังกล่าวนั้น เกิดจากวัฒนธรรมที่เคลื่อนไหว หรือ การเลื่อนไหล สิ่งเหล่านี้จะเปลี่ยนไปตามยุคสมัย ถึงแม้ว่าอัตลักษณ์จะถูกสร้างขึ้นนั้นคือ ชาวไทยเชื้อสายจีนในชุมชนจีนหัวตลาด (กือดาจีนอ) ยังคงจัดโต๊ะรับพระออกโปรดสาธุชนในเทศกาลสมโภชเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวทุก ๆ ปี และศาลเจ้าเล้งจูเกียง (ศาลเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว) จัดงานสมโภชเจ้าลิ้มกอเหนี่ยวทุกๆ ปี ซึ่งสิ่งเหล่านี้ถูกสร้างขึ้นเพียงเพื่อรักษาไว้ซึ่งความเป็นตัวตนของชุมชน ถ้าหากว่ากลุ่มชนใดมีอัตลักษณ์โดดเด่น

ก็จะทำให้ชนชาตินั้นง่ายแก่การจดจำ อัตลักษณ์นอกจากจะเป็นลักษณะเฉพาะแล้ว ยังเป็นความภาคภูมิใจของคนในท้องถิ่น (วิภาพ คัญทัพ , 2562) แต่ด้วยลักษณะของอัตลักษณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาตามบริบททั้งเวลาและสถานที่นั้น ทำให้คนรุ่นหลังไม่ได้รับรู้ถึงความสำคัญของสิ่งเหล่านี้มากนัก จึงทำให้เกิดข้อยกเว้นต่าง ๆ มากมาย หากถามถึงข้อห้ามคนรุ่นปัจจุบันบางกลุ่มรู้ว่ามีข้อห้ามอะไร เช่น การห้ามถวายทับทิม แต่ไม่ทราบถึงสาเหตุของการห้าม ซึ่งสิ่งเหล่านี้ที่ปรากฏขึ้นมาเป็นการแปลงความหมายของอัตลักษณ์ จึงทำให้อัตลักษณ์ของชุมชนจีนหัวตลาด (กือดาจีนอ) เคลื่อนไหวทางวัฒนธรรมมาตรฐานคุณค่าต่าง ๆ ในสังคมเป็นไปอย่างหลากหลายซับซ้อน จะสังเกตได้จากความหลากหลายของอาหารที่ใช้ตั้งบนโต๊ะรับพระ ซึ่งแต่ละบ้านแตกต่างกัน แต่ไม่มีข้อบังคับตายตัว

ทั้งนี้ผู้ศึกษายังพบความเลื่อนไหลของวัฒนธรรมอาหาร โดยจากการสัมภาษณ์พบว่าอาหารบนโต๊ะรับพระมิได้มีเพียงอาหารหรือขนมของชาวจีนเท่านั้น แต่ยังมีขนมของไทยเข้ามาอยู่ร่วมบนโต๊ะรับพระด้วย เช่น ขนมทองหยิบ ขนมทองหยอด ขนมฝอยทอง และขนมเม็ดขนุน โดยมีความเชื่อที่คล้ายกับคนไทยนั้นคือ ขนมทองหยิบ สื่อถึง ความมั่งคั่งร่ำรวย ทำการงานสิ่งใดก็จะร่ำรวยมีเงินมีทองใช้ไม่ขาดมือ หยิบเงินหยิบทองสมดังชื่อทองหยิบ ขนมทองหยอด สื่อถึง ร่ำรวยมีเงินมีทองใช้จ่ายอย่างไม่รู้หมดสิ้น ขนมฝอยทอง สื่อถึง ชีวิตที่ยืนยาวเหมือนเส้นของฝอยทอง และขนมเม็ดขนุน สื่อถึงให้มีคนคอยสนับสนุน ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของการดำเนินชีวิต หน้าที่การงาน หรือกิจการต่าง ๆ

บทสรุป

อาหารบนโต๊ะรับพระในเทศกาลสมโภชเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวสะท้อนความเชื่อของชาวไทยเชื้อสายจีน กือดาจีนอ ในด้านความเป็นอยู่ของคนในครอบครัว โชคลาภ และ ความเจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงาน นอกเหนือจากอาหารที่ได้ให้ความหมายแล้ว บนโต๊ะรับพระยังมีอาหารหรือผลไม้บางชนิดที่เน้นความสะดวกของผู้ไหว้ อีกทั้งยังมีความเชื่อในเรื่องของความชอบหรือไม่ชอบของพระบางองค์มาเกี่ยวข้องทั้งนี้พบว่าอาหารที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะชุมชนจีนหัวตลาด กือดาจีนอ ในเทศกาลสมโภชเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยวไม่ได้มีอย่างชัดเจน แต่ปฏิบัติตามความสะดวกของแต่ละบ้าน และความเชื่อของแต่ละบ้านที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา ความเชื่อที่สะท้อนผ่านอาหารบนโต๊ะรับพระของชาวไทยเชื้อสายจีนในชุมชนจีนหัวตลาด กือดาจีนอจึงไม่ได้แตกต่างจาก การจัดโต๊ะรับพระออกโปรดสาธุชนในช่วงเทศกาลถือศีลกินเจในจังหวัดอื่นของประเทศ

ผู้ศึกษายังค้นพบความเลื่อนไหลของอัตลักษณ์ คือ การที่ชาวไทยเชื้อสายจีนในรุ่นปัจจุบันนั้นไม่ทราบถึงที่มาที่ไปของการตั้งโต๊ะรับพระในเทศกาลสมโภชเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว ทั้งยังไม่ทราบถึงความหมายและความเชื่อต่าง ๆ ในอาหารที่ใช้ตั้งบนโต๊ะ รวมถึงการใช้อาหารหรือผลไม้ที่เน้นความสะดวก ดังกล่าวอาจเกิดจากวัฒนธรรมที่เลื่อนไหลที่เปลี่ยนไปตามยุคสมัย แม้ศาลเจ้าเล้งจูเกียง (ศาลเจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว) จะมีการจัดงานสมโภชทุกปีและชาวจีนชุมชนหัวตลาดจะมีการจัดโต๊ะรับพระทุกปีก็ตามแต่สิ่งเหล่านี้ถูกสร้างขึ้นเพียงเพื่อรักษาไว้ซึ่งความเป็นตัวตนของชุมชน อัตลักษณ์ลักษณะซึ่งเป็นความภาคภูมิใจของคนในท้องถิ่น

เอกสารอ้างอิง (References)

งามพิศ สัตย์สงวน. (2543). *หลักมานุษยวิทยาวัฒนธรรม.* กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

นารีรัตน์ วัฒนเวฬุ. (2558). *วัฒนธรรมอาหารโต๊ะจีนในงานฉลองมงคลสมรสของชาวไทยเชื้อสายจีนในอำเภอเบตง จังหวัดยะลา* (รายงานการวิจัย). สงขลา: คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

นุรวัยดา กือสะ. (ม.ป.ป.). *ประเพณีแห่เจ้าแม่ลิ้มกอเหนี่ยว.* สืบค้น 12 ธันวาคม 2562, จาก https://sites.google.com/site/wathnthrmcanghwadpattani/prapheni-hae-cea-mae-lim-kx-heniyw, https://sites.google.com/site/wathnthrmcanghwadpattani/prawati-swn-taw

พัทยา สายหู. (2532). *วัฒนธรรมอาหารในงานประเพณี ของชาวไทลื้อ.* เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

เพ็ชรี รูปะวิเชตร์. (2550). *การเรียนรู้ลักษณะการจัดการ : การจัดการข้ามวัฒนธรรม.* เชียงใหม่: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ภูวดล ทรงประเสริฐ. (2545). ลอดลายมังกรโพ้นทะเล. กรุงเทพมหานคร : Thaicoon Book.

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี. (2562). *ม.อ.ปัตตานีกับการขับเคลื่อนศิลปะและวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนา : วงแหวนพหุวัฒนธรรมเมืองปัตตานี PSU Pattani's Action towards the Development of Art and Culture: Pattani City Heritage Trail* (รายงานการวิจัย). กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

วิภาพ คัญทัพ. (2562). *การเมืองกับอัตลักษณ์ของเมือง.* สืบค้น 3 มกราคม 2563, จาก https://www.matichon.co.th/columnists/news_1691603

ศุภการ สิริไพศาล. (2550). *จีนหาดใหญ่ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และสังคม.* สงขลา: ศูนย์หนังสือมหาวิทยาลัยทักษิณ.

สมยศ ศุภกิจไพบูลย์. (2560). *จีน-ไทย ผูกพันฉันพี่น้อง.* กรุงเทพมหานคร: ย้อนรอย.

สาวิตร พงศ์วัชร์. (2551). *การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการสืบเนื่องและการเปลี่ยนแปลง ของวัฒนธรรมการแต่งกายชาวไทยเชื้อสายจีนที่ส่งผลสู่งานสร้างสรรค์กรณีศึกษา : พิธีวิวาห์บาบ๋าเพอรานากันจังหวัดภูเก็ต.* ภูเก็ต : สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต.

สุนทรียา ไชยปัญหา และ อุรารักษ์ ศรีประเสริฐ. (2559). แนวคิด ทฤษฎีวัฒนธรรมการจัดการ : การปรับตัวภายใต้ความแตกต่างทางวัฒนธรรม. *วารสารวิชาการ คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, 1*(2), 104-116.

อานันท์ กาญจนพันธ์. (2563). *ทฤษฎีและวิธีวิทยาของการวิจัยวัฒนธรรม* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: ศยามปัญญา.

ฮ. ศุภวุฒิ จันทสาโร. (2560). *หอเจี๊ยะตึ้ง : ตำนานอาหารจีน.* กรุงเทพมหานคร: ยิปซี กรุ๊ป.

Pattani Heritage City. (ม.ป.ป.). *ชุมชนไทย/จีน.* สืบค้น 12 ธันวาคม 2562, จาก https://zhort.link/nJT

สิทธิด้านการศึกษาของเด็กแรงงานข้ามชาติชาวกัมพูชาในพื้นที่สะพานปลา อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี

Educational Rights of the Cambodian Migrant Children in Sapan Pla, Amphoe Muang, Pattani Province

นางสาวมุรณีย์ แวดอเลาะ และนางสาวอารีนา ดอรอนี

Miss Murnee Waedoloh and Miss Arina Doronee

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องสิทธิด้านการศึกษาของเด็กแรงงานข้ามชาติชาวกัมพูชาในพื้นที่สะพานปลา อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสิทธิด้านการศึกษาของเด็กแรงงานข้ามชาติชาวกัมพูชาในพื้นที่สะพานปลา อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี ซึ่งใช้รูปแบบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) อันประกอบไปด้วย กระบวนการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลจากการสังเกตการณ์และกระบวนการสัมภาษณ์เชิงเจาะลึก ในกลุ่มตัวอย่าง 2 กลุ่ม จำนวน 9 คน คือ กลุ่มเด็กแรงงานข้ามชาติชาวกัมพูชาที่อาศัยอยู่บริเวณสะพานปลา จำนวน 6 คนและเจ้าหน้าที่และผู้ดูแลจากศูนย์อภิบาลผู้เดินทางทะเลสงขลา (บ้านสุขสันต์) จำนวน 3 คน เป็นการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยใช้การสุ่มตัวอย่างแบบลูกโซ่/แบบสโนว์บอล (Snowball sampling) มีการร่างคำถามการสัมภาษณ์

---

[1] นักศึกษาคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

ที่มีลักษณะปลายเปิดภายใต้กรอบแนวคิดดังนี้ 1) แนวคิดเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals : SDGs) เป้าหมายที่ 4 : สร้างหลักประกันว่าทุกคนมีการศึกษาที่มีคุณภาพอย่างครอบคลุมและเท่าเทียม และสนับสนุนโอกาสในการเรียนรู้ตลอดชีวิต 2) พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ 3) มติคณะรัฐมนตรี ปี พ.ศ.2542

คำสำคัญ เด็กแรงงานข้ามชาติชาวกัมพูชา การศึกษา สะพานปลาจังหวัดปัตตานี

Abstract

The research aims to examine how Cambodian Migrant Children in fishing pier or called “Sapan Pla” in Amphoe Muang, Pattani province access to education. The study is conducted with a qualitative research methods including participant observation and in-depth interviews.. In-depth interviews were carried out with 2 groups, totally 9 key informants: 1) 6 Cambodian migrant children living in the fishing pier, and 2) 3 staffs of Stella Maris Seafarers Center Songkhla (Baan Suksan). Key informants were selected through purposive and snowball sampling. The main concepts for conducting this research include 1) the sustainable development goals (SDGs) which is to ensure that everyone has a quality education inclusively and for supporting lifelong learning opportunities. 2) National Education Act B.E. 2542. 3) Resolution of the Cabinet B.E. 2542.

Keyword

Cambodian Migrant Children, Education, Sapan Pla of Pattani province

บทนำ

ในเดือนเมษายน พ.ศ. 2562 ประเทศไทยมีแรงงานข้ามชาติเข้ามาทำงาน จำนวนกว่า 2.8 ล้านคน ที่เข้ามาอย่างถูกกฎหมาย ไม่ว่าจะเป็นสัญชาติเมียนมา กัมพูชา และลาว (ธันยพร บัวทอง, 2562) โดยที่แรงงานข้ามชาติเหล่านี้ได้ออกไปทำงานในที่ต่างๆ ตามนายจ้างก็ดีและตามความถนัดหรือถูกชักชวนก็ดี ซึ่งอาชีพที่แรงงานข้ามชาติสามารถทำได้และถูกต้องตามกฎหมาย ได้แก่ อาชีพแรงงานในภาคอุตสาหกรรม ประมง แรงงานในภาคอุตสาหกรรมการเกษตรและแรงงานในภาคอุตสาหกรรมก่อสร้าง เป็นต้น โดยส่วนมากแรงงานข้ามชาติมีจุดประสงค์หลัก คือ มาทำงานเพื่อส่งเงินกลับให้กับครอบครัวของตนในต่างประเทศ แต่ก็ยังมีแรงงานข้ามชาติจำนวนหนึ่งเข้ามาเพื่อประกอบอาชีพและสร้างครอบครัวอยู่ด้วยกันภายในประเทศไทย (สุขุม ปรีชาพานิช, 2559)

สำนักงานแรงงานจังหวัดปัตตานี (2563) ได้เปิดเผยข้อมูลสถิติแรงงานข้ามชาติประเภทนำเข้าตาม Memorandum of Understanding (MOU) แรงงานกัมพูชาในประเทศไทยมีสัดส่วนมากที่สุดเป็นอันดับสอง รองจากเมียนมา ซึ่งมีจำนวน 301,462 คน สำหรับจังหวัดปัตตานีนั้น มีนายจ้างที่จ้างแรงงานข้ามชาติจาก 3 สัญชาติ ประกอบด้วยเมียนมา ลาว และกัมพูชา จำนวน 11,589 คน เป็นชาวกัมพูชา 4,384 คน แรงงานข้ามชาติเหล่านี้เข้ามาเป็นคนขับเคลื่อนการทำงานหลายอย่างในพื้นที่ แรงงานข้ามชาติในปัตตานีส่วนใหญ่จะทำงานด้านประมง รองลงมาคืองานก่อสร้างและรับจ้างทั่วไป ซึ่งแรงงานข้ามชาติเหล่านี้ได้อาศัยอยู่เป็นกลุ่มๆทั่วจังหวัดปัตตานี โดยเฉพาะบริเวณโดยรอบสะพานปลา

ชุมชนสะพานปลา ตั้งอยู่ที่หมู่ 8 ถนนนาเกลือ ตำบลบานา อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี มีอาณาเขตพื้นที่บางส่วนติดกับชายฝั่งทะเลอ่าวบางปู

และทะเลอ่าวไทย ทำให้มีทรัพยากรธรรมชาติทางทะเลมากมายและมีความหลากหลายทางชีวภาพเหมาะที่จะพัฒนาในทุกๆด้าน โดยเฉพาะการประกอบอาชีพการประมงชายฝั่ง การเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำบริเวณชายฝั่งทะเลและการผลิตผลิตภัณฑ์อาหารทะเลหลากหลายรูปแบบ อีกทั้งยังเป็นตลาดเพื่อจำหน่ายสินค้าจากผลิตภัณฑ์ทางทะเล นอกจากจะเป็นท่าเรือ ตลาดและที่ตั้งของโรงงานอุตสาหกรรมแปรรูปอาหารแล้ว ยังเป็นที่อยู่อาศัยของแรงงานข้ามชาติชาวกัมพูชาและครอบครัวอีกด้วย (องค์การสะพานปลา, 2560)

อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็กได้ระบุชัดว่า สิทธิเด็กที่จะได้รับการคุ้มครองนั้นมี 4 ประเภท ได้แก่ สิทธิในชีวิตและการอยู่รอด โดยจะต้องได้รับการดูแลสุขภาพขั้นพื้นฐาน มีสันติภาพและความปลอดภัย สิทธิในการได้รับการปกป้องคุ้มครองจากครอบครัวที่อบอุ่น ได้รับการศึกษาที่ดีและภาวะโภชนาการที่เหมาะสม สิทธิในการพัฒนาให้รอดพ้นจากการทำร้าย การล่วงละเมิด การละเลย การนำไปขาย การใช้แรงงานเด็กและการแสวงประโยชน์โดยมิชอบในรูปแบบอื่นๆ และสิทธิในการมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น การแสดงออก การมีผู้รับฟังและมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในเรื่องที่มีผลกระทบกับตัวเอง เพื่อเป็นหลักประกันว่าเด็กทุกคนจะได้รับการพัฒนาทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ โดยไม่ถูกขัดขวางหรือไม่ถูกนำไปใช้ประโยชน์โดยมิชอบ เพื่อให้เด็กเติบโตเป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณค่าและทำประโยชน์ให้ประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้าในทุกด้าน รวมไปถึงด้านเศรษฐกิจและสังคมภายในประเทศไทยเองก็มีการออกกฎหมายรับรองต่างๆมากมาย (คมชัดลึก ออนไลน์, 14 พฤษภาคม 2552)

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 (มาตรา10) การจัดการศึกษาต้องจัดให้บุคคลมีสิทธิและ โอกาสเสมอกันในการรับการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่า 12 ปีที่รัฐต้องจัดให้อย่างทั่งถึงและมีคุณภาพโดยไม่เก็บ

ค่าใช้จ่าย (มาตรา15) การจัดการศึกษามี 3 รูปแบบ คือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย สถานศึกษาอาจจัดการศึกษาในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งหรือทั้ง 3 รูปแบบก็ได้ และได้ให้แนวทางปฏิบัติในการรับเด็กที่ไม่มีสัญชาติไทยได้เข้าเรียน (พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542, 2542, 19 สิงหาคม)

มติคณะรัฐมนตรีปี พ.ศ.2548 ได้ให้มติขยายโอกาสทางการศึกษาให้แก่บุคคลที่ไม่มีหลักฐานทางทะเบียนราษฎร์หรือไม่มีสัญชาติไทยที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยให้สามารถเข้าเรียนได้ไม่จำกัดระดับประเภท หรือพื้นที่การศึกษา รวมถึงไม่มีหลักฐานการแสดงตนที่จะสามารถเข้าเรียนในสถานศึกษาของไทยได้ ต่อมาใน ปี พ.ศ. 2552 เมื่อรัฐบาลอดีตนายกอภิสิทธิ์ เวชชาชีวะ มีนโยบายเรียนฟรี 15 ปี อย่างมีคุณภาพและทั่วถึงนั้น เด็กไร้สัญชาติก็เป็นผู้มีสิทธิได้รับบริการการศึกษาขั้นพื้นฐานและสวัสดิการตามนโยบายดังกล่าวเช่นเดียวกัน และเท่าเทียมกันกับเด็กไทย ตั้งแต่เงินอุดหนุน ค่าใช้จ่ายรายหัว ชุดนักเรียน ตำรา และอุปกรณ์การเรียน ทั้งนี้ตามข้อมูลของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) พบว่าในปีพ.ศ. 2551 มีโรงเรียนจำนวน 1,516 แห่ง รับเด็กไร้สัญชาติเข้าเรียน จำนวน 207,983 คน (รวีวรรณ แพทย์สมาน, 2556)

ตามกฎหมายและสาระสำคัญของกฎหมายมติคณะรัฐมนตรี ที่ประกาศเมื่อวันที่ 5 กรกฎาคม พ.ศ. 2548 มีสาระสำคัญ คือ เด็กทุกคนซึ่งเป็นพลเมืองของประเทศไทย รวมทั้งเด็กที่ไม่มีหลักฐานทางทะเบียนราษฎร์หรือไม่มีสัญชาติไทย สามารถได้รับการศึกษาในราชอาณาจักรไทยได้ รัฐบาลจะเป็นผู้จัดสรรงบประมาณทางการศึกษาให้กับนักเรียนทุกคน ไม่ว่านักเรียนคนนั้นจะมีสัญชาติไทยหรือไม่มีก็ตาม จนกว่าจะสำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย เด็กไร้สัญชาติทุกคนต้องได้รับหนังสืออนุญาตอย่างเป็นทางการให้เดินทางออกนอกเขตพื้นที่ เพื่อเดินทางไปศึกษาได้เป็นระยะ

เวลาตามหลักสูตรการศึกษาระดับนั้น ให้หน่วยงานฝึกอาชีพทุกส่วนราชการยอมรับหลักฐานทางการศึกษาที่ออกให้แก่เด็กไร้สัญชาติตามมติคณะรัฐมนตรี (รวีวรรณ แพทย์สมาน, 2556)

จากข้อมูลพบว่า สำนักงานส่งเสริมสวัสดิภาพและพิทักษ์เด็ก เยาวชน ผู้ด้อยโอกาส คนพิการและ ผู้สูงอายุ (สท.) กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (คมชัดลึก ออนไลน์, 14 พฤษภาคม 2552) ได้เล็งเห็นว่าปัญหาการละเมิดสิทธิเด็กเป็นปัญหาใหญ่ที่เรื้อรังมานาน แต่สังคมไทยแทบไม่ให้ความสนใจกับปัญหานี้ ขาดความรู้ความเข้าใจ เกี่ยวกับสิทธิเด็กว่าเป็นส่วนหนึ่งของสิทธิมนุษยชน ซึ่งสอดคล้องกับการสำรวจโครงการติดตามสภาวการณ์เด็ก และเยาวชนของสถาบันรามจิตติ พบว่าลูกแรงงานข้ามชาติที่อาศัยอยู่ในประเทศไทยเกือบทั้งหมด ยังไม่เข้าถึงสิทธิขั้นพื้นฐานต่างๆ อาทิเช่น ด้านการศึกษา ด้านการรักษาพยาบาล เป็นต้น และได้รับการรับรองจากองค์การสหประชาชาติ อีกทั้งยังได้รับการปกป้องคุ้มครองภายใต้อนุสัญญาว่าด้วยสิทธิเด็ก ซึ่งได้รับการยอมรับจากภาคีสมาชิกถึง 195 ประเทศและหนึ่งในนั้นคือประเทศไทย

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าประเทศไทย ได้รับรองสิทธิของเด็กและมีกฎหมายรับรองอย่างน้อย 3 ฉบับ แต่ในความเป็นจริงจากผลการศึกษาพบว่ายังคงมีปัญหาที่เกี่ยวข้องกับสิทธิเด็กอยู่ ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาว่าสิทธิด้านการศึกษาของเด็กแรงงานข้ามชาติชาวกัมพูชาที่เป็นผู้ติดตามหรือลูกแรงงานข้ามชาติชาวกัมพูชา ในพื้นที่สะพานปลา จังหวัดปัตตานี ได้รับการเข้าถึงในด้านสิทธิเด็กตามกฎหมายข้างต้นหรือไม่อย่างไร

งานศึกษาเรื่อง สิทธิด้านการศึกษาของเด็กแรงงานข้ามชาติชาวกัมพูชาในพื้นที่สะพานปลา จังหวัดปัตตานี ตั้งคำถามในการศึกษาว่าเด็กแรงงานข้ามชาติชาวกัมพูชาในพื้นที่สะพานปลาได้รับสิทธิด้านการศึกษาอย่างไร? โดยมีวัตถุประสงค์ของการศึกษาคือ เพื่อศึกษาสิทธิด้านการศึกษาของเด็ก

แรงงานข้ามชาติชาวกัมพูชาในพื้นที่สะพานปลา อำเภอเมือง จังหวัดปัตตานี และได้กำหนดแนวทางขั้นตอนและวิธีการดำเนินการศึกษาไว้ คือ ผู้ศึกษาเลือกใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบคุณภาพ (Qualitative Research) อันประกอบไปด้วยกระบวนการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูล จากการสังเกตการณ์และการสัมภาษณ์เชิงลึก ซึ่งกลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์ ได้แก่ กลุ่มเด็กและเจ้าหน้าที่หรือผู้ดูแลในพื้นที่ดังกล่าว โดยแต่ละกลุ่มผู้ศึกษาจะทำการสัมภาษณ์และนำข้อมูลรวบรวมเพื่อทำการวิเคราะห์

ประชากรในการศึกษาจำแนกออกเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มของเด็กแรงงานข้ามชาติชาวกัมพูชาที่อาศัยอยู่บริเวณสะพานปลา จำนวน 6 คน ซึ่งทำการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive sampling) โดยมีคุณสมบัติดังนี้ เป็นเด็กแรงงานข้ามชาติชาวกัมพูชา ซึ่งมีผู้ปกครองทำงานอย่างถูกต้องตามกฎหมาย เป็นเพศชายและหญิง สามารถพูดไทยได้ซึ่งมีอายุระหว่าง 10-14 ปี และทำการคัดเลือกด้วยวิธีการการอ้างอิงต่อเนื่องปากต่อปาก หรือ Snowball Sampling รวมไปถึงเจ้าหน้าที่และผู้ดูแลศูนย์อภิบาลผู้เดินทางทะเลสงขลา จำนวน 3 คน

ผลการศึกษา

ด้านการศึกษา / คุณภาพด้านการศึกษา

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์พบว่า กลุ่มตัวอย่างเด็กแรงงานข้ามชาติชาวกัมพูชา ได้รับการดูแลและได้รับการศึกษาในรูปแบบการศึกษาตามอัธยาศัยจากคุณครูและเจ้าหน้าที่ศูนย์ผู้อภิบาลผู้เดินทางทะเลสงขลา โดยได้จัดให้มีสถานที่จัดการเรียนการสอนและสวัสดิการอาหารกลางวัน และอาหารว่าง เช่น นม ผลไม้ ขนม เป็นต้น รวมไปถึงการจัดอุปกรณ์การเรียนที่เหมาะสม มีจำนวนครูที่เพียงพอต่อจำนวนนักเรียน โดยเด็กแรงงานข้ามชาติชาวกัมพูชา

ได้รับการสอนทักษะในการใช้ชีวิต ซึ่งหมายถึงทักษะชีวิตในการเอาตัวรอด เพื่อให้มีความปลอดภัยในการใช้ชีวิตทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ เพื่อที่จะสามารถนำมาใช้ประโยชน์และพึ่งพาตนเองได้ในอนาคต มีการจัดการเรียนการสอนในรายวิชาคณิตศาสตร์ ภาษาไทย ภาษาอองเล ซึ่งหมายถึงภาษาอังกฤษในภาษากัมพูชา และภาษาเขมร(ภาษากัมพูชา) โดยคุณครูจากกัมพูชา นอกจากนี้ ยังมีกิจกรรมทัศนศึกษานอกสถานที่เพื่อสร้างการเรียนรู้นอกห้องเรียนได้อีกทางหนึ่งด้วย ไม่เพียงเท่านั้น ทางศูนย์อภิบาลผู้เดินทางทะเล ได้เปิดโอกาสให้นักศึกษาในมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ได้เข้ามาร่วมกิจกรรมกับกลุ่มตัวอย่าง เพื่อฝึกฝนการปรับตัว และการรู้จักกลุ่มคนจากสังคมภายนอกในปัตตานีอีกด้วย

ข้อมูลจากเจ้าหน้าที่ศูนย์อภิบาลผู้เดินทางทะเลสงขลาพบว่า วัตถุประสงค์ของการเข้ามาขององค์กรเพื่อที่ต้องการให้เด็กแรงงานข้ามชาติชาวกัมพูชาได้รับสิทธิด้านการศึกษามากที่สุดเพื่อที่จะให้เด็กแรงงานข้ามชาติชาวกัมพูชานั้นสามารถสื่อสารกับผู้คนภายนอกได้และให้เด็กแรงงานข้ามชาติชาวกัมพูชานั้นเกิดความปลอดภัยทั้งด้านจิตใจและร่างกายหรือลดความเสี่ยงที่จะเกิดต่อเด็กโดยมีการสอนทักษะการเอาตัวรอด ทักษะการปฏิเสธรวมถึงสิทธิมนุษยชนโดยเฉพาะสิทธิต่อร่างกายของตนเอง นอกจากนี้ การเรียนการสอนยังส่งเสริมให้เด็กแรงงานข้ามชาติชาวกัมพูชานั้นสามารถที่จะอ่านออกเขียนได้ทั้งภาษาไทย ภาษาเขมร ภาษาอังกฤษ การสอนทักษะในการใช้ชีวิตมีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะให้กลุ่มตัวอย่างเด็กแรงงานข้ามชาติชาวกัมพูชาสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้และสามารถที่จะพึ่งพาตนเองได้ในอนาคต

อาจกล่าวได้ว่า เด็กแรงงานข้ามชาติชาวกัมพูชาในพื้นที่บริเวณสะพานปลาได้รับสิทธิด้านการศึกษาในลักษณะการศึกษาตามอัธยาศัย ให้ความรู้เพื่อสร้างความสามารถในการอ่านออกเขียนได้ ในภาษาไทย อังกฤษ และ

เขมร และนอกจากนี้ ยังมีการสอนทักษะในการใช้ชีวิตเพื่อที่จะสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้และสามารถที่จะพึ่งพาตนเองได้ในอนาคต อย่างไรก็ดี ถึงแม้ว่ากลุ่มตัวอย่างเด็กแรงงานข้ามชาติชาวกัมพูชาเหล่านั้นจะไม่เข้ารับการศึกษาต่อในระดับมัธยมศึกษา แต่การศึกษาพื้นฐานที่ได้รับได้ทำให้กลุ่มตัวอย่างแรงงานข้ามชาติชาวกัมพูชาสามารถอ่านออกเขียนได้ ซึ่งจะช่วยในระดับหนึ่งเมื่อกลุ่มตัวอย่างแรงงานข้ามชาติชาวกัมพูชาต้องกลับประเทศกัมพูชาต่อไป

ด้านค่าเล่าเรียน / ค่าใช้จ่าย

กลุ่มตัวอย่างเด็กแรงงานข้ามชาติชาวกัมพูชาทั้ง 6 คน ได้รับการศึกษาโดยศูนย์อภิบาลผู้เดินทางทะเลสงขลา ได้มีการดูแลในเรื่องของอุปกรณ์การเรียน อาทิเช่น หนังสือ แบบเรียนต่างๆ แบบฝึกหัด สมุด ดินสอ และชุดพละให้ ยกเว้นชุดนักเรียนที่ปกครองซื้อเอง โดยผู้ให้สัมภาษณ์ลำดับที่ 4 เด็กหญิงดี (สัมภาษณ์, 5 เมษายน 2564) เล่าว่า บางครั้งคุณแม่ได้ฝากเงินให้คุณครูซื้อชุดนักเรียนให้ เนื่องจากทางผู้ปกครองไม่มีเวลา ในเรื่องของอาหารกลางวันทางศูนย์อภิบาลผู้เดินทางทะเลสงขลา ไม่ได้จัดเตรียมไว้ให้ แต่สามารถกลับไปกินข้าวเที่ยงที่บ้านได้ เนื่องจากอยู่ในละแวกใกล้เคียง นอกจากนั้นผู้ให้สัมภาษณ์ได้ให้ข้อมูลเรื่องค่าใช้จ่ายรายวันว่าผู้ปกครองได้ให้เงินมาบ้างแต่ทางศูนย์อภิบาลผู้เดินทางทะเลสงขลา ก็ได้มีการจัดเตรียมอาหารว่างและน้ำให้ บางครั้งก็ไม่จำเป็นต้องเอาเงินมาด้วยซ้ำ และจากการลงพื้นที่พบว่าศูนย์อภิบาลผู้เดินทางทะเลสงขลา เป็นองค์กรภาคเอกชนที่ไม่แสวงหาผลประโยชน์ โดยมีงบประมาณที่ได้จากโครงการขององค์กรระหว่างประเทศจำนวน 2,000 บาท/เดือนนำมาซื้ออุปกรณ์การเรียน เช่น หนังสือ สมุดดินสอ และชุดพละ แต่งบประมาณดังกล่าวนั้นจะมีองค์กรส่วนกลางเป็นผู้ที่จัดแจงงบประมาณทั้งหมด ซึ่งจะไม่มีค่าใช้จ่ายในส่วนของค่าเทอม แต่

จะมีค่าใช้จ่ายในส่วนของการจัดกิจกรรม เช่น กิจกรรมวันปีใหม่ จะมีการซื้อของขวัญให้กับเด็กแรงงานข้ามชาติชาวกัมพูชาและอาหารในช่วงเย็น โดยที่จัดเก็บเงินคนละ 200 บาท/เดือน เฉพาะเด็กแรงงานข้ามชาติชาวกัมพูชาที่เรียนเต็มวันเท่านั้น ในส่วนของเด็กแรงงานข้ามชาติชาวกัมพูชาที่เรียนครึ่งวันจะเก็บเพียง 150 บาท/เดือนเท่านั้น ซึ่งค่าใช้จ่ายดังกล่าวเมื่อเปรียบเทียบกับการที่ผู้ปกครองต้องให้กลุ่มตัวอย่างเด็กแรงงานข้ามชาติชาวกัมพูชาไปเข้ารับการศึกษาในโรงเรียนของรัฐซึ่งอยู่ในละแวกดังกล่าวจะมีค่าใช้จ่ายที่มากเกินความสามารถแม้ว่าจะเป็นนโยบายเรียนฟรี แต่ค่าใช้จ่ายในแต่ละวันรวมถึงค่าใช้จ่ายอื่นๆ ในการเรียนในโรงเรียนของรัฐมีสูงเกินความสามารถของผู้ปกครองกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งหากกลุ่มตัวอย่างไม่มีทางเลือกในการศึกษาโดยศูนย์อภิบาลผู้เดินทางทะเลสงขลา จะทำให้กลุ่มตัวอย่างและเด็กแรงงานข้ามชาติชาวกัมพูชาบางส่วนไม่ได้รับการศึกษา

สรุปได้ว่า เด็กแรงงานข้ามชาติชาวกัมพูชาในพื้นที่บริเวณสะพานปลาในศูนย์อภิบาลผู้เดินทางทะเลสงขลา นั้นแม้ไม่ได้รับบริการการศึกษาขั้นพื้นฐานและสวัสดิการตามนโยบายเรียนฟรี 15 ปี เนื่องจากมีข้อจำกัดทางเศรษฐกิจ แต่กลุ่มตัวอย่างได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานจากศูนย์อภิบาลผู้เดินทางทะเลสงขลา ซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชน (Non-Government Organization: NGO) ซึ่งได้เก็บค่าใช้จ่ายในจำนวนเงินที่ไม่สูง ซึ่งได้รับความไว้วางใจจากผู้ปกครอง

ด้านความเท่าเทียม ทั่วถึงและเสมอภาค

จากการลงพื้นที่สัมภาษณ์และสังเกตการณ์ได้พบว่าเด็กแรงงานข้ามชาติชาวกัมพูชาได้รับการศึกษาอย่างเสมอภาคและเท่าเทียมกันระหว่างเพศชาย และเพศหญิง เด็กทุกคนไม่ว่าจะมีความแตกต่างด้านอายุ หรือเพศ แต่ทุกคนก็สามารถที่จะเข้าร่วมกับศูนย์อภิบาลผู้เดินทางทะเลสงขลาได้ โดย

ไม่มีการแบ่งแยกเพศ อายุ ระดับการศึกษา หรือเด็กเล็กหรือเด็กโต ก็สามารถเข้าถึงการศึกษาได้อย่างทั่วถึงในทุกๆ ด้านเหมือนกัน ไม่ว่าจะในวิชาภาษาไทย ภาษาเขมร ภาษาอังกฤษ วิชาคณิตศาสตร์ รวมไปถึงทักษะในการใช้ชีวิต

อภิปรายผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง สิทธิด้านการศึกษาของเด็กแรงงานข้ามชาติชาวกัมพูชา ในพื้นที่บริเวณสะพานปลา จังหวัดปัตตานี พบว่า เด็กแรงงานข้ามชาติชาวกัมพูชาในบริเวณนั้นได้รับการศึกษา ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาในระบบที่โรงเรียนบ้านยูโย และการศึกษาตามอัธยาศัยในศูนย์อภิบาลผู้เดินทางทะเลสงขลา ทั้งนี้เป็นเพราะศูนย์อภิบาลผู้เดินทางทะเลสงขลา เป็นการเปิดการเรียนการสอนให้เด็กแรงงานข้ามชาติชาวกัมพูชาที่มีความสนใจและพร้อมที่จะเรียนรู้เสริมทักษะการใช้ชีวิต โดยครูและเจ้าหน้าที่ที่มีประสบการณ์ ผลการวิจัยครั้งนี้สอดคล้องกับแนวคิดในด้านการศึกษาพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 อีกทั้งยังพบว่า เด็กแรงงานข้ามชาติชาวกัมพูชาในบริเวณนั้นได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพอย่างเท่าเทียม ทั่วถึงและเสมอภาค เนื่องจากทั้งเด็กชายและเด็กหญิงไม่ว่าจะอายุเท่าไหร่ก็ตามสามารถเข้าถึงการศึกษาได้ ผลการวิจัยครั้งนี้จึงสอดคล้องกับกรอบแนวคิด SDGs คือ เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน เป้าหมายที่ 4 ที่มุ่งสร้างหลักประกันว่าเด็กทั้งชายและหญิงสามารถเข้าถึงการศึกษาได้ สามารถอ่านออกเขียนได้และคำนวณเป็น นอกจากนี้ พบว่าภายในศูนย์อภิบาลผู้เดินทางทะเลสงขลานั้นไม่ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากรัฐบาล ทั้งนี้เนื่องจากได้รับเงินสนับสนุนจากภาคเอกชน ผลการวิจัยครั้งนี้จึงไม่ได้สอดคล้องกับกรอบแนวคิดตามมติคณะรัฐมนตรี ในปี พ.ศ.2552 ที่ว่าด้วยเรื่องนโยบายเรียนฟรี 15 ปี อย่างมีคุณภาพและทั่วถึง

บทสรุป

เด็กแรงงานข้ามชาติชาวกัมพูชาในพื้นที่บริเวณสะพานปลาได้รับสิทธิด้านการศึกษาอย่างมีคุณภาพเนื่องจากมีการสอนทักษะในการใช้ชีวิต ซึ่งหมายถึงทักษะชีวิตในการเอาตัวรอดเพื่อให้มีความปลอดภัยในการใช้ชีวิตทางด้านร่างกายและจิตใจ เพื่อที่จะสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้และสามารถที่จะพึ่งพาตนเองได้ ซึ่งเด็กแรงงานข้ามชาติชาวกัมพูชาในพื้นที่บริเวณสะพานปลาในศูนย์อภิบาลผู้เดินทางทะเลสงขลา นั้นไม่ได้รับบริการการศึกษาขั้นพื้นฐานและสวัสดิการตามนโยบายเรียนฟรี 15 ปี เนื่องจากศูนย์อภิบาลผู้เดินทางทะเลสงขลา เป็นองค์กร NGO ซึ่งเป็นองค์กรภาคเอกชนที่ไม่แสวงหาผลประโยชน์ จะได้รับงบประมาณจากโครงการต่างๆ ที่ได้จัดตั้งขึ้นและได้สนับสนุนเงินให้กับศูนย์อภิบาลผู้เดินทางทะเลสงขลาในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องสิทธิของแรงงานข้ามชาติรวมไปถึงในเรื่องสิทธิเด็กอีกด้วยและเด็กแรงงานข้ามชาติชาวกัมพูชาในพื้นที่บริเวณสะพานปลาได้รับความเท่าเทียมและเสมอภาคในด้านการศึกษาไม่ว่าจะเป็นเพศหญิงหรือเพศชาย หรือเด็กเล็กหรือเด็กโต ก็สามารถเข้าถึงการศึกษาได้อย่างทั่วถึงในทุกๆด้านเหมือนกัน ไม่ว่าจะในวิชาภาษาไทย ภาษาเขมร ภาษาอังกฤษ วิชาคณิตศาสตร์ รวมไปถึงทักษะในการใช้ชีวิต

เอกสารอ้างอิง (References)

คมชัดลึก ออนไลน์. (2552, 14 พฤษภาคม). *“สิทธิเด็ก”สิทธิที่สังคมต้องตระหนัก.* สืบค้น 18 ธันวาคม 2563, จาก https://www.komchadluek.net/news/scoop/12845

ณัฐธิดา จันทรมณี. (2553). *แนวทางการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียนสำหรับชาวอูรักลาโว๊ย.* สืบค้น 12 มกราคม 2564, จาก http://www.edu.chula.ac.th/ojed/doc/V52/v52d0022.pdf

ทวีสิทธิ์ ใจห้าว. (2554). *การจัดการศึกษาแก่ลูกแรงงานต่างชาติ.* สืบค้น 10 มกราคม 2564, จาก http://www.moe.go.th/moe/upload/news20/FileUpload/36945-4531.pdf

ธันยพร บัวทอง. (2562, 4 กรกฎาคม). *แรงงานข้ามชาติ: ความไม่รู้และความเข้าใจผิดที่ปิดกั้นสิทธิทางการศึกษาของลูกแรงงานข้ามชาติ.* สืบค้น 18 ธันวาคม 2563, จาก https://www.bbc.com/thai/thailand-48856200

ธันยวัฒน์ รัตนสัค. (2546). นโยบายสาธารณะ. เชียงใหม่: คะนึงนิจการพิมพ์.

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542. (2542, 19 สิงหาคม). *ราชกิจจานุเบกษา.* เล่ม 116 ตอนที่ 74 ก. หน้า 1-23.

พัธนารี ชุนทอง. (2557). สิทธิด้านการศึกษาของเด็กไร้สัญชาติ ศึกษากรณีประเทศไทยและประเทศลาว. *วารสารการวิจัย กาละลองคำ*, 1-7.

รวีวรรณ แพทย์สมาน. (2556). การศึกษาของเด็กไร้สัญชาติตามนโยบายเรียนฟรี 15 ปี ในประเทศ. *วารสารการเมือง การบริหาร และกฎหมาย, 9*(3), 235-271.

วรเดช จันทรศร. (2548). *ทฤษฎีการนำนโยบายสาธารณะไปปฏิบัติ.* กรุงเทพ: สหายบล็อกและการพิมพ์.

สำนักงานแรงงานจังหวัดปัตตานี. (2563). *สถิติแรงงานต่างด้าว.* สืบค้น 18 ธันวาคม 2563, จาก https://pattani.mol.go.th/

สุขุม ปรีชาพานิช. (2559). *สิทธิเด็กต่างด้าวในเขตก่อสร้าง: เสียงเล็กๆที่ไม่มีใครได้ยิน.* สืบค้น 18 ธันวาคม 2563, จาก https://www.tcijthai.com/news/2015/01/scoop/5536

องค์การสหประชาชาติ. (2558). *เป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืนของประเทศ.* สืบค้น 7 มกราคม 2564, จาก https://www.un.or.th/globalgoals/th/the-goals/

องค์การสะพานปลา. (2560). *สำนักงานท่าเทียบเรือประมงปัตตานี.* สืบค้น 18 ธันวาคม 2563, จาก http://pattani.fishmarket.co.th

สัมภาษณ์

เด็กหญิงดี (นามสมมติ). (2564, 5 เมษายน). สัมภาษณ์.

วิถีชีวิตชาวประมงในอ่าวปัตตานี พ.ศ. 2564

Fishermen's Way of Life in Pattani Bay, 2021

อนัส หะยีสะมะแอ[1]
Anas Hayeesama-ae

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงในอ่าวปัตตานี และเพื่อศึกษาวิถีชีวิตของชาวประมงในอ่าวปัตตานี ผ่านเรื่องเล่าประสบการณ์ชีวิตของชาวประมง ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก การสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม จากผู้ให้ข้อมูลจำนวน 4 คน โดยคัดเลือกจากผู้ที่มีประสบการณ์ทำอาชีพประมงภายในพื้นที่อ่าวปัตตานีนานกว่า 10 ปี เพื่อนำข้อมูลมาจำแนกและวิเคราะห์ ตีความสร้างข้อสรุป นำเสนอข้อมูลด้วยการพรรณนาเชิงวิเคราะห์

ผลการศึกษาพบว่า วิถีชีวิตของชาวประมงในอ่าวปัตตานี ยังคงเป็นวิถีชีวิตแบบเดิมที่ชาวบ้านต้องพึ่งพิงกับทรัพยากรสัตว์น้ำในอ่าวปัตตานีในการดำรงชีวิต ซึ่งชาวประมงใช้องค์ความรู้ที่ถูกถ่ายทอดมาจากรุ่นสู่รุ่นมาทำมาหากิน ส่วนใหญ่ชาวประมงในอ่าวปัตตานีจะเป็นประมงแบบยังชีพ ใช้เวลาประมาณ 4-5 ชั่วโมงในการทำประมง ชาวประมงหนึ่งครัวเรือนจะมีความสามารถในการจับสัตว์น้ำไม่เกินสองประเภทเท่านั้น การเปลี่ยนแปลงทาง

[1] นักศึกษาคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

ด้านระบบนิเวศในอ่าวปัตตานีจึงส่งผลกระทบต่อชีวิตของชาวประมง ซึ่งปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในอ่าวปัตตานีมี 3 ปัจจัยด้วยกัน คือ 1) นายทุน 2) เครื่องมือประมงทำลายล้าง 3) โครงการพัฒนาจากภาครัฐที่ไม่ได้ผ่านการมีส่วนร่วมของประชาชน

คำสำคัญ
วิถีชีวิตชาวประมง อ่าวปัตตานี ทรัพยากรธรรมชาติ

Abstract

This article aims to study the changes of Pattani Bay and to study the standard living of fishermen in Pattani Bay through exploring the fisherman’s life experiences. The qualitative research methods used for this study are in-depth interview, semi-structural interview and participating observation. There are 4 key informants selected from local people who have experienced fishing in Pattani Bay for more than 10 years. This will allow us to identify, to analyze, and to interpret the aspects of fishermen, which will be highlighted in the research results.

The results illustrated that the fishermen’s lifestyle in Pattani Bay remains in their traditional way of life by rely on the aquatic resources in Pattani Bay. The fishermen use the knowledge that has been passed from generation to generation to make a living, and mostly for household consumption. As a result, though it takes about 4-5 hours to go fishing, but one household

of fishermen is only capable to catch no more than two types of aquatic animals. Ecological changes in Pattani Bay have affected the fishermen's way of life, which are three main factors causing the changes including capitalists, destructive fishing tools, and failure of public participation in the government development projects.

Keyword

Pattani Bay, Fisherman's Way of Life, Natural resource

บทนำ

ชาวประมงที่อยู่รอบอ่าวปัตตานี ยังคงมีวิถีชีวิตแบบดั้งเดิมพึ่งพิงกับทรัพยากรสัตว์น้ำในอ่าวปัตตานีในการดำรงชีวิต ใช้เครื่องมือประมงแบบเรียบง่ายการทำประมงที่อาศัยความรู้ที่ตกทอดมาจากบรรพบุรุษ โดยต้องมีการเรียนรู้จากธรรมชาติ เข้าใจถึงสภาพแวดล้อมรอบตัวไม่ว่าจะเป็นน้ำขึ้นน้ำลง วิธีการดูดวงจันทร์ และการดูกระแสของลม รวมถึงการดูฤกษ์ในการออกเรือต่าง ๆ เข้าใจถึงพฤติกรรมของสัตว์น้ำ และการจับสัตว์น้ำมักจะจับตามฤดูของสัตว์น้ำในแต่ละชนิดที่มีอยู่ในแต่ละฤดูกาล

การทำประมงในอ่าวปัตตานีสมัยก่อนถือว่าเป็นอาชีพที่มั่นคงสามารถที่จะเลี้ยงดูครอบครัวได้ เนื่องจากทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์ มีหอย ปู กุ้ง ปลา และสัตว์น้ำอื่น ๆ มากมาย ชาวประมงในอ่าวปัตตานีสมัยก่อนสามารถที่จะหาสัตว์น้ำเพื่ออุปโภคบริโภคได้ สามารถที่จะคาดการณ์ถึงปริมาณสัตว์น้ำรวมถึงรายได้ในแต่ละวันได้เพราะทรัพยากรที่มีอยู่มากมาย และการจับสัตว์น้ำจะจับตามฤดูกาลของสัตว์น้ำ

ปัจจุบันถึงแม้ว่าชุมชนชาวประมงจะยังคงมีลักษณะเป็นชุมชนดั้งเดิมในด้านการดำรงชีวิต แต่วิถีชาวประมงก็ได้เปลี่ยนแปลงไปตามบริบทการเปลี่ยนแปลงของอ่าวปัตตานี ไม่ว่าจะเป็นการทำมาหากิน การประกอบพิธีกรรม และการใช้เครื่องมือการทำประมงที่ถูกกฎหมายและผิดกฎหมาย เนื่องจากอ่าวปัตตานีมีความเสื่อมโทรมทำให้ทรัพยากรในอ่าวเริ่มน้อยลง การทำประมงตามฤดูกาลของชาวประมงไม่เพียงต่อการดำรงชีพ เมื่ออ่าวปัตตานีเปลี่ยนแปลง วิถีชาวประมงก็เปลี่ยนไป การศึกษานี้มีคำถามวิจัย 2 ข้อ คือ 1) วิถีชีวิตชาวประมงในอ่าวปัตตานีในการดำเนินชีวิตเป็นอย่างไร และ 2) อะไรเป็นปัจจัยที่ทำให้อ่าวปัตตานีเปลี่ยนแปลง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงของอ่าวปัตตานี และเพื่อศึกษาวิถีชีวิตชาวประมง

ในอ่าวปัตตานี ผ่านเรื่องเล่าประสบการณ์ชีวิตของชาวประมง

แนวคิดทฤษฎีที่ใช้และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้นำแนวคิดทฤษฎี 2 ทฤษฎี แนวคิดวิถีชีวิต แนวคิดนิเวศวัฒนธรรม และแนวคิดพื้นที่ มาเป็นกรอบในการอธิบายวิถีชีวิตชาวประมงในอ่าวปัตตานี พ.ศ. 2564 ดังนี้

แนวคิดวิถีชีวิต (Green & Kreuter, 1999 อ้างถึงใน วัลย์ลดา เหมหมาด, 2559) โดยนำมาอธิบายการดำเนินชีวิตของชาวประมงในอ่าวปัตตานีผ่านเรื่องเล่าการทำมาหากิน และ แนวคิดนิเวศวัฒนธรรม (ชาญณรงค์ วงศ์ลาและคณะ, 2555, 12-14) โดยนำมาอธิบายความสัมพันธ์ขององค์ประกอบต่างๆที่อาศัยอยู่ในบริเวณเดียวกัน

มะรอบี เจ๊ะมะ และคณะ (2555) ได้ศึกษาปัญหาความขัดแย้งจากการทำประมงและการเสริมสร้างการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการความขัดแย้งการเข้าถึง และการใช้ประโยชน์ทรัพยากรของชุมชนประมงพื้นบ้านในอ่าวปัตตานี จากการศึกษาพบว่า ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นในอ่าวปัตตานีเกิดจากการต้องการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ พื้นที่การทำปะมงไม่เพียงพอต่อความต้องการ และวิธีจัดการความขัดแย้งมีหลากหลายวิธีขึ้นอยู่กับกรณี โดยมีรูปแบบการพูดคุยทำความเข้าใจและหาข้อสรุปไปในแต่ละกรณี

ไพรัตน์ จีรเสถียร (2540) ได้ศึกษาการจัดการประมงโดยชุมชน กรณีศึกษาอ่าวปัตตานี จังหวัด ปัตตานี ผลการศึกษาพบว่าการทำประมงพื้นบ้านประสบปัญหาใหญ่ ๆ คือ ปัญหาสภาพแหล่งทำประมงเสื่อมโทรม เนื่องจากน้ำเสียจากโรงงาน และนากุ้ง และสภาพปัญหาการลดลงของทรัพยากรในอ่าวปัตตานีจากการทำการประมงเกินขนาด

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยเรื่อง “วิถีชีวิตชาวประมงในพื้นที่อ่าวปัตตานี พ.ศ. 2564” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อมุ่งศึกษาวิถีชีวิตชาวประมงในอ่าวปัตตานี พ.ศ. 2564 โดยให้ความสนใจในเรื่องราววิถีชีวิตชาวประมง ผ่านเรื่องเล่า การใช้ชีวิต ผู้ศึกษาได้กำหนดกรอบและขอบเขตของระเบียบวิธีวิจัยหรือกระบวนการวิจัยดังกล่าวมาใช้ในการดำเนินการศึกษา โดยสรุปดังต่อไปนี้ แหล่งข้อมูล 1) ศึกษาและสืบค้นเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตชาวประมงในอ่าวปัตตานี ประกอบกับเอกสารที่มีรายละเอียดเกี่ยวเนื่องกับงานวิจัยดังกล่าว ไม่ว่าจะเป็นข้อมูลเอกสารต่างๆ งานวิจัย บทความ หนังสือ ข่าว ข้อมูลจากอินเตอร์เน็ต เป็นต้น 2) เก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามจากผู้ให้ข้อมูล ผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview) และการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วม (Participant Observation) โดยออกแบบแนวทางการสัมภาษณ์เพื่อให้ครอบคลุมวัตถุประสงค์ของการวิจัยและนำข้อมูลเข้าสู่ขั้นตอนการวิเคราะห์และอภิปรายผลในขั้นต่อไป

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ ประชากรที่ทำอาชีพประมงจากหมู่บ้านบูดี ดาโต๊ะ และบ้านบางนา เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เหมาะสม ผู้วิจัยคัดเลือกผู้ที่ทำอาชีพประมงในเขตพื้นอ่าวปัตตานีมานานกว่า 10 ปีขึ้นไป และกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ผู้วิจัยใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive sampling) ด้วยการเลือกกลุ่มตัวอย่างโดยอาศัยหลักเครือข่าย หรือที่เรียกว่า การสุ่มตัวอย่างแบบลูกโซ่/แบบสโนว์บอล (Snowball Sampling) จำนวน 4 คน โดยผู้วิจัยจะขอให้ผู้ให้ข้อมูลแนะนำรายชื่อของบุคคลอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง กล่าวคือ เมื่อผู้วิจัยทำการเลือกกลุ่มตัวอย่างในการสัมภาษณ์คนแรกแล้ว ผู้วิจัยจะขอให้กลุ่มตัวอย่างนั้นแนะนำรายชื่อของ

สมาชิกท่านอื่นที่สามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับวิถีชีวิตชาวประมง เพื่อติดต่อขอสัมภาษณ์เชิงลึกในลำดับถัดไป เพื่อนำมาใช้เป็นตัวอย่างในการวิจัย เพื่อให้ได้กลุ่มตัวอย่างที่เหมาะสมที่สุดในงานวิจัย ผู้ให้ข้อมูล (Key information) เป็นประชาชนที่ทำอาชีพประมง 10 ปีขึ้นไป จากหมู่บ้าน บางนา ดาโต๊ะ และบ้านบูดี โดยเลือกประชากรแต่ละหมู่บ้านเพื่อเป็นวิทยาทานในการให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับอาชีพประมง รวม 4 คน ได้แก่ หมู่บ้านบูดี 2 คน (ทำประมงงมหอยลาย) หมู่บ้านดาโตะ 1 คน (ทำประมงจับปลา ทำประมงจับกุ้งกุลาดำ) และหมู่บ้านบางนา 1 คน (ทำประมงจับกุ้งกุลาดำ) ทั้งนี้ผู้วิจัยได้นำเอาแนวคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาใช้เป็นแนวทางประกอบการวิเคราะห์ นำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาในแบบสัมภาษณ์ ตรวจสอบข้อมูลจากการจดบันทึก การสัมภาษณ์ นำมาประมวลผลข้อมูล เรียบเรียงข้อมูลและเขียนบรรยาย อธิบาย และนำเสนอข้อมูลตามปัญหาการวิจัย วัตถุประสงค์ แนวคำถามที่ตั้งในแต่ละประเด็น

ผลการศึกษา

บริเวณรอบอ่าวปัตตานี มีผู้คนอาศัยอยู่กว่า 50,000 ชีวิต ครอบคลุม 9 ตำบล ใช้สอยประโยชน์จากอ่าวปัตตานีหลากหลายรูปแบบ อ่าวปัตตานียังคงเป็นแหล่งหล่อเลี้ยงชีวิตของผู้คนถึงปัจจุบัน ซึ่งอ่าวปัตตานีในอดีตถูกขนานนามว่าเป็นอ่าวทองคำ สมัยราชวงศ์ปาตานี

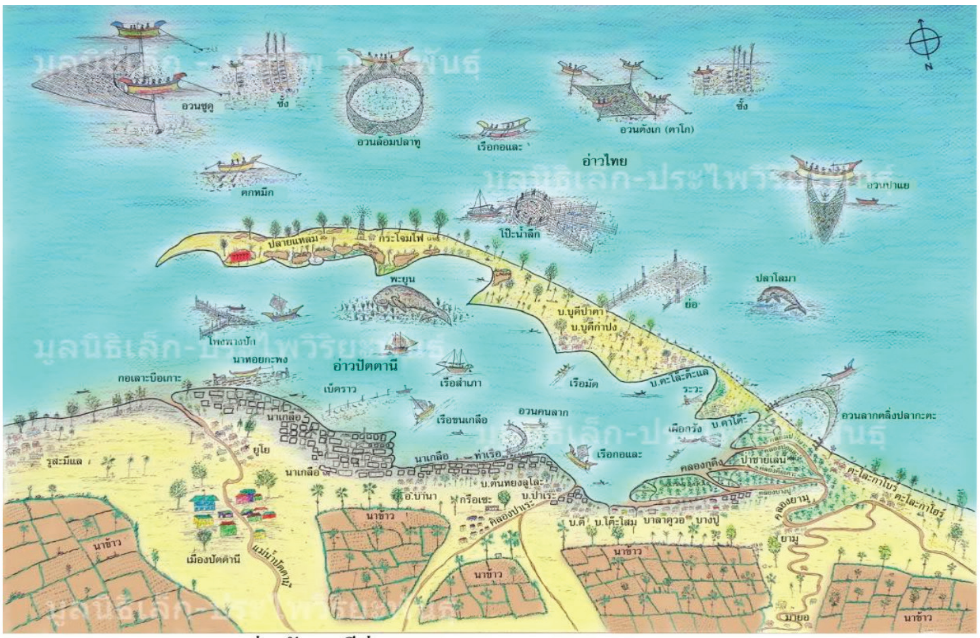

อ่าวปัตตานีก่อน พ.ศ. 2500 (ภาพวาดโดย ดอเลาะ เจ๊ะแต)

ภาพ 1 อ่าวปัตตานีก่อนปีพ.ศ.2500
ที่มา: วลัยลักษณ์ ทรงศิริ (2559)

ชาวประมงอ่าวปัตตานี

ประชากรที่อยู่รอบอ่าวปัตตานี โดยส่วนใหญ่ประชากรมีอาชีพทำประมง และธุรกิจที่สืบเนื่องจากประมง เช่น ข้าวเกรียบ ปลาแห้ง เป็นต้น ซึ่งชาวประมงจะแบ่งออกเป็นสองแบบคือ ชาวประมงแบบดั้งเดิม กับ ชาวประมงเพิ่งย้ายเข้ามา

ชาวประมงดั้งเดิม คือ เป็นคนที่มีภูมิลำเนาอยู่ในพื้นที่อ่าวปัตตานี คุ้นเคยกับสภาพแวดล้อมในพื้นเป็นอย่างดี และเป็นครอบครัวที่เป็นชาวประมงตั้งแต่บรรพบุรุษ

ชาวประมงเพิ่งย้ายเข้ามา คือ เป็นคนจากนอกพื้นที่อ่าวปัตตานี ที่ย้ายเข้ามาจากปัจจัยต่าง ๆ เช่น การแต่งงาน หรือเล็งเห็นโอกาสในการประกอบอาชีพประมง จึงได้เรียนรู้วิธีการทำประมงจากคนในครอบครัว หรือจากชาวประมงในอ่าวปัตตานี

วิถีชีวิตชาวประมงในอ่าวปัตตานี

กิจวัตรประจำวัน

ชาวประมงใช้เวลาทำประมงวันละ 3-4 ชั่วโมง โดยมีรอบการทำประมง 2 รอบต่อวัน ขึ้นอยู่กับกระแสน้ำ ซึ่งมีสองแบบ คือ 1) กระแสน้ำเป็น คือช่วงเวลาที่มีลมพัดจึงทำให้เกิดการไหลตามกระแสลมของน้ำ ซึ่งชาวประมงเรียกว่า “น้ำเดิน” ซึ่งช่วงเวลาน้ำเดินจะเป็นช่วงเวลาที่ทำการประมงได้ 2) กระแสน้ำตาย คือช่วงเวลาที่ไม่มีกระแสลม ทำให้ไม่มีการไหลเวียนของน้ำ ซึ่งชาวประมงเรียกว่า “น้ำตาย” เป็นช่วงเวลาที่ไม่สามารถทำการประมงได้ ซึ่งกระแสของน้ำในหนึ่งวันคือ กระแสน้ำเดินสองรอบ รอบละ 6 ชั่วโมง หลังจากน้ำเดินถึง 6 ชั่วโมงน้ำก็จะหยุดพักหรือน้ำตาย และในทุกๆวันน้ำจะเดินเคลื่อนห่างออกไป 1 ชั่วโมง ตัวอย่าง ถ้าวันนี้น้ำเดินตอน ตี 3 พรุ่งนี้น้ำจะเดินตอนที่ 4 เป็นวัฏจักรของน้ำ

หลังจากทำประมง ชาวประมงจะมีเวลาว่างค่อนข้างมาก จะกลับมาพักผ่อนหรือนอนกลางวันเป็นครั้งคราว หลังจากนั้นในช่วงบ่ายก็รับประทานอาหารอีกหนึ่งมื้อ ก่อนที่จะเริ่มการซ่อมเครื่องมือ เพื่อให้มีสภาพพร้อมใช้งานตลอดเวลา โดยอาจจะมีภรรยาเข้ามาช่วยเหลือในด้านต่างๆ ใช้เวลาไม่เท่ากันในแต่ละครั้ง และต่อมาช่วงเย็นเวลาประมาณ 4 โมงเย็น ฝ่ายภรรยาจะนำทรัพยากรที่มีมากเกินความจำเป็นเอาไปแบ่งปันชาวบ้านหรือขายในราคาถูก และฝ่ายชายก็จะไปร้านน้ำชาโดยมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลต่าง ๆ ในวงน้ำชาไม่ว่าจะเป็นวิถีชีวิตทั่วไป สภาพแวดล้อม น้ำขึ้นน้ำลงที่เกี่ยวกับการทำอาชีพประมง ซึ่งการมาพบปะของชาวประมง

“การที่เรามานั่งร้านน้ำชา ไม่ใช่เป็นการเสียเวลาและไม่มีประโยชน์ การมาพูดคุยแลกเปลี่ยนข้อมูลที่ร้านน้ำชานั้น ทำให้เราได้รู้ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ทรัพยากรธรรมชาติต่าง ๆ และสามารถเตรียมรับมือ

กับเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นในอนาคตได้ การมานั่งคุยเสวนาร้านน้ำชาจึงกลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตชาวประมงมาตั้งแต่ดั้งเดิม”(แบนิง ,สัมภาษณ์, 1 กับเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นในอนาคตได้ การมานั่งคุยเสวนาร้านน้ำชาจึงกลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตชาวประมงมาตั้งแต่ดั้งเดิม”(แบนิง, สัมภาษณ์, 1 มกราคม 2564)

จากข้อมูลดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงว่าการนั่งร้านน้ำชาถือเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตประจำวันของชาวประมงมาอย่างยาวนาน มีการแลกเปลี่ยนความรู้ ความเป็นอยู่และยังช่วยเหลือกันในด้านต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดีเหมือนกับญาติพี่น้องครอบครัวมาปรึกษาในการประกอบอาชีพ หลังจากกลับจากร้านน้ำชา ก็รับประทานอาหารค่ำกับครอบครัว และพักผ่อนตามอัธยาศัยทั่วไป ใช้เวลาอยู่กับลูกกับครอบครัว และเข้านอน

วิธีการทำมาหากิน

การทำประมงในอ่าวปัตตานี ชาวประมงแต่ละคนจะมีทักษะเฉพาะทางในการทำประมง ตามความถนัดของแต่ละคน โดยชาวประมงหนึ่งครอบครัวจะมีทักษะจับสัตว์น้ำหนึ่งถึงสองชนิดเท่านั้น ถ้าหากว่าชาวประมงมีทักษะการจับกุ้งเขาก็จะไม่มีทักษะในการจับปู เนื่องจากชาวประมงไม่จำเป็นที่จะต้องจับสัตว์น้ำหลายชนิด เพราะสัตว์น้ำหนึ่งหรือสองชนิดที่จับได้ก็เพียงพอต่อการดำรงชีวิต สามารถที่จะเลี้ยงครอบครัวได้ อีกทั้งการจับสัตว์น้ำยังเป็นการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษไม่ว่าจะเป็นทักษะการทำประมง เครื่องมือที่ใช้ การเข้าใจถึงสภาพแวดล้อมในการทำประมง ซึ่งองค์ความรู้เหล่านี้จะถูกถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น ทำให้องค์ความรู้ของการจับสัตว์น้ำจำกัดวงทั้งประเภทของสัตว์น้ำและผู้ใช้ความรู้

30 ปีที่แล้ว การทำประมงในอ่าวปัตตานี ชาวประมงจะจับสัตว์น้ำตามฤดูกาล โดยชาวประมงจะออกทะเล 9 เดือนด้วยกัน คือเดือน มกราคม

กุมภาพันธ์ มีนาคม กรกฎาคม สิงหาคม กันยายน ตุลาคม พฤศจิกายน และธันวาคม และอีก 3 เดือนจะงดออกทะเล คือเดือน เมษายน พฤษภาคม และมิถุนายน เนื่องจากช่วงนั้นจะเป็นช่วงน้ำตายหรือช่วงที่กระแสลมไม่มี ในช่วงที่ไม่สามารถออกทะเลได้ชาวประมงจะไปทำอาชีพอื่นแทน ไม่ว่าจะเป็นการทำนาข้าว นาเกลือ ปลูกผัก และรับจ้างทั่วไป ในส่วนของการรับจ้างนั้น มีหลากหลายประเภท แต่ที่มากที่สุดคือ การไปทำงานรับจ้างร้านอาหารที่ประเทศมาเลเซีย และหลังจากหมดช่วงน้ำตาย ชาวบ้านจะกลับมาทำประมงต่อ 3 เดือนที่ไม่ได้ทำการประมงนั้น ทำให้ทรัพยากรในอ่าวปัตตานีได้รักษาฟื้นฟู เป็นการรักษาด้วยตัวของธรรมชาติเอง ทำให้ทรัพยากรมีความอุดมสมบูรณ์ ชาวประมงสามารถที่จะทำการประมงตลอด

ปัจจุบันการทำประมงมีความเปลี่ยนแปลงอย่างมาก การทำประมงของชาวประมงไม่ได้ทำประมงตามฤดูกาลอีกต่อไป ชาวประมงเริ่มทำประมงตลอดทั้งปี เพราะรายได้กับรายจ่ายไม่สอดคล้องกัน อันเนื่องจากทรัพยากรในอ่าวปัตตานีลดลง ที่มีอยู่ก็ลดน้อยลงอย่างเห็นได้ชัด จึงทำให้การทำประมงอย่างเดียว ไม่เพียงพอในการเลี้ยงชีพ ชาวประมงหันไปประกอบอาชีพอื่นแทนไม่ว่าจะเป็นการทำข้าวเกรียบ การค้าขาย หรือ อาชีพอื่น ๆ เพื่อเลี้ยงดูครอบครัว เนื่องจากอาชีพประมงในปัจจุบันไม่สามารถเป็นอาชีพหลักได้อีกแล้ว เพราะทรัพยากรสัตว์น้ำมีไม่เพียงพอ และถ้าอยากประกอบอาชีพประมงเพียงอย่างเดียว ก็ต้องทำประมงแบบหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นการทำอวนปู ตกปลา เลี้ยงหอย จับกุ้ง ซึ่งต้องใช้ทักษะและค่าใช้จ่ายมากมายในการซื้อเครื่องมือทำประมง

อาหารการกิน

อาหารการกินของชาวประมงขึ้นอยู่กับความอุดมสมบูรณ์ของอ่าวปัตตานี ชาวประมงจะออกไปจับสัตว์น้ำเพื่อหารายได้เลี้ยงครอบครัว เมื่อ

ชาวประมงจับสัตว์น้ำได้ ชาวประมงจะคำนวณถึงปริมาณที่จับได้ว่า เมื่อขายแล้วสัตว์น้ำที่จับมาเพียงพอต่อรายจ่ายหรือไม่ หากชาวประมงจับสัตว์น้ำได้ปริมาณที่มากและเพียงพอกับรายจ่าย ชาวประมงจะแบ่งสัตว์น้ำเป็น 2 ส่วน ส่วนที่หนึ่งจะเอาไว้ขายเพื่อเป็นรายจ่ายในครัวเรือน และส่วนที่สองจะนำมาประกอบทำอาหาร แต่เมื่อชาวประมงจับสัตว์น้ำได้ปริมาณที่น้อย หากคำนวณสัตว์น้ำที่จะขายแล้วได้ราคาที่เท่าต้นทุนในการทำประมงวันต่อไป ชาวประมงจะขายสัตว์น้ำทั้งหมดที่จับมาได้ และเลือกซื้ออาหารที่มีราคาถูก เช่น ไข่ไก่ หรืออาหารสำเร็จรูปมารับประทาน

พิธีกรรม

ชาวประมงในอ่าวปัตตานีโดยส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลาม พิธีกรรมที่เกี่ยวกับการทำประมงของชาวประมงในอ่าวปัตตานีแทบไม่ปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน แต่ก็มีบางส่วนของชาวประมงที่นับถือศาสนาที่นอกเหนือจากศาสนาอิสลาม แต่ในอดีตชาวประมงส่วนใหญ่ยังคงประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการเซ่นไหว้ก่อนออกเรือทำประมง เพื่อให้เกิดความปลอดภัยในการออกเรือ หรือการห้ามเหยียบหัวเรือ โดยในปัจจุบันพิธีกรรมเหล่านั้นแทบไม่เห็นในหมู่ชาวประมงที่นับถือศาสนาอิสลาม เนื่องจากการเข้าถึงคำสอนที่เป็นแก่นแท้ของศาสนาอิสลาม ทำให้พิธีกรรมที่ได้รับอิทธิพลความเชื่อของศาสนาอื่นได้ถูกแทนด้วยคำสอนของศาสนาอิสลาม โดยชาวประมงในอ่าวปัตตานีจะประกอบพิธีกรรมอย่างเดียว คือการละหมาดขอดุอาอ์ต่ออัลลอห์ (การขอพรจากพระเจ้า) เนื่องจากในอิสลามการขอพรสิ่งที่นอกเหนือจากพระเจ้าเป็นสิ่งที่ผิด ไม่สามารถที่จะกระทำได้ ทำให้พิธีกรรมต่าง ๆ ที่เคยทำมาในอดีตได้จางหายไป

วิถีชีวิตในสถานการณ์โควิด

ในสถานการณ์การแพร่ระบาดของไวรัสโควิด-19 ได้ส่งผลกระทบต่อ

ชาวประมงอย่างมาก แม้ว่าชาวประมงยังคงสามารถออกเรือทำประมงได้ตามปกติ แต่ก็ไม่สามารถที่จะไปจำหน่ายสัตว์น้ำได้ เนื่องจากสถานการณ์ล็อคดาวน์ อีกทั้งราคาของสัตว์น้ำถูกลง เนื่องจากผู้ซื้อไม่ค่อยมีกำลังซื้อ สำหรับชาวประมงที่จับปลา หรือกุ้ง ก็ยังพอที่จะขายได้ในช่วงโควิด-19 แต่สัตว์น้ำบางชนิดก็แทบขายไม่ออก อย่างเช่น หอย ทำให้ชาวประมงที่จับหอยก็จะขาดรายได้ไปเลย ในช่วงของการล็อกดาวน์เถ้าแก่ในหมู่บ้านจะช่วยรับซื้อสัตว์น้ำที่ชาวประมงจับได้และเอาไปขายในราคาเดิมหรือถูกกว่า เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน การใช้ชีวิตของชาวประมงในช่วงโควิด-19 ค่อนข้างยากลำบาก บางครอบครัวก็ยังสามารถที่จะหารายได้ได้ แต่บางครอบครัวที่ไม่สามารถหารายได้ได้ ต้องพึ่งเงินเยียวยาของรัฐอย่างเดียวในการดำรงชีวิต

การเปลี่ยนแปลงของอ่าวปัตตานี

ปัจจัยที่ทำให้อ่าวปัตตานีเปลี่ยนแปลง มี 3 ปัจจัยด้วยกัน ได้แก่ นายทุน เครื่องมือทำประมงที่ผิดกฎหมายหรือเครื่องมือประมงทำลายล้าง และโครงการพัฒนาของภาครัฐที่มีผลกระทบต่อชุมชนและสิ่งแวดล้อม

นายทุน

การเข้ามาของนายทุนในอ่าวปัตตานี ได้สร้างการเปลี่ยนแปลงอย่างมากต่ออ่าวปัตตานี เมื่อ 25 ปีที่แล้ว นายทุนเริ่มมากวาดซื้อที่ดินร้างของชาวบ้านในบริเวณอ่าวปัตตานี ช่วงนั้นราคาที่ดินตกไร่ละ 5,000-8,000 บาท ชาวบ้านส่วนใหญ่ต่างเทขายที่ดินเหล่านั้น เนื่องจากที่ดินเหล่านั้นเป็นที่ดินที่ไร้ประโยชน์ต่อชาวบ้าน เพราะปลูกอะไรไม่ค่อยได้และที่ดินมีความเป็นกรดสูงไม่เหมาะแก่การเพาะปลูก พอนายทุนมาขอซื้อก็พากันขายเกือบหมด ซึ่งชาวบ้านเองก็ไม่รู้ว่านายทุนจะเอาที่ดินเหล่านั้นไปใช้ประโยชน์อะไร ทำให้นายทุนได้ที่ดินเป็นจำนวนมาก ต่อมานายทุนได้ทำบ่อเลี้ยงกุ้งและฟาร์มหอยแครงเป็นจำนวนมากในบริเวณอ่าวปัตตานี หลังจากที่มีการสร้างบ่อเลี้ยงกุ้ง

ทรัพยากรก็เริ่มลดลง ป่าชายเลนเริ่มเสื่อมเสีย เพราะบ่อเลี้ยงกุ้งของนายทุน เวลามีการล้างบ่อ นายทุนจะใช้สารคลอรีน เนื่องจากสารคลอรีนสามารถทำความสะอาด ล้างบ่อกุ้งได้รวดเร็วกว่าการล้างแบบปกติคือ การล้างด้วยน้ำ ทำให้บริเวณที่ปล่อยน้ำที่ใช้สารเคมี สัตว์น้ำที่อยู่รอบ ๆ บ่อเลี้ยงกุ้งของนายทุนตายกันเรียบ ซึ่งบ่อเลี้ยงกุ้งของนายทุนกับชาวบ้านจะมีความแตกต่างมากพอสมควร บ่อเลี้ยงกุ้งของชาวบ้านจะไม่ใช้สารเคมีในการล้างบ่อ เมื่อทำการล้างบ่อเลี้ยงกุ้งของชาวบ้าน น้ำที่ปล่อยลงสู่อ่าวจะเป็นแหล่งอาหารสำคัญของสัตว์น้ำ เนื่องจากน้ำที่ถูกปล่อยออกมาได้ติดสารอาหารต่าง ๆ บริเวณที่ปล่อยน้ำจะมีปลามาชุกชุมเพื่อมากินแหล่งอาหาร ในเวลาที่มีการล้างบ่อของชาวบ้าน ชาวบ้านก็จะมาตกปลาบริเวณปล่อยน้ำ ถือว่าเป็นกิจกรรมที่ชาวประมงทำควบคู่กับการล้างบ่อเลี้ยงกุ้ง

ฟาร์มเลี้ยงหอยแครงของนายทุนได้สร้างปัญหาให้กับชาวบ้าน การเลี้ยงหอยแครงโดยกลุ่มนายทุนนอกหมู่บ้านสร้างความขัดแย้งให้กับกลุ่มชาวประมงพื้นบ้านที่ใช้เครื่องมือจับสัตว์น้ำแบบดั้งเดิม ไม่ว่าจะเป็น เครื่องมืออวนลอยกุ้ง อวนล้อมปลากระบอก หรือ เครื่องมือประมงพื้นบ้านอื่น ๆ เป็นเพราะกลุ่มผู้เลี้ยงหอย จะกั้นอาณาเขตของการเลี้ยงหอยแครงหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “คอกหอยแครง” โดยใช้วิธีการปักไม้ล้อมรอบบริเวณที่เลี้ยงทั้งหมดและมีการสร้างที่พักสำหรับการดูแลคอกหอย รวมทั้งสั่งห้ามไม่ให้ชาวประมงพื้นบ้านไปจับสัตว์น้ำในอาณาบริเวณที่เลี้ยงหอย เป็นผลให้ชาวประมงพื้นบ้านที่เคยหากินในบริเวณดังกล่าวไม่สามารถทำประมงได้ เป็นการ “ทับที่ทำกินของชาวบ้าน” ใช้ที่สาธารณะเพื่อประโยชน์ส่วนตัว “รวมทั้งพันธุ์หอยที่นำมาปล่อย เพื่อทำการเลี้ยงได้นำไปสู่การแพร่พันธุ์ของหอยหนามที่เป็นหอยหนามจากต่างถิ่น การแพร่กระจายของหอยหนามเพิ่มจำนวนขึ้นอย่างรวดเร็ว ทำให้ชาวประมงพื้นบ้าน ที่ใช้อวนลอยกุ้ง อวนล้อมปลากระบอก มีปัญหากับการวางอวน เพราะหอยหนามดังกล่าวติดอวนเป็น

จำนวนมาก ทำให้เสียเวลาในการปลดและทำให้อวนเสียหาย ปัญหาดังกล่าวลุกลามเป็นปัญหาใหญ่ จนถึงขั้นการลุกขึ้นต่อสู้ของชาวบ้าน โดยในขั้นแรกมีการเจรจาไม่ให้มีการเลี้ยงหอยอีกต่อไป แต่ไม่เกิดผลเพราะกลุ่มทุนที่เลี้ยงหอยเห็นแก่ประโยชน์ที่ตนจะได้รับ” (มะรอบี เจะมะและคณะ, 2555, น. 80)

เมื่อก่อนในเขตอ่าวปัตตานีมีนายทุนมาทำฟาร์มเลี้ยงหอยแครง เนื่องจากไม่ได้มีกฎหมายฉบับใดได้กล่าวเกี่ยวกับการจับจองพื้นที่ ทำให้นายทุนจำนวนมากมาจับจองพื้นที่ในอ่าวปัตตานีในการทำฟาร์มเลี้ยงหอย ซึ่งพื้นที่ที่ทำฟาร์มเลี้ยงหอยเป็นพื้นที่สาธารณะที่ประชาชนสามารถใช้ประโยชน์ตั้งแต่อดีต เมื่อมีฟาร์มของนายทุนทำให้ไม่สามารถที่จะทำประมงแบบเดิม ไม่ว่าจะเป็นปัญหาเครื่องมือประมงติดฟาร์มหอยทำให้เครื่องมือประมงเกิดความเสียหาย ทำให้ชาวประมงจำนวนมากไม่พอใจกับฟาร์มของนายทุน ชาวประมงได้รวมตัวกันไปยื่นหนังสือที่ศาลากลางจังหวัดปัตตานี จนผลักดันเป็นกฎหมายในที่สุด แต่พอมีกฎหมายออกมาว่าไม่สามารถที่จะจับจองพื้นที่ได้ ชาวประมงก็ได้ออกรวมตัวกัน คนบูดีเกือบทุกคนที่มีเรือรวมตัวกันเพื่อไปเอาฟาร์มของนายทุนออกไปจากพื้นที่ และมีการต่อสู้ในชั้นศาล ตอนนี้คดีได้ยุติลงแล้วและศาลได้ตัดสินยกฟ้อง ผลกระทบของฟาร์มเลี้ยงหอยแครงของนายทุน การเลี้ยงหอยแครงของกลุ่มนายทุนเมื่อต้องการเอาหอยจากฟาร์ม ต้องใช้เครื่องดึงหอยจึงทำให้พื้นที่ตรงนั้นเสียหาย ส่งผลกระทบกับสัตว์น้ำที่อยู่ในบริเวณรวมถึงสาหร่ายที่เป็นแหล่งอาหารของสัตว์

เครื่องมือประมงทำลายล้าง

อ่าวปัตตานีเป็นอ่าวที่อุดมสมบูรณ์ มีความหลากหลายทางชีวภาพ ทำให้ในอ่าวมีสัตว์น้ำ และหญ้าทะเลมากมาย จึงมีชาวประมงจากทั่วสารทิศเข้ามาทำประมงในอ่าวปัตตานี ในปีพ.ศ. 2537 ได้มีการเอาเครื่องมือประมงจำพวกอวนรุน อวนลากมาใช้ทำประมงในอ่าวปัตตานี ซึ่งคนที่นำมาใช้ใน

ระยะแรกๆ คือคนนอกพื้นที่ และนายทุน การใช้เครื่องมือ อวนรุน อวนลาก ในการทำประมงสามารถสร้างผลผลิตได้มหาศาล จึงเป็นที่น่าพอใจสำหรับผู้ใช้ ซึ่งการใช้เครื่องมืออวนรุน อวนลาก จะทำให้หน้าดินในอ่าวปัตตานีเกิดความเสียหาย ส่งผลให้แหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำหายไป อีกทั้งพื้นที่สาหร่ายหรือแหล่งอาหารของสัตว์น้ำก็ต้องถูกทำลายโดยอวนรุน อวนลาก ซึ่งทำให้ทรัพยากรในอ่าวปัตตานีลดลง

ในปีพ.ศ. 2554 ไอโง่หรือลอบพับ เครื่องมือประมงทำลายล้างได้เกิดขึ้นมาอีกครั้ง ไอโง่เป็นเครื่องมือทำลายล้างอย่างรุนแรง ดักสัตว์น้ำได้ทุกชนิดและทุกขนาด โดยเป็นเครื่องมือที่ผิดกฎหมาย ไม่สามารถมีไว้ใน ครอบครองหรือนำมาทำประมงได้ มีความยาวตั้งแต่ 7 เมตรขึ้นไป ซึ่งการมีอยู่ของไอโง่ทำให้สัตว์น้ำลดลงอย่างมหาศาล เนื่องจากการที่ไอโง่สามารถดักสัตว์น้ำในทุกชนิด ทุกขนาดทำให้สัตว์วัยอ่อนถูกจับไปด้วย ทำให้สัตว์น้ำไม่ทันที่จะโตเต็มวัย และไม่ทันที่จะแพร่ขยายพันธุ์ ทำให้ไอโง่เป็นเครื่องมือประมงที่ตัดวงจรของสัตว์น้ำ ทำให้สัตว์น้ำไม่มีการแพร่พันธุ์ เมื่อไม่มีสัตว์ที่จะแพร่พันธุ์ขยายต่อ สัตว์น้ำก็ค่อยๆ ลดลงตามจำนวนที่ชาวประมงจับได้แต่ละวัน โดยชาวประมงแต่ละคนครอบครองไอโง่อย่างน้อยที่สุด 15 ตัว 1 ตัว มีความยาว 7 เมตรขึ้นไป ชาวประมงบางคนมีไอโง่ไว้ในครอบครองถึง 100 ตัว การใช้ไอโง่ในช่วงแรกๆ สามารถทำรายได้ได้มาก แต่พอชาวประมงเริ่มใช้ไอโง่มาสักระยะหนึ่ง ทรัพยากรสัตว์น้ำก็เริ่มหายาก ถึงแม้จะใช้ไอโง่แล้วก็ตาม ทำให้ชาวประมงได้เพิ่มจำนวนของไอโง่มากยิ่งขึ้น

โครงการพัฒนาของภาครัฐที่มีผลกระทบต่อชุมชนและสิ่งแวดล้อม

อ่าวปัตตานีเป็นอ่าวตื้นเขินโดยธรรมชาติ เนื่องจากมีแม่น้ำสามสายที่ไหลสู่อ่าวปัตตานี ได้พัดตะกอนมาทับถมมายังอ่าว ซึ่งส่งผลให้อ่าวปัตตานีเกิดการตื้นเขินขึ้น ทำให้ภาครัฐจึงเล็งเห็นปัญหาเรื่องการตื้นเขิน จึงเกิดการ

หารือในโครงการการขุดลอกอ่าวปัตตานีขึ้นมา ในปี พ.ศ. 2558 เริ่มจาก กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในราชอาณาจักร ภาค 4 ส่วนหน้า (กอ.รมน. ภาค 4 สน.) และศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศอบต.)

ผลกระทบของโครงการขุดลอกอ่าวปัตตานีไม่ได้แก้ปัญหาความตื้นเขินของอ่าวปัตตานีแต่อย่างใด แต่ยังสร้างปัญหาแก่ชาวบ้านดังนี้

1. ทรัพยากรสัตว์น้ำในอ่าวปัตตานีและแหล่งอาหารสัตว์น้ำลดลงอย่างเห็นได้ชัด ทำให้ชาวประมงจับสัตว์น้ำได้น้อยลงอย่างไม่เคยมีมาก่อน ซึ่งสาเหตุมาจากการทิ้งตะกอนกลางอ่าว ได้ทิ้งตะกอนจนเกิดเป็นสันดอนทรายขึ้นมา ไปทับถมบริเวณที่ทำกินของชาวบ้านเป็นวงกว้าง ทำหลายแหล่งที่อยู่ของสัตว์น้ำ หญ้าทะเล สาหร่าย

2. ระบบนิเวศทางทะเลเปลี่ยนแปลงไป จากการมีสันดอนทรายกลางอ่าว ทำให้กระแสน้ำเปลี่ยนไป ชาวบ้านไม่คุ้นชิน โดยเวลาของกระแสน้ำก่อนมีโครงการขุดลอกอ่าว เวลาของน้ำจะเปลี่ยนแปลงทุก ๆ 6 ชั่วโมง อย่างเช่นวันนี้น้ำเดินเวลา 6 โมงเช้า ช่วงเวลานี้จะสามารถทำประมงได้ พอถึง 6 ชั่วโมงน้ำก็จะหยุดกระแสน้ำในน้ำก็จะไม่เดิน และน้ำจะหยุด 6 ชั่วโมงเช่นกัน อย่างเช่นน้ำหยุดในเวลา 12 นาฬิกา น้ำก็จะหยุดถึง 18 นาฬิกา ในช่วงเวลานี้ไม่สามารถที่จะทำประมงได้ เพราะแหที่จะจับสัตว์น้ำจะไม่เคลื่อนไหว และทุกๆ วันเวลาของน้ำจะเคลื่อน 1 ชั่วโมง อย่างเช่นวันนี้น้ำเดินตอน 6 โมงเช้า พรุ่งนี้น้ำก็จะเริ่มเดินตอน 7 โมงเช้า เป็นแบบนี้ทุกวัน แต่พอมีสันดอนทรายเกิดขึ้นกลางอ่าวปัตตานีเวลาเดินของน้ำก็เปลี่ยนแปลงไปจากปกติ 6 ชั่วโมง ตอนนี้กลายเป็น 4 ชั่วโมง เพราะสันดอนทรายกลางอ่าวได้บังกระแสลม ทำให้ระยะเวลาการจับสัตว์น้ำลดลง

3. รายได้ที่ลดลงจากเดิมอย่างเห็นได้ชัด บางครอบครัวไม่สามารถที่จะส่งลูกให้ไปเรียนได้ จนต้องออกจากโรงเรียนกลางคัน เนื่องจากทรัพยากร

สัตว์น้ำในอ่าวปัตตานีลดลง ทำให้ชาวประมงหาสัตว์น้ำไม่เพียงพอต่อการดำรงชีวิต

สันดอนทรายกลายเป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อการประมงพื้นบ้านในรอบอ่าวปัตตานีโดยตรง โดยเฉพาะกระทบต่ออาชีพของชาวบ้านในพื้นที่ ชาวบ้านในพื้นที่สามารถออกหาปลาได้แค่ 3 ชั่วโมงต่อวัน ซึ่งบางครั้งก็ได้ปลาบ้าง บางครั้งกลับไม่ได้อะไรกลับมาเลย และบางครั้งยังนำมาซึ่งอุบัติเหตุทางเรือที่เกิดขึ้นจากสันดอนทรายที่อยู่กลางอ่าวอยู่บ่อยครั้ง เนื่องจากเวลาน้ำขึ้นชาวประมงจะไม่ค่อยเห็นสันดอนทรายที่อยู่กลางอ่าวที่มีจำนวนมาก อีกทั้งสันดอนทรายได้ไปทับถมสาหร่ายทะเลซึ่งสาหร่ายเป็นตัวชี้วัดความอุดมสมบูรณ์ของทะเล เนื่องจากเป็นแหล่งอาหารของสิ่งมีชีวิตหรือต้นกำเนิดของห่วงโซ่อาหารของสัตว์น้ำ เป็นที่อยู่อาศัย แหล่งอนุบาลสัตว์น้ำ ทำให้สัตว์น้ำได้อพยพออกจากอ่าวปัตตานีไปยังพื้นที่อื่น จนทำให้ระยะหลังนี้สัตว์น้ำได้ลดลงอย่างต่อเนื่อง

บทสรุป

วิถีชีวิตชาวประมงในอ่าวปัตตานีมีความเปลี่ยนแปลงจากอดีตเป็นอย่างมาก ทั้งในเรื่องกิจวัตรประจำวัน การทำมาหากิน พิธีกรรม และการแพร่ระบาดของไวรัสโควิด-19 การเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตกับการเปลี่ยนแปลงของอ่าวปัตตานี ทั้งหมดล้วนมีความสัมพันธ์ระหว่างกัน

วิถีชีวิตของชาวประมงในอ่าวปัตตานี ยังคงเป็นวิถีชีวิตแบบเดิม ที่ชาวบ้านต้องพึ่งพิงอ่าวปัตตานีในการดำรงชีวิต ซึ่งชาวประมงจะใช้องค์ความรู้ที่ถูกถ่ายทอดมาจากรุ่นสู่รุ่นมาทำมาหากิน ซึ่งวิถีชีวิตจะสะท้อนถึงพฤติกรรมต่าง ๆ ที่สืบทอดกันมา จนกลายเป็นแบบแผนต่อเนื่องที่ทำตามกัน แต่ละคนจะมีความแตกต่างทั้งในเรื่องความรู้ในการดูกระแสน้ำ พื้นที่ของสัตว์น้ำ และรวมถึงวิธีการทำประมง เพราะชาวประมงหนึ่งครอบครัวจะมีความสามารถในการจับสัตว์น้ำหนึ่งหรือสองชนิดเท่านั้น ซึ่งความสามารถดังกล่าวถูกถ่ายทอดผ่านครอบครัว

ปัจจัยที่ทำให้อ่าวปัตตานีเปลี่ยนแปลง มี 3 ปัจจัยด้วยกัน 1. นายทุน 2. การใช้เครื่องมือประมงทำลายล้าง 3. การโครงการพัฒนาของภาครัฐที่มีผลกระทบต่อชุมชนและสิ่งแวดล้อมทำให้อ่าวปัตตานีเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น ทั้งในเรื่องของระบบนิเวศ การลดลงของทรัพยากรในอ่าวปัตตานี ซึ่งอ่าวปัตตานีอดีตกับปัจจุบันแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงทั้งในแง่ความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติและระบบนิเวศ

เอกสารอ้างอิง (References)

ชาญณรงค์ วงศ์ลาและคณะ. (2555). *วิถีชีวิตชาวประมงในปากแม่น้ำเลยและแม่น้ำโขงเพื่อสร้างการเรียนรู้ให้กับชุมชน* (รายงานการวิจัย). กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

ซูกรี หะยีสาแม และคณะ. (2542). *สภาวะทางเศรษฐกิจและการจัดการทรัพยากรประมง ของชุมชนพื้นบ้านจังหวัดปัตตานี* (รายงานการวิจัย). ปัตตานี : โครงการจัดตั้งสถาบันสมุทรรัฐเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.

นุกูล รัตนดากุล และคณะ. (2537). *การสำรวจชนิดและปริมาณการจับสัตว์น้ำและสภาพประมงขนาดเล็ก รอบอ่าวปัตตานี.* ปัตตานี : คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.

นิธิ ฤทธิพรพันธุ์ และคณะ. (2535). *สภาพเศรษฐกิจ-สังคมหมู่บ้านรอบอ่าวปัตตานี : เปลี่ยนแปลงเพื่อพัฒนา.* ปัตตานี : ฝ่ายวิชาการมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.

ปิยะ กิจถาวร และคณะ. (2543) . *บทบาทของชุมชนชาวประมงพื้นบ้านในการจัดการทรัพยากรชายฝั่งและการบังคับ* (รายงานการวิจัย). ปัตตานี : คณะมนุษย์ศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.

ไพรัตน์ จีรเสถียร. (2540). *การศึกษาการจัดการประมงโดยชุมชน : กรณีศึกษาอ่าวปัตตานี จังหวัดปัตตานี.* (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต). มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. กรุงเทพฯ.

มานพ จิตต์ภูษา และฉวีวรรณ วรรณประเสริฐ. 2532. *วิถีชีวิตชาวประมงน้ำลึก : กรณีศึกษาที่อ่าว ปัตตานี* (รายงานการวิจัย). ปัตตานี :

คณะมนุษย์ศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.

มะรอบี เจะมะและคณะ. (2555). *ปัญหาความขัดแย้งจากการทำประมงและการเสริมสร้างการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการความขัดแย้งการเข้าถึง และการใช้ประโยชน์ทรัพยากรของชุนชมประมงพื้นบ้านในพื้นที่อ่าวปัตตานี*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทนสนับสนุนการวิจัย.

วัลย์ลดา เหมหมาด. (2559). *วิธีชีวิตและนิยามความหมายของสาวแบงก์ในระบบเศรษฐกิจสมัยใหม่.* (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาตร์มหาบัณฑิต) มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. สงขลา.

วลัยลักษณ์ ทรงศิริ. (2559). *สถานภาพการศึกษาภูมิวัฒนธรรมอ่าวปัตตานี.* สืบค้น 21 สิงหาคม 2564, จาก https://lek-prapai.org/home/view.php?id=803

การสัมภาษณ์

แบนิง. (2564, 1 มกราคม). สัมภาษณ์.

ภาคผนวก

ข้อค้นพบจากเวทีสาธารณะในหัวข้อ “โควิด 19 ข้ามแดนที่เชียงราย: ปัญหาและข้อเสนอแนะ”

การประสานความช่วยเหลือด้านสาธารณสุขระหว่างหน่วยงานในจังหวัดเชียงรายกับประเทศเพื่อนบ้านกรณีโรคโควิด 19 ยังมีข้อจำกัด เช่น เมื่อมีรัฐประหารในประเทศเมียนมา ทำให้การส่งความช่วยเหลือทางการแพทย์ต้องทำแบบส่วนตัว เช่น ประสานงานกับแพทย์ในชุมชนโดยตรงในการส่งเครื่องออกซิเจน 100 เครื่อง เป็นต้น ส่วนในประเทศลาว จะเน้นการให้ความช่วยเหลือด้วยความรู้เทคโนโลยี เช่น RT-PCR

การขาดการบูรณาการระหว่างหน่วยงานด้านสาธารณสุขและด้านความมั่นคงในการควบคุมและป้องกันโรคโควิด 19 ในพื้นที่ชายแดนของไทยมุ่งเน้นที่การควบคุมการข้ามแดน แต่ขาดการให้ความสำคัญต่อบริบทชุมชน ส่งผลกระทบต่อวิถีการดำรงชีวิตและเศรษฐกิจของประชาชนในชุมชนชายแดน เช่น การผ่อนปรนอนุญาตให้มีกิจกรรมการค้า การขนส่งสินค้าและการข้ามแดนบริเวณด่านถาวร เช่น สะพานมิตรภาพ เท่านั้น ทั้งที่ประชาชนในชุมชนชายแดนมีการข้ามแดนไปมา ไม่เพียงเพื่อประกอบกิจกรรมด้านด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคม หรือกระทั่งรับการรักษาพยาบาลโรคต่อเนื่องอื่น ๆ แต่ยังมีการใช้ทรัพยากรร่วมกัน เช่น การออกเรือหาปลาในแม่น้ำโขง การค้าขายในตลาดชายแดนที่เป็นจุดผ่อนปรนชั่วคราว ณ จุดข้ามแดนชั่วคราวด้วย

การให้ความช่วยเหลือประชาชนที่ต้องการข้ามแดน ทั้งแรงข้ามชาติจากประเทศไทยกลับประเทศต้นทาง และแรงงานไทยในประเทศเพื่อนบ้านที่ต้องการกลับไทย ยังมีข้อจำกัด ส่วนหนึ่งเกิดจากความหวาดกลัวว่า

จะทำให้เกิดการแพร่ระบาดมากขึ้นหากอนุญาตให้ประชาชนเหล่านี้ข้ามแดนได้ อีกส่วนหนึ่งเกิดจากข้อจำกัดของหน่วยงานภาครัฐที่รับผิดชอบกระบวนการย้ายถิ่น เช่น การขาดแคลนล่ามแปลภาษาเมียนมา เป็นต้น

องค์กรภาคประชาสังคมมีบทบาทสำคัญในการอุดช่องว่างในการควบคุมและป้องกันโรคโควิด 19 เช่น ชมรมกรุณาจิตอาสา มีบทบาทสำคัญในการสนับสนุนการให้ความช่วยเหลือแรงงานข้ามชาติในจังหวัดเชียงราย โดยได้ดำเนินการประสานงานกับหน่วยงานของทั้งไทยและเมียนมา และช่วยเหลือแปลภาษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการส่งกลับ สำหรับแรงงานข้ามชาติที่ต้องการกลับไปยังประเทศเมียนมา และยังช่วยเหลือแรงงานข้ามชาติที่ยังอยู่ในจังหวัดเชียงราย ให้เข้าถึงอุปกรณ์ป้องกันโรคโควิด 19 การตรวจหาเชื้อโควิด และข้อมูลในการป้องกันตนเอง ด้วยการสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานด้านสาธารณสุขในจังหวัด เช่น สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดเชียงราย โรงพยาบาลเชียงรายประชานุเคราะห์ อสม. ในชุมชน เป็นต้น

การจัดการและรับมือกับโรคโควิด 19 เพื่อให้พื้นที่ชายแดนสามารถรองรับการเปลี่ยนผ่านทางเศรษฐกิจและกลับคืนสู่ชีวิตที่ปกติได้ จำเป็นจะต้องกำหนดนโยบายระยะยาวที่มุ่งเน้นและให้ความสำคัญกับแนวทางที่จะทำให้ประชาชนอยู่ร่วมกับโรคโควิด 19 ได้อย่างปลอดภัย โดยมุ่งเน้นการป้องกันที่มีประสิทธิภาพ คือ การจัดหาวัคซีนที่สามารถป้องกันการติดเชื้อและการเสียชีวิตจากโรคโควิด 19 สำหรับประชาชนทุกคน

ให้เมืองชายแดนสามารถจัดการปัญหาของตนเองได้มากขึ้น รวมทั้งส่งเสริมประชาชนในชุมชนชายแดน รวมถึงพ่อค้า หรือกระทั่งผู้ป่วยให้มีส่วนร่วมด้วย โดยที่นโยบายความมั่นคงควรมีความยืดหยุ่นมากขึ้น และเห็นความมั่นคงทางด้านสุขภาพและเศรษฐกิจชัดเจนควบคู่ขึ้นมา จะเกิดเป็นนวัตกรรมนโยบาย ที่มาจากการถกเถียงของผู้คนในพื้นที่ชายแดน ไม่ใช่ส่วนกลาง

ท้ายที่สุด สถานการณ์ของจังหวัดเชียงราย อาจนำไปใช้เป็นประเด็นตั้งต้น เพื่อพิจารณาสถานการณ์ของเมืองชายแดนอื่นๆ และภาคส่วนต่างๆ ที่อาจมีส่วนช่วยในการจัดการโรคโควิด 19 ที่กำลังระบาดอยู่ในขณะนี้ได้เช่นกัน

คำสั่งสำนักวิชานวัตกรรมสังคม

ที่ ๖ /๒๕๖๕

เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาบทความทางวิชาการและวิจัย

ด้วย สำนักวิชานวัตกรรมสังคม มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง กำหนดให้มีการจัดประชุมวิชาการระดับชาติด้านชายแดนศึกษาและการพัฒนาระหว่างประเทศ ครั้ง ๔ ขึ้นในปี พ.ศ. ๒๕๖๔ เพื่อให้การดำเนินการโครงการเป็นไปด้วยความเรียบร้อยและมีประสิทธิภาพ จึงแต่งตั้งคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิในการพิจารณาบทความวิชาการและวิจัย ดังนี้

คณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ

๑. รองศาสตราจารย์ ดร.ขวัญชีวัน บัวแดง	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
๒. รองศาสตราจารย์ ดร.วสันต์ ปัญญาแก้ว	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
๓. รองศาสตราจารย์ ดร.อนุสรณ์ อุณโณ	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
๔. รองศาสตราจารย์สมหมาย ชินนาค	มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี
๕. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ	มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
๖. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ชลิตา บัณฑุวงศ์	มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
๗. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วิสิฏฐ์ คิดคำส่วน	มหาวิทยาลัยนครพนม
๘. ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เสถียร ฉันทะ	มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย
๙. ดร.ณัฐกร วิทิตานนท์	มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่
๑๐. ดร.บุศรินทร์ เลิศชวลิตสกุล	มหาวิทยาลัยนเรศวร
๑๑. ดร.อภิสม อินทรลาวัณย์	มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง
๑๒. ดร.พิษณุรักษ์ กันทวี	มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง

หน้าที่และความรับผิดชอบ

๑. พิจารณา ประเมินคุณภาพ และความเหมาะสมของบทความวิชาการและวิจัย

๒. ให้ข้อเสนอแนะในการปรับแก้บทความวิชาการและวิจัย

๓. ให้คำแนะนำอื่นๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนา ปรับปรุง บทความวิชาการและวิจัย

ทั้งนี้ ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๖๔

(อาจารย์ ดร.วรรวลี อินทร์ปิ่น)
รักษาการแทนคณบดีสำนักวิชานวัตกรรมสังคม

Ab-SIRC

MAE FAH LUANG UNIVERSITY

ศูนย์วิจัยนวัตกรรมสังคมเชิงพื้นที่
สำนักวิชานวัตกรรมสังคม มหาวิทยาลัยแม่ฟ้าหลวง
ห้อง 416 ชั้น 4 อาคารสำนักวิชา 1 (E1)
333 หมู่ที่ 1 ตำบลท่าสุด อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย 57100
โทรศัพท์ 0 5391 6667
โทรสาร 0 5391 6685
E-mail: ab-sirc@mfu.ac.th